

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Mgr. Lucia Madleňáková

Výhrada svědomí jako součást svobody
myšlení, svědomí a náboženského vyznání
s důrazem na medicínskou oblast

Rigorózní práce

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci na téma „Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání: s důrazem na medicínskou oblast“ vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne

Mgr. Lucia Madleňáková

Obsah

Obsah.....	3
Úvod.....	4
1 Lidská práva	9
1.1 Teoreticko právní úvod.....	9
1.1.1 Radbruchova formule.....	10
1.2 Pojem a povaha lidských práv	12
1.3 Klasifikace lidských práv	19
1.4 Mezinárodní organizace k ochraně lidských práv a jejich základní dokumenty	20
1.5 Právní úprava lidských práv v České republice.....	25
2 Svoboda myšlení, svědomí a náboženství.....	32
2.1 V mezinárodních dokumentech	36
2.2 V judikatuře ESLP	46
2.3 V českých ústavních dokumentech	54
3 Výhrada svědomí	62
3.1 Pojem, znaky, historie, zakotvení	62
3.2 Na mezinárodní úrovni	76
3.3 Medicína a biomedicína	82
3.3.1 Výhrada lékařů.....	84
3.3.2 Světová lékařská asociace (World Medical Association/WMA).....	97
3.3.3 Výhrada zdravotnických pracovníků nelékařských oborů.....	98
3.3.4 Výhrada lékárníků.....	99
3.3.5 Výhrada pacientů.....	100
Závěr	111
Bibliografie.....	120
Abstract	130
Abstrakt	132
Klíčová slova (česky, anglicky)	134
Přílohy.....	135

Úvod

V České republice (dále jen „ČR“) není náboženství pokládáno za aktuální problematiku. Takový pohled není zcela správný a shodný s realitou. Svědčit o tom dobře může denní tisk, ve kterém najdeme informace o referendu k minaretům ve Švýcarsku, zabíjení s náboženskými motivy na vojenské základně v USA, rozhodování o domácím násilí v Německu nebo snahy o vrácení církevního majetku v ČR. Náboženství tak není něčím, co je dávno zapomenuté a bezproblémové. Jelikož dnešní společnost je pluralitní, existuje nespočet náboženských směrů, sekt a také filozofických přesvědčení. Jejich koexistence není v takto pluralitním světě jednoduchá.

V této souvislosti se často hovoří – a jsou s tím spojovány také obavy – o hrozbách spojených s přijetím Turecka do Evropské unie (dále jen „EU“). V Turecku převažuje islámské náboženství. Přijetí takového státu do společenství států s většinovou převahou křesťanských náboženství by mohlo, podle některých, znamenat vytvoření pnutí mezi státy. Také se objevují obavy z požadavků Turecka jako „muslimského státu“ na svobodu náboženství. Nutno k tomu uvést, že dle judikatury Soudu pro lidská práva (a Komise pro lidská práva), jsou projevy náboženství v Turecku potlačovány porovnatelně striktně, jako je tomu ve Francouzsku. Pro tuto práci má ale přijetí Turecka do EU i jiný aspekt, a to možné rozšíření požadavků na výhradu svědomí a rozšíření jejich druhů o takové, které dosud v Evropě nebyly známy. Osobně zastávám názor, že projevy náboženství v Turecku již byly i do této doby předmětem jednání před Soudem pro lidská práva, jelikož Turecko je členem Rady Evropy, zásadní novinky v rozhodování Soudu a Komise v souvislosti s Tureckem tak nelze očekávat. Evropským státem tak Turecko prakticky již dávno je (od roku 1949¹).

Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je "trojjedinou" svobodou, která se týká samotné podstaty člověka, jeho náhledů na život, hodnot, které vyznává a všech úsudků, které si během své existence utváří. Některé úsudky jsou silné a přetrvávají až do smrti jedince, některé úsudky se v průběhu jeho života mění a ztrácejí, některé jsou komplexní, některé se týkají pouze ojedinělých skutečností. Svoboda myšlení je jednou ze složek této svobody, která nevyplývá z přesvědčení jednotlivce o existenci vyšší bytosti, či náležitosti k určité církvi, náboženské společnosti, či neinstitutizovanému náboženství. Svoboda

---

¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Rada_Evropy, cit. 15. 1. 2010.

náboženského vyznání je jejím opakem, váže se na ryze náboženské představy jednotlivce. Svoboda svědomí, umístěná mezi tyto dvě složky se váže k nim oběma. Svědomí, jako soubor hodnot, které nám diktuji, co je špatné a co je dobré, může mít jak sekulární, tak náboženský charakter, dle toho, čím je formované.

Na svobodu náboženství, jako jednu ze složek "trojjediné" svobody, lze pohlížet ze dvou úhlů pohledu: jednak jde o svobodu tzv. institucionální, tedy vážící se na svobodu církevních institucí nebo samotných církví, kterou garantuje stát, a svobodu individuální, kterou požívá jednatel jako fyzická osoba. Tato práce je zaměřena výlučně na analýzu svobody náboženství z pohledu jednotlivce, jako na individuální lidské právo.

Avšak otázka, na kterou se snaží tato práce odpovědět, není: „na jaké jednání nebo opomenutí má právo konkrétní věřící z důvodu svého náboženského přesvědčení, tj. kdy a do jaké míry musí stát uznat náboženské přesvědčení jako platný důvod neplnění si nějaké jinak obecné povinnosti.“² Ale naopak: **na jaké opomenutí má právo jednatel z důvodu svého svědomí, tj. kdy a do jaké míry má stát uznat svědomí jako platný důvod pro neplnění si nějaké obecné povinnosti.** Jak totiž bylo výše uvedeno, svědomí není jen náboženského charakteru. Je také světské, sekulární. Nemůžeme tak povolit výhradu svědomí pouze věřícím, ale také těm, kdo mají sekulární přesvědčení.

Institut výhrady svědomí není veřejnosti příliš znám, i když by pravděpodobně každý dokázal, více či méně konkrétně, odpovědět, co si pod tímto pojmem představuje: jedni by si představili matky čekající na interrupci, jiní by v něm viděli členy náboženské společnosti Svědci Jehovovi, kteří odmítají vykonat vojenskou (a někdy také civilní) službu. Koncept výhrady svědomí je však mnohem širší a komplikovanější. Tato práce se snaží **poukázat na to, že výhrada svědomí není jen možností pro věřící, ale také pro nečleny některé z církví nebo náboženských společností.**

Výhrada svědomí není nový fenomén. Již na naší cestě k demokracii vedoucí tohoto hnutí považovali možnost výhrady svědomí za jeden ze základních požadavků jak se k ní dopracovat. Tak jedním z požadavků na setkání Chartistů a členů polské Solidarity na česko-polských hranicích k devatenáctému výročí invaze spojeneckých vojsk na území

---

² TOKÁR, Adrián. Vztah státu a církvi v zrcadle stredoeurópskej štátovedy. *Právny obzor*, 2000, č. 2, s. 129.

Československa, bylo také vytvoření alternativní civilní služby pro ty, kdo mají výhradu vůči vojenské službě.³

V této práci jsem se snažila zodpovědět několik základních otázek:

- **jak lze definovat výhradu svědomí?**
- **je výhrada svědomí lidským právem?**
- **je svoboda svědomí, již je výhrada svědomí součástí, pouze vázána na náboženství nebo je také sekulární?**

Následovaly pak otázky konkrétnější:

- jak se staví k výhradě svědomí mezinárodní instituce a organizace?
- jaký je postoj Ústavního soudu ČR k výhradě?
- kdo si může výhradu uplatnit?

Aby mohla být výhrada svědomí vyložena jako komplexní institut, bylo zapotřebí také do práce zahrnout krátký teoreticko právní úvod. Ten tvoří první kapitolu. Zvolila jsem základní nastínění přirozenoprávní koncepce, aniž bych ji podrobně rozebírala. Jedná se u ní o tak široký problém, že by k výkladu samotné této otázky bylo možno zpracovat samostatnou odbornou práci.

Stručné pojednání o lidských právech a mezinárodních organizacích tvoří také součást práce. Lidská práva nejsou pouze národního charakteru, naopak, jsou univerzální, uplatňují se (ve větší či menší míře) nehledíc na hranice států. Samozřejmě, bylo by možné rozebírat otázku univerzality lidských práv s přihlédnutím k jejich dodržování nebo jejich koncepci v Africe či Asii, rozsah a cíl práce si však tak široký zájem o tuto otázku nevyžadoval.

Samostatná kapitola je pak věnována také svobodě myšlení, svědomí a náboženství. Jakkoliv je tato svoboda od vzniku mezinárodních lidskoprávních deklarací zahrnována mezi základní, její obsah není předmětem úplného konsenzu. To vychází jednak z nejednotné dikce mezinárodních smluv (či spíše jejich překladů), jednak z nejednotného obsahového chápání této svobody. Samostatně zdůrazňuji nejednotnost v pojetí *forum internum* a *forum externum* této svobody.

Poslední kapitolu, tvoří pojednání o samotné výhradě svědomí v medicínské a biomedicínské oblasti. Má prvotní snaha směřovala ke komplexnímu přehledu výhrad svědomí dle jednotlivých právních odvětví, případně dle dělení výhrady, jak jej uvádí

---

³ MOSKOS, Charles C., WHITECLAY CHAMBERS II, John (eds.) *The new conscientious objection: from sacred to secular resistance*. Oxford: Oxford University Press 1993. s. 170.

odborná literatura. Zahrnovala by tak výhradu vůči vojenské službě, medicínskou a biomedicínskou výhradu, výhradu v pracovněprávních vztazích, výhradu vůči slibu či přísaze, výhradu na poli daní a sociálního zabezpečení a také „výhrady“, jejichž povaha a samotné zahrnutí pod tento institut není zcela jednoznačně přijímáno. Rozsah práce však v takovém případě mnohanásobně překonal požadavky na práci tohoto druhu, že jsem byla nucena se zabývat pouze jednou oblastí, jedním druhem výhrady. Jako jednu z velice aktuálních jsem si tak vybrala výhradu v medicínské oblasti, která se týká jak zdravotnických pracovníků lékařských oborů, tak nelékařských oborů, tak také samotných pacientů.

Tato práce, na cestě za splněním svého cíle, využívá v hojné míře zahraničních zkušeností s uplatňováním výhrady svědomí, i když jsem si jako autorka vědoma rozdílností v právních systémech a přístupech k „náboženské“ problematice. Myslím si však, že dnes se již čím dál tím víc stírají rozdíly mezi kontinentálním právním systémem a angloamerickým právním systémem, a že hledat inspiraci za oceánem není pro naši právní vědu již tak veliký hřích.

Z metod využitých při zpracování tématu nutno uvést následující: metoda analyticko-logická, deduktivní, částečně komparační, historická, syntetická a systematická. Jelikož mé jazykové možnosti, ani rozsahové možnosti práce, neumožnily porovnat institut ve více státech, snažila jsem se tento deficit kompenzovat alespoň uvedením rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva a Komise pro lidská práva, která se týká množství evropských států. Příklady z USA jsem využila hlavně k inspiraci, jelikož výhrada svědomí je tam velice rozšířená a využívána.

Na česko-slovenském trhu dosud chybí monografie zabývající se tímto tématem, vycházela jsem tak pouze ze dvou příbuzných publikací.

Jednou z nich byl sborník z mezinárodní konference editorky M. Moravčíkové „Výhrada vo svedomí – Conscientious objection“. Obsahuje mnoho příspěvků tuzemských, ale především zahraničních autorů, kteří téma pojali z pohledu právní úpravy ve svých státech. Podrobně se zabývali smlouvou mezi Slovenskou republikou a Vatikánem o umožnění uplatňovat výhrady svědomí, která byla v době konání konference velice aktuální. Tato publikace byla pro mě základním východiskem a zdrojem mnoha dalších pramenů k práci.

Druhou spřízněnou publikací, a to monografickou, byla publikace J. Martinkové „Náboženské výnimky“. Autorka v ní analyzovala rozhodovací činnost převážně německých a amerických soudů. Jelikož však výhrada svědomí je pouze jednou z náboženských výjimek a

tato práce se nezabývá konkrétní rozhodovací činností tam uváděných soudů, čerpala jsem z publikace minimálně.

Nejdůležitějšími – zahraničními – prameny byly při zpracování této práce dva: první od autorky C. Evans „Freedom of religion under the European Convention on Human Rights“ a od autora P. M. Taylora „Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and practice“. Obě publikace velice podrobně a kriticky seznamují s judikaturou Evropského soudu a Komise a byly pro mě zdrojem nejedné zajímavé myšlenky. Hlavně publikace C. Evans je renomovaná a citovaná mnoha dalšími autory, kteří se tematikou náboženství zabývají.

První možnou překážkou na cestě ke zpracování zvoleného tématu se jevila nedostatečná obsažnost institutu ke zpracování v požadovaném rozsahu. V průběhu práce jsem však zjistila, že analýza institutu v jeho všech typech je tak široká, že budu nucena se zaměřit na charakteristiku institutu jako celku a pak tuto charakteristiku ilustrovat na jednom vybraném typu výhrady. Další překážkou mohlo být sklouznutí do přílišné popisnosti, což se obdobným pracím z oblasti práva často stává. Veliké množství problematických otázek a reálných případů řešených soudy však takové popisnosti zabránily.

I když mou ambicí před začátkem psaní práce bylo obsahově pokrýt všechny možnosti a případy uplatnění výhrady svědomí, toto se mi nemohlo podařit. Výhrada svědomí je totiž živý pojem. Vytváří a dotváří se v průběhu vývinu společnosti a jejího hodnotového zaměření. Jak v práci uvádím, i když nedávno nebyla za eticky bezproblémovou považována například transfuze krve nebo transplantace orgánů, dnes je to již obvyklá praxe. Stejně může potkat, dnes pokládané za vrcholně neetické, klonování lidí. Hodnotový systém společnosti se vyvíjí, stejně tak, jak se vyvíjí nová náboženství a vlastní hodnotové systémy jednotlivců. Je tak pouze otázkou času, co bude jako výhrada svědomí společností přijímáno za deset let.

Publikace byla zpracována k právnímu stavu ke dni 31. 1. 2010.

1 Lidská práva

1.1 Teoreticko právní úvod

Problematika lidských práv je zčásti teoreticko právní, zčásti ústavně právní, mezinárodně právní, ale i historická a sociologická. Již jen samotné vymezení podstaty a vzniku lidských práv není ani v právní teorii jednoznačně přijímáno. Většina autorů se shodne, že základ lidských práv je přirozenoprávní. Přirozené právo je univerzalistické, není odlišné pro různé národy, rasy nebo náboženství. Jsou však také autoři, kteří hovoří o pozitivně právní povaze lidských práv.⁴ Důležité je proto popsat, co vlastně znamená ona „přirozenoprávnost“ lidských práv.

„(...) ‚přirozené právo‘ má nejméně dva významy. Možno jej chápat jako určitou charakteristiku, vlastnost, či hodnocení některého systému pozitivního práva, případně jeho části, anebo jako určitý normativní systém.“⁵ Přirozené právo – řečeno zjednodušeně, jelikož přesná definice a obsah tohoto pojmu není ani u právních teoretiků předmětem konsenzu – je normativní systém, který si lidstvo nevytvořilo samo, byl mu dán bohem, svědomím nebo morálkou, „shora“. Přirozené právo tak není závislé od jeho uznání veřejnou mocí.⁶ V určitých rysech je systém přirozeného práva velice podobný morálce, mnohdy je s ní také ztotožňován. V souvislosti s přirozeným právem se tak vynořují dva problematické body, a to vztah přirozeného práva k morálce a vztah přirozeného práva k právu pozitivnímu.

V případě vztahu přirozeného práva a morálky každého přirozeně napadne formule, kterou slýchal za svých studií: právo je minimem morálky. V této práci se však ztotožním s názorem Holländera, který na jednom místě výstižně a krátce popisuje nejen vztah přirozeného práva k morálce, ale také k pozitivnímu právu: „(...) iusnaturalismus je založen na tezi, dle níž přirozené právo (s určitou licencí můžeme říct – morální normy) platí (má přednost před pozitivním právem) na základě kvalifikovaného rozporu s pozitivním

---

⁴ Například: BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. „[Moderné katalógy ľudských práv s]pravidla však už neobsahujú výslovné označenie ľudských práv za prirodzené práva, ale ich texty uznávajúce už existujúce subjektívne práva *navodzujú dojem*, že už pred nimi mali ľudia práva, ktoré sa v nich iba uznávajú.“ s. 53.

⁵ BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 32.

⁶ Srov. BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 36.

právem.“⁷ Z Holländrova tvrzení lze vyvodit jeho názor na dva výše zmíněné problematické body: morálku spojuje s přirozeným právem (v tomto směru lze o Holländrovi – na základě jeho vlastních tezí – tvrdit, že je iusnaturalista) a přirozené právo pokládá za podstatné až ve chvíli, kdy dojde k jeho rozporu s právem pozitivním. V minimu případů se totiž stává, že při vykonávání subjektivního práva jednotlivcem vznikne konflikt mezi přirozeným právem a morálkou. Spíše půjde o konflikt mezi právem pozitivním a právem přirozeným (nebo morálkou). Takový konflikt je však pro existenci a použitelnost přirozeného práva klíčový, jelikož přirozené právo je pak platformou, ze které hodnotíme právo pozitivní a při jejich konfliktu je povinností a možností jednotlivce se rozhodnout, podle kterého práva se bude chovat (neberouc do úvahy pragmatické hodnocení situace jednotlivcem a ne-/možnosti postihu za nedodržení jednoho či druhého systému práva).

Existují však také názory, které na rozdíl od jedné morálky, mluví o morálkách mnohých.⁸ Tak Barány charakterizuje vztah práva⁹ a morálky: „Pokud právo přispívá k ‚mírové koexistenci‘ různých skupinových a individuálních morálek a zároveň garantuje prostory pro jejich uplatnění, tak morálka nebo spíše opět skupinové a individuální morálky spoluurčují obsah práva, čím jej dělají spravedlivějším podle svých představ či kritérií.“¹⁰

Významným bodem v situaci konfliktu pozitivního práva a morálky (přirozeného práva) je míra takového rozporu. Na tomto místě lze pak hovořit o možnosti využití tzv. Radbruchovy formule.

1.1.1 Radbruchova formule¹¹

„Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou patrně lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nenesitelné míry, že zákon musí jako ‚nenáležitě právo‘ spravedlnosti ustoupit.“¹²

---

⁷ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 32.

⁸ Např. MASOPUST, Zdeněk. Přednáška, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni, 2008.

⁹ Barány na tomto místě hovoří o právu jako o právu pozitivním.

¹⁰ BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 107.

¹¹ Radbruchova formule je pro tuto práci z hlediska právní filozofie stěžejní.

¹² Znění Radbruchovy formuly citované dle: HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 250.

Radbruchova formule byla předmětem dalších úvah právních teoretiků, kteří ji rozvíjeli. Tak například Alexy se zabíral následkem použití oné formule. Tvrdí, že „[j]ednotlivé normy stanovené v souladu s normativním systémem ztrácejí právní platnost (...) pokud jsou extrémně nespravedlivé.“¹³ Tím se vymezuje proti opačnému názoru, který pokládá normy, jež nejsou použity kvůli jejich extrémní nespravedlnosti za normy, o kterých již nelze mluvit jako o normách právních. Alexy také dodává, že extrémní nespravedlnost se může týkat pouze jednotlivých norem.¹⁴

Jenkins zastává stejný postoj: „namísto upírání kvality práva normě, která je jakkoliv nemorální, nastoluje požadavek jejího neuposlechnutí a odporu takového normě.“¹⁵

Barány pokládá možnost použití Radbruchovy formule za výjimečnou a pokládá ji za „pokus o zvládnutí patologie vztahu práva s morálkou.“¹⁶ Argumentuje nejen historickou zkušeností, ale také potřebou velmi vysoké míry nespravedlnosti práva a hlavně takovou mocenskou situací, která není schopná v přiměřené době takové právo změnit (učinit jej spravedlivým) a současně v situaci, kdy nespravedlivé právo reguluje významné společenské vztahy.¹⁷ Riziko použití formule vidí také v možném subjektivismu vyplývajícím z jejího použití, hlavně pokud jde o výklad pojmu „nesnesitelnosti“.¹⁸

Navzdory této kritice je Radbruchova formule základem pro občanskou neposlušnost, právo na odpor a také problematiku, jíž se týká tato práce – výhradu svědomí.

Důležitými se v této souvislosti jeví také úvahy Dworkinovy. Dworkin připouští akceptaci občanské neposlušnosti v případě extrémního rozporu svědomí jednotlivce s požadavky práva. Upozorňuje také na skutečnost, že ve Spojených státech amerických je zákon ústavně pochybný, pokud ne neplatný za předpokladu, že se jej pokusilo nerespektovat signifikantní množství lidí.¹⁹ Taková praxe se dosud v České republice nevyvinula, nicméně jde o zajímavý příklad využití Radbruchovy formule v reálném životě.

---

¹³ ALEXY, Robert. *Pojem a platnost práva*. Bratislava: Kalligram 2009. s. 164.

¹⁴ Tamže, s. 163.

¹⁵ BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 101.

¹⁶ Tamže, s. 84.

¹⁷ Tamže, s. 98.

¹⁸ Tamže, s. 106.

¹⁹ Cit dle HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 40, 44.

1.2 Pojem a povaha lidských práv

Pojem „lidské právo“ (a jeho obsah) – ve vztahu k pojmu „základní právo“, „občanské právo“ nebo „základní svoboda“ – je stejně jako mnoho jiných právních pojmů předmětem teoretických sporů. Někteří autoři²⁰ dokonce mluví o nemožnosti konsenzu v tomto ohledu, jelikož jakýkoliv názor by byl vázáním se státu na určitou ideologii, či náboženské vyznání. Rozbory podstaty a vzniku lidských práv proto nechávají na výsledku využití svobody myšlení, vyznání, projevu a bádání.

Základní práva a lidská práva jsou mnohokrát ztotožňována.²¹ Někteří autoři však základní práva chápou jako obecnou kategorii, lidská práva pak jako podkategorii základních práv. Hovoří o „lidských právech v pravém, užším smyslu“, tedy o právech zakotvených ve druhé hlavě Listiny základních práv a svobod a Úmluvě o lidských právech a základních svobodách.²² Vycházejí z názvu Listiny jako „Listiny základních práv a svobod“ se jeví – na základě systematického výkladu – pojem *lidské právo* skutečně jako podkategorie práv základních. Jiní autoři vydělují z *ústavních* práv práva *lidská* a práva *jiná*.²³ Zajímavě a velice výstižně definuje lidské práva Blackwell²⁴ jako práva, která „patří lidským bytostem prostě jako lidským bytostem“.

Pojem „lidská práva“ se do popředí dostal až ve dvacátém století. Předtím dominovaly spíše pojmy „přirozená práva“, či „práva člověka“. V současnosti se za synonyma někdy pokládají termíny „lidská práva“ a „přirozená práva“. S takovým zjednodušením nelze souhlasit. Výše zmíněnou koncepci však zjevně převzal český zákonodárce, když v preambuli Listiny vedle svrchovanosti zákona a neporušitelnosti práv občana uznal i neporušitelnost „přirozených práv“. Zde měl zřejmě na mysli práva lidská a jejich ochranu. Lze to dovodit také z tvrzení Pavlíčka²⁵, že ochrana lidských *resp.* přirozených práv je základním ústavním

---

²⁰ Srov. BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004.

²¹ Weyr dokonce jako normativista vůbec nerozlišuje mezi pojmy „svoboda“, „právo“ a „povinnost“: „Jest připomenouti, že nemá žádného významu normativního, je-li to či ono ‚právo‘ označeno jako ‚právo‘ nebo jako ‚svoboda‘ nebo neoznačeno-li vůbec (...)“ WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Mellantrich 1937. s. 250.

²² BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004. s. 120.

²³ KRÁL, Ján a kol. *Ústavné garancie ľudských práv*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského 2004. s. 11: „I lidská práva, která jsou zakotvena u ústavě, je pak potřebné chápat jako práva lidská (zpozitivněny v ústavní úpravě), a tedy práva ústavní. Od nich pak odlišujeme další práva, která jsou také ústavní, ale jsou omezitelná (práva sociální, kulturní, hospodářská, právo na ochranu životního prostředí a další.)“

²⁴ JONES, Peter. Lidská práva. In MILLER, David, COLEMAN, Janet, CONNOLLY, William, RYAN, Alan (eds) *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: CDK Proglas/Jota 1995. s. 255.

²⁵ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody*. Praha: Linde 1999. s. 35.

principem. Blahož taktéž operuje s pojmem *přirozená práva*, kterých podskupinou jsou *základní lidská práva*: „Přirozená práva, tj. nároky na život a jeho kvality, můžeme také kvalifikovat jako základní vzory – archetypy – chování potřebné pro zachování druhů živých tvorů i jednotlivců. Jde o takové vzory chování, které jsou potřebné a ověřené zkušenostmi. Tedy potřeba a zkušenost, nikoliv jakási vznešená idea, je prazákladem přirozených práv všech živých tvorů. Totéž platí o archetypech lidského chování, kde také vzory chování ověřené potřebou a zkušenostmi jsou základem lidských práv.“²⁶ Základní lidská práva jsou tak přirozená práva přináležící právě lidem. Blahož však tyto dva pojmy na jiném místě používá jako synonyma, dokonce k nim přidává pojem *přirozená lidská práva* jako jejich synonymum. Teoreticko právní koncepci, přijaté výše v této práci odpovídá také Blahožovo konstatování, se kterým se můžeme ztotožnit: „Můžeme tedy uzavřít, že (...) lidskými právy nejsou pouze ta práva, která jsou vymezena v ústavě a zákonech konkrétního státu, ale jsou jimi principy a hodnoty stojící nad státem, ústavou a právem. Tyto principy a hodnoty jsou kritériem toho, zda lidská a občanská práva, nejen vymezená v ústavě a zákonech, ale zejména realizovaná v daném státě, jsou v souladu s přirozenými hodnotami a principy obecně v demokratickém světě uznávanými.“²⁷

Jaký je však rozdíl mezi právem a svobodou? Mnoho teoretiků se snaží vymezit rozdíl mezi právem a svobodou. Na základě dikce mezinárodních dokumentů usuzují na rozdíl mezi „lidským právem“ a „základní svobodou“. Svobodou ale také disponuje jedině člověk a práva, která jsou zakotvena v oněch dokumentech jsou také základní, jelikož od nich se odvíjí podstata lidství. Souhlasím proto s názorem Sváka, který tvrdí, že „důsledně pragmaticky lze říct, že mezi těmito pojmy neexistuje žádný zásadní rozdíl. Tak v případě práva, jako i v případě svobody, vždy jde především o pojem lidské právo. Rozdílné označení spíše vychází z tradice, ale z právního hlediska není rozdíl, jestli mluvíme o svobodě pohybu nebo o právu na svobodu pohybu.“²⁸

Lze vzít také do úvahy cizojazyčné podoby jednotlivých práv a svobod. Některá práva a svobody jsou užívána ve tvaru *práva* (např. right to vote) a některá ve tvaru *svobody* (freedom of religion). Je těžké si představit spojení *right to religion*. V tomto smyslu má zřejmě tvar *svoboda* vyjadřovat převládající status negativus v souvislosti s tímto lidským

---

²⁶ BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 15.

²⁷ Tamže, s. 21.

²⁸ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 12 – 13.

právem. To však také není jednoznačné konstatování, jelikož svoboda myšlení, svědomí a vyznání má také svůj externí charakter, a to jako projev těchto svobod. Zde můžeme hovořit o *právu na projev myšlení, svědomí a náboženství*.

V této práci bude dále používán převážně pojem *lidská práva*, jelikož mezi ně patří svoboda myšlení, svědomí a vyznání. Lidská práva budou také chápána jako podkategorie práv základních, jako jejich část. Pojem *lidské právo* také vyjadřuje základní charakteristiku právního nároku člověka, který je zde popisován.²⁹

„Terminologický rozdíl mezi lidskými právy a občanskými právy zpravidla odráží i obsahové odlišnosti, které mohou mít velmi různý charakter od dichotomie přirozené – pozitivní právo, po vyjádření toho, o čem se v dané chvíli hovoří.“³⁰ Obecný rozdíl mezi právy lidskými a občanskými je zpravidla spatřován ve vázanosti občanských práv na příslušnost k určitému státu, kdy stát v tomto ohledu určitá práva nejen zaručuje ve smyslu status negativus, ale je vyžadována i určitá aktivita ze strany státu k ochraně těchto práv a zaručení jejich výkonu ve smyslu status pozitivus. Občanská práva jsou tak nutně spojena s existencí státu. Rozdíl mezi status pozitivus a status negativus jako charakteristikami občanských práv a lidských práv je však pomalu stírán a stát už nezasahuje pozitivně jen do sféry sociálních a kulturních práv, ale i do práv osobních a politických.^{31, 32}

Jedna podstatná náležitost lidských práv je nesporná: „Smysl a funkce pojetí lidských práv a základních svobod jako práv přirozených na základě a v mezích konsenzu tedy spočívá v tom, že nadále nejsou odstranitelná státem, ani kdyby konsenzus zanikl, tj. ani kdyby to odpovídalo vůli lidu.“³³ Z toho lze vyvozovat první ze čtyř základních charakteristik lidských práv, které jsou zakotvené také v ústavních dokumentech – *nezadatelnost* lidských práv. Člověk se tak nemůže vzdát lidských práv ani dobrovolně ve prospěch jednotlivce či skupiny, nemůže se stát dobrovolně otrokem, či nevolníkem. Lidská práva jsou podstatou jeho lidské důstojnosti, jeho individuality, nemůže je tak nikomu postoupit.

---

²⁹ I když bude dále v textu zmiňována **svoboda** myšlení, svědomí a vyznání, pro obecnou kategorii základních svobod a lidských práv budu používat jen pojem **lidské právo**.

³⁰ BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 57.

³¹ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 5.

³² Stejně tak BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 86. Nebo TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. s. 4.

³³ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004. s. 224.

Druhou charakteristikou lidských práv je jejich *nezcizitelnost*. „Žádné své právo nemůže nikdo zcizit jako takové, generálně, pro všechny případy a doby. Za platné lze považovat jen úkony ad hoc, tj. týkající se konkrétní věci.“

Lidská práva jsou také *nezměnitelná* pro futuro a *nepromlčitelná*. Nepromlčitelná jsou lidská práva proto, jelikož i když nejsou určitou dobu vykonávána, nebo využívána, nezaniká nárok na ně, takový nárok nemůže být promlčen. Nezměnitelnost lidských práv souvisí s jejich přirozenoprávní povahou a týká se především státu, který je jako zákonodárce (a také ústavní zákonodárce) nemůže svou vůlí měnit. Nezměnitelnost pro futuro také znamená, že lidská práva nemohou být změněna takovým způsobem, který by je rušil. Lidská práva působí vůči všem, jsou tak *absolutní* a také *univerzální*, nezávislé na hranicích států. Rigidnost normám obsahujícím lidská práva také dodává jejich kogentní povaha. Některá lidská práva jsou také *neomezitelná*.

Lidská práva nepředstavují uzavřený systém neměnných práv. V jejich ochraně má významnou úlohu jejich *otevřenost*. Dynamika lidských práv se projevuje v permanentním vzniku nových a nových lidských práv (v jazyku této práce: v *poznávání* nových a nových lidských práv), v podstatné změně obsahu již zakotvených lidských práv a ve změně jejich charakteru.³⁴

Přikloníme-li se k pojetí lidských práv jako přirozených, musíme pak odmítnout tvrzení J. Krále, který klade vznik lidských práv až do období vzniku moderních států.³⁵ Autor pokračuje tvrzením, že „lidská práva nelze přiznávat antickým státům (...) anebo římskému státu, ve kterém ještě existoval otrokářský systém. I americký model, vojna Severu proti Jihu, Deklarace nezávislosti Spojených států svědčí o tom, že lidská práva byla porušována. Zároveň je nepochybné, že lidská práva nebyla uznána.“³⁶ Pokud totiž uznáme přirozenoprávní původ lidských práv, nemůžeme tvrdit, že vznikla až jejich uznáním. Již samotný fakt, že byla porušována znamená, že lidská práva existovala (jinak by nemohla být porušována). V právní teorii se objevil také zajímavý názor tvrdící, že „označit nějaký postulát za ‚přirozený‘ bez bližšího vymezení tohoto pojmu implikuje, že jde o hledisko dané a priori a

---

³⁴ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 7.

³⁵ KRÁL, Ján a kol. *Ústavné garancie ľudských práv.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského 2004. s. 9.

³⁶ Tamže.

neměnné, takže se vymyká kritice, nepodléhá diskusi pomocí racionální argumentace.³⁷ A taková lidská práva jsou.

Na počátku určovala přirozenoprávní povaha lidských práv i jejich objektivní povahu. Bez subjektivního nároku by však byla tato práva pro člověka málo využitelná. Chápání lidských práv také jako subjektivních nároků napomáhá jejich ochraně hlavně soudními orgány. „Přímá závaznost ústavy (...) přichází do úvahy (...) v případě neúplnosti jednoduchého práva.“³⁸ Všechna základní lidská práva upravená v hlavě druhé Listiny základních práv a svobod³⁹ (dále jen „Listina“) jsou přímo vymahatelná u soudu. U některých z nich Listina ponechává stanovení podmínek nebo podrobností zákonu (u námi zkoumané problematiky se jedná o stanovení podmínek pro výuku náboženství na státních školách a stanovení podrobností pro možnost využití výhrady svědomí vůči vojenské službě). Je faktem, že normy, obsažené v Listině jsou však mnohokrát velice obecně a abstraktně formulované, což ale také znamená, že odůvodnění zásahu do práv chráněných Listinou by mělo být v konkrétním případě ústavní stížnosti jednodušší.⁴⁰ Nakonec však právní věda dospěla k závěru, že „základní normy zakotvující základní lidská (...) práva (...) jsou přímo aplikovatelné. Lze se tedy domáhat u soudu občanských a politických práv uvedených v oněch základních normách i bez ohledu na běžné zákony, které je upravují.“⁴¹ Základem ústavního soudnictví je pak zkoumat, zda zákony neomezují lidská práva v rozporu s ústavou, jinak řečeno: ústavní soud zkoumá, jestli zákony částečně omezitelná základní práva neomezují nad rámec, který jim umožňuje ústava a jestli neomezitelná lidská práva neomezují v jakékoliv míře.

Různost základních práv však nemůže vyloučit situaci, aby se některá z nich nedostala do konfliktu. Základní práva mají tak několik mezí. Prvním pohledem je pohled individualistický. Ten předpokládá, že všichni jednotlivci mají stejná práva ve stejném rozsahu. Pak právo jednoho končí tam, kde začíná právo jiného individua. Společnost však považuje také za potřebné některá základní práva omezit (půjde zde o tzv. částečně omezitelná práva), avšak musí tak učinit v zájmu společnosti, výslovně a z taxativně určených důvodů. Tyto důvody jsou v národních ústavních dokumentech a v mezinárodních

---

³⁷ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004. s. 229.

³⁸ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 44.

³⁹ Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní republiky.

⁴⁰ KLÍMA, Karel. Aplikace Listiny základních práv a svobod. *Právní rádce*, 1994, č. 8 s. 10.

⁴¹ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004. s. 235.

dokumentech formulovány mírně odlišně, podstata omezení a základní důvody omezení jsou však srovnatelné (půjde o ochranu zdraví, veřejného pořádku, atp. – tedy, jak bude dále uvedeno, půjde o ochranu veřejných statků). Určování těchto mezí v konkrétním případě však není jednoduchou záležitostí. Hlavně určení, „kde končí svoboda jednoho a začíná svoboda druhého“ je v konkrétním případě složitá. Jelikož v oblasti základních práv nedochází k pyramidovité stupňovitosti právní síly základních práv a všechna práva mají „sílu“ stejnou, nelze v konkrétním případě říct, že některé právo převáží nad právem jiným, jelikož je důležitější. Jak pak ale vyřešit nastalý konflikt? Ústavní soud ČR v případě kolize základních práv ve svých rozhodnutích využívá tzv. zásadu proporcionality. Zásada proporcionality je „tím obecným metodologickým instrumentariem, jež umožňuje racionální a transparentní řešení kolize a hierarchie účelů v právu (...).“⁴²

K metodě (zásadě) proporcionality se český Ústavní soud vyjádřil v několika svých nálezech. Nejprve Ústavní soud vyvodil, že v případě kolize dvou základních práv je nutno minimalizovat zásah do jednoho z nich: „K omezení základních práv či svobod, i když jejich ústavní úprava omezení nepředpokládá, může dojít v případě jejich kolize. Základní je v této souvislosti maxima, podle které základní právo či svobodu lze omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody. V případě závěru o opodstatněnosti priority jednoho ze dvou v kolizi stojících základních práv, je nutnou podmínkou konečného rozhodnutí rovněž využití všech možností minimalizace zásahu do druhého z nich. Tento závěr lze odvodit i z ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, a sice v tom smyslu, že základních práv a svobod musí být šetřeno nejenom při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod, nýbrž analogicky rovněž v případě jejich omezení v důsledku jejich vzájemné kolize.“⁴³ Stejnou maximu Ústavní soud využil i při řešení kolize mezi základním právem a veřejným statkem: „V případě kolize je nutné stanovit podmínky, za splnění kterých má prioritu jedno základní právo či svoboda, a za splnění kterých jiné, resp. určitý veřejný statek. Základní je v této souvislosti maxima, podle které základní právo či svobodu lze omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody nebo veřejného statku.“⁴⁴ V nedávné době však Ústavní soud metodu proporcionality rozpracoval a popsal ji ve třech krocích: „Princip proporcionality je založen metodologicky na třech krocích: Prvním je hodnocení

---

⁴² HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 93.

⁴³ Nález ÚS ČR ze dne 12. 10. 1994 sp. zn. Pl. ÚS 4/94. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

⁴⁴ Nález ÚS ČR ze dne 9. 10. 1996 sp. zn. Pl. ÚS 15/96. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

jednoduchého práva hlediskem vhodnosti, jehož obsahem je posuzování zvoleného normativního prostředku z pohledu možného naplnění sledovaného účelu. Není-li daný normativní prostředek způsobilý sledovaného účelu dosáhnout, jde ze strany zákonodárce o projev svévole, jenž se považuje za rozporný s principem právního státu. Druhým krokem uplatnění principu proporcionality je posouzení jednoduchého práva hlediskem potřebnosti, jež sleduje analýzu plurality možných normativních prostředků ve vztahu k zamýšlenému účelu a jejich subsidiaritu z hlediska omezení ústavou chráněné hodnoty – základního práva nebo veřejného statku. Lze-li zákonodárcem sledovaného účelu dosáhnout alternativními normativními prostředky, je pak ústavně konformní ten, jenž danou ústavně chráněnou hodnotu omezuje v míře nejmenší. Sleduje-li posuzované jednoduché právo na straně jedné ochranu určité z ústavně chráněných hodnot, na straně druhé však jinou omezuje, třetí hledisko principu proporcionality, jímž je poměrování, představuje metodologii zvažování těchto v kolizi stojících ústavních hodnot.“⁴⁵ „Porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv (po splnění podmínky vhodnosti a potřebnosti) spočívá ve zvažování empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů. Empirickým argumentem lze chápat faktickou závažnost jevu, jenž je spojen s ochranou určitého základního práva (...). Systémový argument znamená zvažování smyslu a zařazení dotčeného základního práva či svobody v systému základních práv a svobod (...). Kontextovým argumentem lze rozumět další negativní dopady omezení jednoho základního práva v důsledku upřednostnění jiného (...). Hodnotový argument představuje zvažování pozitiv v kolizi stojících základních práv vzhledem k akceptované hierarchii hodnot.“⁴⁶ „Pro vyvození závěru v případě kolize základních práv, případně veřejného dobra jako principů, na rozdíl od případu konfliktu norem jednoduchého práva, se Ústavní soud řídí příkazem k optimalizaci, tj. postulátem minimalizace omezení základního práva a svobody, příp. veřejného dobra. Jeho obsahem je maxima, dle níž v případě závěru o opodstatněnosti priority jednoho před druhým ze dvou v kolizi stojících základních práv, resp. veřejných statků je nutnou podmínkou konečného rozhodnutí rovněž využití všech možností minimalizace zásahu do jednoho z nich. Příkaz k optimalizaci lze normativně odvodit z čl. 4 odst. 4 Listiny, podle něhož základních práv a svobod musí být šetřeno při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod, tudíž analogicky rovněž v případě jejich omezení v důsledku jejich

---

⁴⁵ Nález ÚS ČR ze dne 28. 1. 2004 sp. zn. Pl. ÚS 41/02. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

⁴⁶ Nález ÚS ČR ze dne 12. 10. 1994, č. 214/1994 Sb. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

vzájemné kolize.“⁴⁷ Ústavní soud tak k maximě optimalizace (tedy minimalizace zásahů do jednoho základního práva) přidal ještě požadavek vhodnosti a požadavek potřeby. „Přístup Ústavního soudu České republiky k formulaci hledisek přípustnosti odlišování v právech (...) zohledňuje jak vyloučení libovůle (tj. hlediska vhodnosti a potřeby), tak ústavněprávní poměrování účelu odlišování v právech (a to metodou proporcionality).“⁴⁸

1.3 Klasifikace lidských práv

Svák⁴⁹ uvádí základní dělení lidských práv (i když dodává, že každé dělení není bezvýjimečné a konečné) na:

1. filozoficko – právním základě (půjde o tradiční dělení na základě povahy lidských práv podle iusnaturalistické koncepce a podle pozitivistické koncepce),
2. historickém principu (zde půjde o tradiční dělení lidských práv podle období jejich poznání na jednotlivé tzv. generace lidských práv),
3. kulturně – politickém kontextu,
4. statusovém principu,
5. předmětu ochrany lidských práv (na základě tohoto dělení lze lidská práva rozčlenit na práva osobní, občanská práva, politická práva, práva hospodářská, sociální a kulturní, menšinová práva a práva spojená s uplatňováním lidských práv) a
6. nositele (subjekty) lidských práv.

V kontextu této práce je významné dělení pod bodem tři a čtyři. Podle bodu tři se lidská práva dělí podle kulturně – civilizačního přístupu na západokřesťanský přístup, islámský přístup, konfuciánský přístup a hinduistický přístup. Tyto přístupy jsou tak rozdílné, jak je rozdílná jejich kulturní tradice a historický vývoj. U islámského přístupu je signifikantní pojetí lidí jako nerovnocenných, tedy dělení lidí na muslimy a ty další. Bezvěrci nemají podle Koránu lidská práva tak, jako muslimové. Vystoupení z této církve (apostasie) je trestáno smrtí. Univerzálnost lidských práv se tak v islámském přístupu neprojevuje. Konfucianismus upřednostňuje kolektivní práva před právy jednotlivce. V západokřesťanském přístupu lze

⁴⁷ Nález ÚS ČR ze dne 28. 1. 2004 sp. zn. Pl. ÚS 41/02. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

⁴⁸ Nález ÚS ČR sp. zn. Pl. ÚS 33/96, cit. dle HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. s. 267.

⁴⁹ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 8 – 13.

rozlišovat angloamerický systém a systém kontinentální. Angloamerický systém klade důraz na rozhodovací pravomoci soudů a jejich úlohu při rozhodování o jednotlivém nároku vycházejícím z porušení lidského práva. Soudy tu jednak rozhodují o porušení či neporušení lidského práva, ale také vymezují konkrétní obsah tohoto práva na základě identifikace mezi zásahů státu do tohoto práva. Kontinentální přístup dává přednost právu psanému, objevují se zde tudíž katalogy lidských práv zakotvené na ústavní úrovni. Kontinentální systém se však také nevyhnul nutnosti konkrétní kontroly ústavnosti ústavními soudy. Je tak zde možnost jednotlivce obrátit se na ústavní soud v případě konkrétního porušení lidského práva v konkrétním případě.

Bod čtyři vychází z Jellinkova učení o vztahu občana ke státu. Rozlišují se zde jednotlivé statusy: status positivus, status negativus a status aktivus. Status negativus vyžaduje na státu, aby se zdržel zasahování do lidských práv. Souvisí s tím právo na jejich nerušený výkon. Na rozdíl od něj, status positivus předpokládá určitou aktivitu vycházející od státu k ochraně lidských práv. Občan má dokonce právo na takovou ochranu ze strany státu. Status aktivus se zaměřuje na občana a jeho aktivní využívání lidských práv hlavně ve vztahu ke státu. Občan tak aktivně participuje na činnosti státu, a to i při zajišťování ochrany lidských práv.

1.4 Mezinárodní organizace k ochraně lidských práv a jejich základní dokumenty

Po druhé světové válce se lidská práva dostala do popředí zájmu mezinárodního společenství. Byla to přirozená reakce na vojnové události (genocida, holocaust), kdy byla lidská práva systematicky popírána. Vystala tak potřeba jejich ochrany a to nejen na státní úrovni, ale i na úrovni mezinárodní. Vznikly proto mezinárodní organizace stanovící si za cíl ochranu lidských práv jak na široké světové úrovni (univerzální), tak na úrovni jednotlivých kontinentů (regionální).

První důležitou organizací se stala Organizace spojených národů (dále jen „OSN“). Základním dokumentem OSN je Charta OSN, která obsahuje některá základní práva, na jejich komplexnější úpravu však bylo zapotřebí vytvořit nový dokument. Tak byla roku 1948 přijata

Všeobecná deklarace lidských práv⁵⁰ (dále jen „Všeobecná deklarace“). Na její politickou povahu lze usuzovat i z nezřízení žádného orgánu ke kontrole dodržování této deklarace. Člověk se sice stal předmětem mezinárodního práva, ale svá práva nemohl na této úrovni nijak vynutit, jejich dodržování stále zůstávalo na vůli států. Práva zakotvená ve Všeobecné deklaraci však nejsou neomezitelná. Článek 29 odst. 2 zakotvuje jejich obecnou omezitelnost: omezení musí být stanovena v demokratické společnosti zákonem, a to k zajištění ochrany práv jiných a k ochraně morálky, veřejného pořádku a veřejného dobra. Některá práva a svobody jsou však neomezitelná (mezi ně patří též forum internum svobody myšlení, svědomí a vyznání).

Všeobecná deklarace však nezůstala jediným dokumentem přijatým na půdě OSN. Dalšími – pro lidská práva významnými – dokumenty byl Mezinárodní pakt o občanských a politických právech⁵¹ (dále jen „MPOP“) a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech⁵² (dále jen „MPHSK“). Až Opční protokoly přijaté k těmto Mezinárodním paktům vytvořili kontrolní mechanismus dodržování závazků vyplývajících z nich. Jednalo se o vytvoření Výboru OSN pro lidská práva (dále jen „Výbor“). Možnost obrátit se na Výbor dostal jednotlivec v případě, že se domnívá, že jeho právo, zaručené některým z Paktů, bylo státem porušeno. Členové výboru jsou voleni na čtyřleté období jako zástupci států, které ratifikovali MPOP. Kvórum výboru tvoří 12 jeho členů a výbor se usnáší nadpoloviční většinou. Pracuje v Ženevě. Vypracování výročních zpráv je jednou z procedur vykonávanou před výborem. Informace, které jsou podkladem pro vypracování zprávy OSN získává od svých expertů, které do krajiny posílá a z vládou vypracované výroční zprávy toho kterého státu. Na základě negativní zprávy (tedy zprávy konstatující, že ochrana lidských práv je v dané krajině nedostačující) jsou ostatní státy vyzývány k bojkotu „provinilé“ krajiny, anebo zde mohou nastoupit ze strany OSN ekonomické sankce, které schvaluje Bezpečnostní rada OSN. Jedná se o tzv. zpravodajskou proceduru. Další možností je fakultativní procedura o mezistátní stížnosti. Dochází k ní v situaci, kdy dva členské státy, uznávající působnost výboru, jemu předloží stížnost po nevydařených mezistátních jednáních. V první fázi

---

⁵⁰ Přístupná na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>, cit. 24. 7. 2009.

⁵¹ Přístupný na: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852>, cit. 24. 7. 2009. Uveřejněný také jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb. o vyhlášení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

⁵² Přístupný na: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852>, cit. 24. 7. 2009. Uveřejněný také jako vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb. o vyhlášení Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

poskytne výbor státům dobré služby mediátora. Pokud se i tak nedohodnou, je vytvořena smírčí komise, jejíž účel je stejný. V případě, že se státy nedohodnou ani prostřednictvím smírčí komise, výbor toto uvede do výroční zprávy. Třetím mechanismem je řízení o individuálních stížnostech, kdy jednotlivec namítá porušení jeho lidských práv ze strany státu. Jednotlivec v tomto případě nemusí být občanem státu, který ratifikoval Pakty a Opční protokol. Nevýhodou tohoto posledního mechanismu je fakt, že Opční protokol, který zavádí tuto proceduru, podepsalo jen minimum států OSN. Všeobecná deklarace však dosud žádnou instituci pro kontrolu dodržování závazků v ní stanovených nemá.

Celkově tak lze konstatovat, že v rámci ochrany lidských práv na půdě OSN neexistuje žádný zastřešující kontrolní mechanismus. „Ochranou základních práv a svobod v podmínkách OSN se zabývá množství různých orgánů, jejichž kompetence jsou často nepřehledné a působí do jisté míry i neefektivně. Důvody takového systému jsou především v tom, že kontrolní mechanismus OSN v oblasti základních práv a svobod se vyvíjel postupně.“⁵³

Pro tuto práci významná deklarace, přijatá na půdě OSN, je Deklarace o eliminaci všech forem netolerance a diskriminace založené na vyznání nebo přesvědčení⁵⁴ (dále jen „Deklarace o náboženství“), přijatá roku 1981. Jde o první mezinárodní dokument zaměřený jen na úpravu svobody vyznání a přesvědčení. K prověřování útoků a vládních aktivit neslučitelných s ustanoveními Deklarace o náboženství a k vyžadování nápravných opatření byl zřízen post Speciálního zpravodaje, který je jmenován Komisí pro lidská práva. (Poprvé byl Zpravodaj jmenován v roce 1986).⁵⁵

Na půdě OSN došlo také k přijetí Úmluvy o právech dítěte⁵⁶ (přijata 1989), která je modernější verzí Deklarace o právech dítěte, přijaté třicet let předtím (1959). V ní je pro nás důležitý zejména čl. 14 upravující svobodu myšlení, svědomí a náboženství pro děti.

Z regionálních systémů ochrany lidských práv je pro tuto práci stěžejní Rada Evropy. Základním dokumentem Rady Evropy je Statut Rady Evropy, ten však – stejně jako Charta OSN – nebyl vhodným dokumentem pro zvláštní úpravu lidských práv. Rada Evropy tak

---

⁵³ KRÁL, Ján a kol. *Ústavné garancie ľudských práv*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského 2004. s. 141.

⁵⁴ Přístupná na: http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/d_intole.htm, cit. 24. 7. 2009.

⁵⁵ TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. s. 15.

⁵⁶ Přístupná na: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020108>, cit. 24. 7. 2009.

přijala roku 1950 Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod⁵⁷ (dále jen „Úmluva“), jejíž plnění ze strany signatářských států kontroluje Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“). Na ESLP se může obrátit jednotlivec, skupina jednotlivců, nebo nevládní organizace, která se domáhá ochrany proti porušení jejího lidského práva ze strany státu. Na prvním místě se zkoumá, jestli je stížnost přijatelná, jestli má všechny požadované náležitosti. Pak se projednává meritum věci. Postup řízení před ESLP se v podstatě podobá řízení před českým Ústavním soudem. Jednoduchá přístupnost k ESLP je zajištěna také neformálností řízení před ním. Do 1. listopadu 1998 fungoval k ochraně lidských práv na úrovni Rady Evropy systém se dvěma (třemi) institucemi: Evropskou komisí pro lidská práva, Evropským soudem pro lidská práva a Výbor ministrů Rady Evropy. Přijetím Protokolu č. 11 došlo ke spojení Evropské komise a Soudu a vytvoření nového Evropského soudu pro lidská práva. Každý členský stát Rady Evropy má na ESLP svého zástupce. Rozhodnutí ESLP je pro stát závazné.

K Úmluvě bylo následně přijato 13 Dodatkových protokolů, které ji v procesně právních i hmotně právních směrech mění a doplňují. Úmluva zakotvila také určité limity ochrany lidských práv, a to jednak podle čl. 8 odst. 2 pokud je to v rozporu s ochranou určitého veřejného statku (veřejná bezpečnost, mravnost, zdraví, veřejný pořádek apod.), uplatněním si výhrady státu u podpisu Úmluvy anebo v situaci výjimečného stavu. Některá práva jsou však podle Úmluvy neomezená (například forum internum svobody myšlení, svědomí a vyznání).

Rada Evropy také přijala několik úmluv týkajících se konkrétních skupin lidských práv. Pro tuto práci tak bude významná Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně⁵⁸ (dále jen „Úmluva o biomedicíně“).

V souvislosti s rozdělením systémů ochrany lidských práv na univerzální a regionální lze také mluvit o efektivnosti každého z nich. Efektivnost tak lze hodnotit podle kvality katalogu lidských práv, podle přístupnosti k orgánu ochrany práv a podle respektování rozhodnutí tohoto orgánu.⁵⁹ Nejdokonalejším mechanismem kontroly a ochrany lidských práv je na univerzální úrovni mechanismus na čele s Výborem pro lidská práva. Univerzální

---

⁵⁷ Přístupná na: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CzechTchèque.pdf>, cit. 24. 7. 2009

⁵⁸ Přístupná na: http://juristic.zcu.cz/dostal/docs/UB_cj.htm, cit. 24. 7. 2009.

⁵⁹ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 14.

mechanizmy však lze hodnotit jako méně efektivní z důvodu velkého množství členských států s různými kulturami a politickými názory. Nejeftivnějším systémem regionálním je systém Úmluvy na čele s ESLP.⁶⁰ Avšak v souvislosti s rozhodováním a postoji na úrovni OSN a Rady Evropy se zahraniční literatura vyjadřuje – pokud jde o rozhodování ve sporech týkajících se svobody myšlení, svědomí a vyznání – na margo ESLP velmi kriticky.⁶¹ Jejimi hlavními argumenty jsou nekonzistentnost judikatury ESLP a vyhýbání se řešení kontroverzních a nejednoznačně přijímaných otázek.⁶²

Pro úplnost je potřebné doplnit snahy o ochranu lidských práv i na úrovni Evropské Unie. Evropská Unie nebyla vytvářena k ochraně lidských práv, ale k napomáhání obchodu mezi členskými státy. Zavázala se také respektovat rozhodnutí ESLP. V poslední době však stoupá tendence k vytvoření katalogu lidských práv v rámci Evropské Unie, a to hlavně jejich zakotvením do ústavní listiny (jejíž povaha je dosud předmětem jednání). Zatím je na úrovni Evropské Unie vytvořena Charta základních práv EU⁶³ (vyhlášená roku 2000) jako první ucelený katalog lidských práv EU. Její zachovávání kontroluje Evropský soudní dvůr.⁶⁴

Při zkoumání efektivnosti jednotlivých systémů ochrany lidských práv je jedním z kritérií možnost dovolávat se jejich ochrany jednotlivcem u k tomu zřízené instituce. Bohatá judikatura (a hlavně judikatura ESLP) však v tomto směru také vytváří množství různých interpretací stejných mezinárodněprávních norem a vytváří tak spleť různorodých rozhodnutí, ze kterých nelze usuzovat na právní jistotu osob domáhajících se ochrany u ESLP. Zajímavě proto zní názor Barányho, který tvrdí, že: „Paradoxně nejvíce přispěly ke složitosti a nepřehlednosti práva lidských práv reálná možnost dovolávat se jejich soudní ochrany a přesun těžiště ochrany lidských práv z politických prostředků na jejich soudní ochranu.“⁶⁵

Pokud se vrátíme k (přirozenoprávní) povaze lidských práv musíme konstatovat, že ze všech mezinárodních dokumentů na přirozenoprávní povahu lidských práv nelze usuzovat. Všeobecná deklarace „uznává“ přirozenou důstojnost a rovná a nezadatelná práva všech členů lidské rodiny, kdežto Úmluva hovoří o „přiznání“ práv a svobod v ní uvedených

---

⁶⁰ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 15 – 17.

⁶¹ Srov. např. EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights.* Oxford: Oxford University Press 2003 nebo TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice.* Cambridge: Cambridge University Press 2005.

⁶² Touto kritikou se budu dále v práci zabývat.

⁶³ Přístupná na: http://www.euroskop.cz/gallery/6/2090-charta_zakladnich_prav_1.pdf, cit. 24. 7. 2009.

⁶⁴ Charta pro tuto práci není stěžejní, proto se jí blíže nezabývám.

⁶⁵ BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva.* Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 66.

každému. Všeobecná deklarace tak následuje a podpírá přirozenoprávní charakter lidských práv, kdežto Úmluva pracuje s pozitivně právní terminologií. Mění to však něco na samotné podstatě lidských práv? Na jejich existenci? Patrně ne. Úmluva přiznává každému práva, která však již existovala před tím; ona sama je nevytváří.⁶⁶ Stejně závěry lze vysledovat i u renomovaných právních vědců. Tak Blahož tvrdí, že: „Naskýtá se otázka, která je pro mnohé právní teoretiky klíčová: jsou lidská práva v ústavách a v mezinárodních smlouvách o lidských právech přirozenými lidskými právy právě z toho důvodu, že jsou v těchto ústavách a mezinárodních smlouvách obsažena? Na tu je třeba odpovědět zcela jednoznačně, že nikoliv. Přirozená lidská a občanská práva jsou v těchto ústavách a mezinárodních smlouvách pouze nalézána a katalogizována (...) Myšlení o přirozených lidských právech musí vždy předstihovat jejich současnou právem kodifikovanou, ať ústavněprávní či mezinárodněprávní podobu.“⁶⁷

1.5 Právní úprava lidských práv v České republice

Lidská práva jsou v platné právní úpravě v České republice na ústavní úrovni zahrnuta do Listiny. Ústava ČR vůbec úpravu základních práv a svobod neobsahuje, to přenechává samotné Listině. Z historického hlediska lze konstatovat, že takový postup není na území ČR tradiční. První československá Ústava z roku 1920⁶⁸ obsahovala konkrétní úpravu základních práv a svobod ve své páté hlavě. Samostatně ale upravovala v hlavě šesté menšinová práva, a to menšin národních, náboženských a rasových.⁶⁹ Základním ustanovením této hlavy je odst. 1, který říká, že „Všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství.“ I když hlava šestá se od dnešních antidiskriminačních ustanovení liší co do důvodů diskriminace (nerovnosti), jako například barva pleti, či pohlaví, v některých momentech dnešní úpravu přesahuje. To se týká zejména možnosti používat a učit se vlastní jazyk a ve vlastním jazyce. Na druhé straně jsou však tyto práva přičtena výhradně občanům České republiky, ne jiným státním příslušníkům, či lidem bez občanství.

⁶⁶ Srov. BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 53.

⁶⁷ BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 22.

⁶⁸ Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁶⁹ Více viz např. KRÁL, Ján a kol. *Ústavné garancie ľudských práv*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského 2004. s. 39.

Přípravy Listiny (ústavního zákona o lidských právech) se účastnily přípravné komise jak slovenské, tak české, nakonec z nich však byla vytvořena z důvodu vhodnosti komise jediná – smíšená. Text připravovaného zákona připomínkovali také zahraniční konstitucionalisté, zejména američtí, na konferencích, prostřednictvím korespondence a tisku. Uvažovalo se však z časových důvodů také nad možností recepce přímo mezinárodní smlouvy, upravující základní práva a svobody. Dne 9. 1. 1991 došlo ke schválení Ústavního zákona, kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky (úst. zákon č. 23/1991 Sb.).⁷⁰

Na tvorbu Listiny působily ústavní tradice hlavně Německa a USA a také ideje a formulace převzaté z mezinárodních dokumentů o lidských právech.⁷¹ Listina se stala základem pro přijetí Československa do Rady Evropy a znamenala jeho podřízení se jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva.⁷²

Listina je ovlivněna přirozenoprávními koncepcemi, náboženskou (křesťanskou) tradicí a mezinárodními smlouvami o lidských právech: Úmluvou, MPOP a Všeobecnou deklarací.

Povaha Listiny však byla po rozpadu bývalého Československa nejednoznačná. Recepčním zákonem č. 4/1993 Sb. byla přijata do právního řádu nově vzniklé České republiky, ale jen s právní silou zákona (již ne ústavního zákona, kterým byl ústavní zákon č. 23/1991 Sb., jímž se uvozuje Listina základních práv a svobod). Tento původní ústavní zákon prohlašoval obsah Listiny za ústavně nezměnitelný, „tedy za kritérium ústavnosti všech budoucích ústavních zákonů“⁷³. Změnou z ústavního zákona na zákon obvyčejný tak došlo k tomu, že Listina může být nyní měněna ústavním zákonem, musí však přitom být respektovány mezinárodní závazky ČR.

Aby práva a svobody mohly být chráněny na ústavní úrovni, byla Listina vyhlášena ve svém původním recipovaném znění usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást nově zavedeného pojmu „ústavní pořádek“. Pojem ústavní pořádek byl také doplněn do Ústavy, do jejího čl. 3⁷⁴ a čl. 112, odst. 1⁷⁵, kde se Listina výslovně prohlašuje za

---

⁷⁰ Více viz MIKULE, Vladimír, SLÁDEČEK, Vladimír. *Ústavní soudnictví a lidská práva*. Předpisy, dokumenty, komentáře, poznámky. Praha: CODEX 1994. s. 159 – 170.

⁷¹ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. s. 41.

⁷² KLÍMA, Karel. In KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 1. a 2. díl. 2. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. s. 76. (Čl. 3)

⁷³ BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 107.

⁷⁴ Čl. 3 Ústavy ČR: „Součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod.“

součástí tohoto pořádku. Tak se mělo předejít pochybnostem o ústavní úrovni ochrany základních práv. Listina se co do právní síly opět může měřit s ústavním zákonem. I přesto však zůstalo mnoho těch, kteří o ústavněprávní povaze Listiny pochybovali. K ustálení situace přispěl až Ústavní soud, který od počátku považoval rozpor zákona s Listinou za rozpor s ústavním zákonem.⁷⁶ Například v nálezu č. 14/1994 Sb.⁷⁷, kdy tvrdí: „Zbývá zjistit, zda tato dodatečná, následná zákonná úprava neodporuje čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, podle něhož se trestnost činu posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Ani zákaz zpětné účinnosti zákona podle věty první odst. 6 čl. 40 Listiny se však na § 6 napadeného zákona nevztahuje, protože věta druhá odst. 6 čl. 40 Listiny připouští retroaktivitu zákona, je-li to pro pachatele příznivější. Vzhledem k formulaci § 6 zákona č. 198/1993 Sb.: „Soud na návrh zruší či zmírní trest“ je tato podmínka splněna.“ Ze stejného nálezu lze také dovodit, že Ústavní soud považuje Listinu za součást ústavního pořádku, která stanoví základní práva a svobody a dává ji na úroveň Ústavám jiných států, jež nemají samostatný katalog základních práv, ale tyto práva sami obsahují: „Otázka procesních předpokladů trestní stíhatelnosti vůbec, a tím spíše otázka promlčení, nepatří v České republice ani v jiných demokratických státech do oblasti těch *základních práv a svobod principiální povahy, jež jsou podle čl. 3 Ústavy součástí ústavního řádu, resp. ústavního pořádku České republiky*, a tím nahrazují v jiných ústavách obvyklou kapitolu ústavy o základních právech a svobodách. *Ústava ani Listina základních (a ne jiných) práv a svobod* neřeší detailní otázky trestního práva, nýbrž stanoví nesporné a základní konstitutivní principy státu a práva vůbec.“

Listina představuje základní katalog lidských práv. Neobsahuje však všechna lidská práva, některá z nich jsou upravena také v Ústavě, jejich úpravě může také sloužit kterýkoliv ústavní zákon. Listina je členěna do šesti hlav: obecná ustanovení, lidská práva a základní svobody (rozdělená do dvou oddílů: základní lidská práva a svobody a politická práva), práva národnostních a etnických menšin, hospodářská, sociální a kulturní práva, právo na soudní a jinou právní ochranu a společná ustanovení. „(...) úvodní články Listiny mají charakter toliko základních, obecných ustanovení, jak ostatně napovídá název Hlavy první. Principy obsažené

---

⁷⁵ Čl. 112, odst. 1 Ústavy ČR: „Ústavní pořádek České republiky tvoří tato Ústava, Listina základních práv a svobod, (...)“

⁷⁶ MIKULE, Vladimír. In MIKULE, Vladimír, SLÁDEČEK, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: C. H. Beck 2007. s. 35 – 37. (Čl. 3)

⁷⁷ Nález ÚS ČR je dostupný na <http://nalus.usoud.cz>.

v těchto článcích se vztahují na všechna základní práva a svobody zahrnuté do Listiny a jsou východiskem při jejich výkladu.⁷⁸ Struktura Listiny nemá normativní charakter, Ústavní soud ale podle ní může vytvářet hierarchii lidských práv. Lidská práva jsou tak v Listině rozdělena do několika skupin podle různých kritérií. Druhá hlava Listiny operuje s dvěma pojmy: *lidská práva a základní svobody* a *základní lidská práva a svobody*, navozuje tak zdání, že jde o dvě odlišné skupiny. Nicméně lze říci, že jde spíše o terminologickou nepozornost, než o cílený záměr. Tato část totiž obsahuje také práva občanská, přináležející ne všem lidským bytostem bez rozdílu, ale pouze občanům republiky. „Základní lidská práva (...) označují lidská práva, která jsou jednak základními lidskými právy samy o sobě a jednak tvoří základní principy všech ostatních lidských práv, a tyto principy se staly všeobecně akceptovanými principy v euroamerické oblasti, tj. tato práva jsou zároveň hodnoty, kterými se poměřují konkrétní ústavní katalogy základních lidských a občanských práv.“⁷⁹

Na rozdíl od současné Slovenské republiky, česká Listina dosud do Ústavy ČR nebyla inkorporována, takový záměr český zákonodárce v blízké době ani nemá. V počátcích tvorby Ústavy Listina do ní nebyla inkorporována, respektive do Ústavy nebyla inkorporována lidská práva, jelikož by to bývalo mohlo ohrozit proces přijímání samotné Ústavy. Tehdy by bylo velmi náročné dosáhnout konsenzu o tom, jakým způsobem a v jakém rozsahu mají být lidská práva v Ústavě upravena.⁸⁰

V rámci úpravy vztahu mezinárodního a vnitrostátního práva je velice důležitý čl. 10 Ústavy ČR, který upravuje postavení mezinárodních smluv v českém právním řádu. Jelikož lidská práva jsou upravována hlavně na mezinárodní úrovni mezinárodními smlouvami, je toto ustanovení ústavy zvláště důležité. K postavení mezinárodních smluv v českém právním řádu se vyjadřoval také Ústavní soud ve svém (kontroverzním) nálezu č. 403/2002 Sb.: „V nepřípustnosti změny podstatných náležitostí demokratického právního státu je obsažen i pokyn Ústavnímu soudu, dle kterého žádnou novelu Ústavy nelze interpretovat v tom smyslu, že by jejím důsledkem bylo omezení již dosažené procedurální úrovně ochrany základních práv a svobod. Z uvedeného hlediska nutno posuzovat změny, jež přinesla novela Ústavy, provedená ústavním zákonem č. 395/2001 Sb., a to v ustanoveních čl. 1 odst. 2, čl. 10, čl. 39 odst. 4, čl. 49, čl. 87 odst. 1 písm. a) a b) a čl. 95 Ústavy. Ústavní zakotvení

⁷⁸ Usnesení ÚS ČR ze dne 24. 10. 2000 sp. zn. I. ÚS 305/2000.

⁷⁹ BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 35.

⁸⁰ KOUDELKA, Zdeněk, ŠIMÍČEK, Vojtěch. K právní povaze Listiny základních práv a svobod. *Právník*, 1996, č. 2, s. 176.

všeobecné inkorporační normy, a tím překonání dualistické koncepce vztahu práva mezinárodního a práva vnitrostátního, nelze chápat ve smyslu odstranění referenčního hlediska ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách pro posuzování vnitrostátního práva Ústavním soudem, a to s derogačními důsledky. Proto rozsah pojmu ústavního pořádku nelze vyložit toliko s ohledem na ustanovení čl. 112 odst. 1 Ústavy, nýbrž i vzhledem k ustanovení čl. 1 odst. 2 Ústavy, a do jeho rámce zahrnout i ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách. Nepřímo pro tento závěr svědčí i ustanovení čl. 95 odst. 2 Ústavy, když jinak by je bylo nutno vykládat v tom smyslu, že v případě rozporu zákona s ústavním zákonem soudce obecného soudu není kvalifikován věc posoudit, je povinen ji předložit Ústavnímu soudu, v případě rozporu zákona a smlouvy o lidských právech, která je ústavněprávně stejné povahy a kvality, je podle čl. 10 Ústavy povinen postupovat dle mezinárodní smlouvy. (...) Z uvedených důvodů nutno čl. 95 odst. 2 Ústavy interpretovat v tom smyslu, že je povinností obecného soudu předložit Ústavnímu soudu k posouzení rovněž věc, v níž dojde k závěru, že zákon, jehož má být při jejím řešení použito, je v rozporu s ratifikovanou a vyhlášenou mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách.⁸¹ Z uvedeného názoru Ústavního soudu lze dovozovat povahu mezinárodních smluv o lidských právech, a to jako součásti ústavního pořádku ČR.

Kontroverze tohoto nálezu spočívá v hodnocení jeho posouzení postavení mezinárodních smluv o lidských právech. Tak Pavlíček na jedné straně tvrdí, že „(...) z hlediska pojetí moci ústavodárné bylo Ústavnímu soudu zřejmě po právu vytknuto, že si přisvojil roli ústavodárce (...). Čl. 112 odst. 1 Ústavy nepochybně obsahuje taxativní výčet předpisů ústavního pořádku a nedostatky způsobené ústavodárcem může napravit jen on sám, nikoli Ústavní soud.“⁸² Přičemž sám poukazyval na to, že novelizovaným zněním Ústavy se docílí stavu, kdy mezinárodní smlouvy, přijaté před 1. 1. 1993 (před ustavením Parlamentu ČR) nejsou nyní součástí vnitrostátního práva.⁸³ Na straně druhé, kladně hodnotí nález ÚS je např. Tomoszek, který uvádí: „postupem ústavodárce došlo ke snížení již dosažené úrovně procedurální ochrany základních práv a svobod, neboť podle

---

⁸¹ Nález ÚS ČR je dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

⁸² PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. s. 8 – 9.

⁸³ PAVLÍČEK, Václav. *O subjektech práv a svobod v Listině, o principech přirozenoprávních a vztahu k ústavnímu zákonu č. 395/2001 Sb.* In DANČÁK, B., ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.) *Deset let Listiny základních práv a svobod v právním řádu České republiky a Slovenské republiky*. Citováno dle: MALENOVSKÝ, Jiří. Postavení mezinárodních smluv o lidských právech v českém právu po 1. červnu 2002. *Právník*, 2002, č. 9, s. 918.

novelizovaného znění Ústavy (narozdíl od předchozí úpravy) by nebylo možné, aby byl Ústavním soudem zrušen zákon pro rozpor s mezinárodní smlouvou o lidských právech; takový rozpor by musel být řešen jednotlivými obecnými soudy v rámci aplikační přednosti, a to pochopitelně v každém případě samostatně. (...) U ostatních mezinárodních smluv zůstal tento přístup zachován, nicméně mezinárodní smlouvy o lidských právech jsou oproti nim obsahově daleko významnější a bylo by nelogické, aby rozpor zákona s mezinárodní smlouvou o lidských právech posuzoval obecný soud, když o rozporu zákonů s obsahově velice podobnou či dokonce totožnou Listinou základních práv a svobod rozhoduje ÚS. (...) Ústavnímu soudu však pravomoc rušit ústavní zákony nepřísluší (...) ÚS tak musel vzniklý rozpor řešit pomocí „nadústavně“ konformního výkladu „euronovely“⁸⁴. Podle něj platí, že dojde-li soudce obecného soudu k závěru, že zákon je v rozporu s mezinárodní smlouvou o lidských právech, nebude tuto situaci řešit aplikační předností, ale předloží otázku k posouzení Ústavnímu soudu, který si posuzování těchto konfliktů vyhradil. Aby Ústavní soud dovedl svou pravomoc v takové situaci příslušný zákon zrušit, musel podstatně zasáhnout do konstrukce právního řádu ČR a zařadit mezinárodní smlouvy o lidských právech do ústavního pořádku, neboť zákon může být zrušen pouze tehdy, je-li v rozporu s ústavním pořádkem. Přestože je tento nálezný ÚS kritizován jako příliš aktivistický, máme zato, že je závaznou interpretací Ústavy (...)“⁸⁵

Novelizovanému znění čl. 10 Ústavy (provedenému tzv. euronovelou) předcházelo původní znění tohoto ustanovení, které konstatovalo, že přednost před zákonem a vnitrostátní platnost mají mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách. Tyto mezinárodní smlouvy se však automaticky nestaly součástí ústavního pořádku ČR, definovaného v čl. 112 Ústavy. Tak došlo fakticky k přechodu od dualizmu vnitrostátního a mezinárodního práva k monizmu. Aplikační přednost tak dostaly všechny mezinárodní smlouvy, splňující podmínky stanovené v čl. 10 Ústavy.⁸⁶

Na české ústavní úrovni lze spatřovat odklon od pozitivněprávní koncepce v souvislosti nejen s německou zkušeností po druhé světové válce, ale také v souvislosti s komunistickým režimem vládnoucím na tomto území před rokem 1989. Důkazem toho je i

---

⁸⁴ Ústavní zákon č. 395/2001 Sb., kterým se mění ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁵ TOMOSZEK, Maxim. In KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 1. a 2. díl. 2. rozšířené vydání.* Plzeň: Aleš Čeněk 2009. s. 122 – 123. (Čl. 10).

⁸⁶ Tamže, s. 122.

názor Ústavního soudu vyjádřený v nálezu č. 14/1994 Sb.: „Jak známo, proces vzniku moderního ústavního státu ve střední Evropě se dovršil teprve po první světové válce. Přitom již dříve dosáhlo pozoruhodných výsledků právněpozitivistické propracování procesních pravidel a záruk posilujících právní jistotu občanů a stabilitu práva. Právněpozitivistická tradice, jež se přenesla i do poválečných ústav (včetně naší Ústavy z roku 1920), odhalila však v pozdějším vývoji vícekrát své slabiny. Ústavy konstruované na těchto základech jsou hodnotově neutrální: tvoří institucionální a procesní rámec, naplnitelný velmi odlišným politickým obsahem, protože kritériem ústavnosti se stává dodržení kompetenčního a procesního rámce ústavních institucí a postupů, tudíž kritérií formálně-rationální povahy. V důsledku toho bylo v Německu akceptováno nacionálně-socialistické panství jako legální, přestože vyhlodalo obsah a posléze zničilo samu podstatu výmarské demokracie. Legalistické pojetí politické legitimace usnadňovalo po válce Klementu Gottwaldovi "naplňovat staré měchy novým vínem" a pak "legitimovat" únorový puč roku 1948 formálním dodržením ústavních procedur. Princip "zákon je zákon" se projevil proti bezpráví ve formě zákona jako bezmocný. Vědomí, že nespravedlnost musí zůstat nespravedlností, i když se halí do pláště zákona, se promítlo i do ústavy poválečného Německa a v současné době i do Ústavy České republiky.

Naše nová Ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti. Ústava České republiky akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově-materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří. To znamená i při kontinuitě se "starým právem" hodnotovou diskontinuitu se "starým režimem".(...)

Legitimita politického režimu se nemůže opírat jen o formálně-právní aspekty, protože hodnoty a principy, o které se režim opírá, nejsou jen právní, ale především politické povahy. Takové principy naší Ústavy, jako je svrchovanost lidu, reprezentativní demokracie, právní stát, jsou principy politické organizace společnosti, jež nejsou normativně beze zbytku definovatelné. Pozitivněprávní úprava z nich vychází, avšak obsah těchto principů není normativní úpravou vyčerpán - zůstává stále něčím víc.“

2 Svoboda myšlení, svědomí a náboženství

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je základní svobodou, můžeme říci, že je svobodou svobod. Z ní mnoho jiných svobod vychází, kdyby neexistovala, jiné svobody by byly bezpředmětné (jedná se například o svobodu projevu, sdružování a shromažďování). Radíme ji mezi základní lidská práva. Svoboda myšlení, svědomí a náboženství představuje „svobodu a důstojnost člověka v oblasti duchovní a duševní“⁸⁷. Toto pojetí vychází z koncepce prvenství práva na důstojnost člověka, a to nezávisle na jeho životě. Důstojnost člověka tak má být chráněna již před narozením, v průběhu jeho života a také po smrti. Lze to dovodit z různých náboženských představ, hlavně křesťanství a judaizmu. Tato koncepce tak odsouvá právo na život až na druhé místo, i když někteří autoři právě právo na život řadí mezi nejzákladnější lidská práva.⁸⁸

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství zahrnuje ochranu nejširšího spektra myšlení, názorů, postojů a hodnot, tedy všeho, co se týče lidské aktivity ve sféře morální, filozofické či světonázorové. Tato svoboda je specifickou formou svobody soukromí. Jedná se o skutečně intimní sféru jednotlivce, proto potřebuje ze strany státu velikou pozornost a ochranu. Je v člověku zakotvena již od narození, je spojena také s jeho početím ve smyslu svobody myšlení jeho rodičů a také se úzce týká představ člověka o jeho posmrtné existenci či neexistenci. Je úzce spjata s podstatou jeho duchovní stránky. Na jedné straně je tato svoboda základním kamenem ústavní úpravy lidských práv jako základní atribut samotného člověka, jeho podstaty (psychické), na druhé straně umožňuje vykonávání dalších práv garantovaných ústavou. Bez této svobody by jednak nemohlo dojít k uvědomění si možnosti vykonávat jiná práva a svobody a jednak by nemohlo dojít k výkonu těchto práv, pokud by neexistovala svoboda myšlení, svědomí a náboženství, tedy podstata těchto práv. Například v případě svobody projevu by nebylo co projevovat, pokud by jedinec nemohl myslet, mít svědomí nebo vyznávat určité náboženství. Nakonec, neexistoval by ani samotný demokratický stát, jelikož by ho neměl kdo vymyslet, protože by neměl jak a čím. Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je ve své podstatě „přirozenou“, jelikož náleží člověku pro jeho „člověčí“ povahu, bez ohledu na to, do jakého zřízení a kdy se narodil, nikdo mu tuto svobodu nemusí udělovat, má ji nezávisle na každé moci a autoritě.

---

⁸⁷ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. s. 113.

⁸⁸ Viz např. BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 39 – 40.

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je lidským právem, tedy je právem přirozeným, nezadatelným, nezcizitelným a nezrušitelným, chápaným ve své největší šíři a elasticitě, prvotním a silně individuálním. O jeho zařazení do katalogů lidských práv nebyly spory již na počátku jejich vytváření, patří tedy do tzv. první generace lidských práv. „Tato práva mají absolutní charakter v tom smyslu, že nikdo nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení, nikoho nelze nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Při jejich ochraně se jedná o respektování "vnitřního" rozměru těchto práv, který vylučuje jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není proto možné omezovat zákonem.“⁸⁹ „(...) svědomí, myšlení nebo náboženské vyznání, víra včetně donucování k výkonu vojenské služby, pokud je v rozporu s těmito kategoriemi, jsou svou vnitřní povahou nedotknutelné, a proto ani nepodléhají (nemohou podléhat) žádným zákonným omezením. (...) Veřejné projevy myšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry však podle Listiny základních práv a svobod (na rozdíl od jejich vnitřní podstaty) nepožívají absolutní volnost projevu jejich nositelů. Stejně jako článek 9 odstavec 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, tak i článek 16 odstavec 4 Listiny pro právo svobodně projevovat své náboženství a víru a článek 17 odstavec 4 obecně pro svobodu projevu podřizují výkon těchto práv potřebám demokratické společnosti a připouštějí možnost jejich omezení (...)“⁹⁰

V případě tohoto práva se nejedná pouze o toleranci, ale o svobodu v její čisté podobě. Nelze se na svobodu myšlení, svědomí a náboženství dívat jako na svobodu, ale přitom v minimu počítat s možností odchýlení se od ní, s možností, že někdo snad takovou svobodu nepožívá – to by se jednalo o toleranci, o chování se v souladu s něčím, co až tak za správné nepovažujeme. V případě tolerance bychom uvažovali o tom, že existuje určitá autorita, která může danou svobodu tolerovat, ale i netolerovat; záleží jen na jejím rozhodnutí. Taková autorita by pak mohla stanovit, které názory a postoje jsou oficiální, uznané a správné a které nikoliv. Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je absolutní, je vlastní všem lidským bytostem, nehledě na obsah jejich myšlenek, na zvrácenost jejich svědomí, nebo na absurdnost jejich náboženských představ.⁹¹ Svoboda myšlení, svědomí a

---

⁸⁹ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 č. 151/1999 Sb..

⁹⁰ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98.

⁹¹ Blíže viz SZYMANEK, Jarosław. Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP. *Przegląd Sejmowy*, 2006, č. 2. Dostupné na: <http://www.sejm.gov.pl/wydarzenia/przegląd/teksty/ps73.pdf>, cit. 23. 8. 2009.

náboženství zahrnuje nejen právo mít své přesvědčení, víru, či myšlenky, měnit je dle libosti, ale také svobodu neprojevat nikomu jejich změnu či ji projevovat podle svobodné úvahy.

Svoboda myšlení je prvotní, ona je podstatou toho, aby mohlo dojít k využívání svobody svědomí a také svobody náboženství. Bez myšlení bychom si nemohli osvojit a uznat za podstatné určité hodnoty a také bychom nemohli svobodně patřit k určitému náboženství. Myšlení potřebujeme k vytváření si svědomí, myšlením přináležíme k určitému náboženství. Svědomí má však jak člověk „pouze“ myslící a nepřináležící k nijakému náboženství, tak člověk nábožný. Svědomí je pojítkem a je spojeno jak s náboženskými představami, nenáboženskými, či až antináboženskými postoji. Obsahem svobody myšlení je „vytvoření předpokladů pro vytváření si vlastního obrazu o světě, který člověka obklopuje a také podmiňuje jeho chování. Vytvoření takových předpokladů je spojeno s efektivním systémem ochrany člověka před takovými ideologiemi, které by byly schopny podřídít myšlení člověka jediné myšlence, jejímuž naplňování by člověk podřizoval své chování“.⁹²

I když je svoboda myšlení, svědomí a náboženství „trojjedinou“ svobodou, její jednotlivé složky jsou na sobě nezávislé. Společně ale tvoří ochranu pro světonázor jedince v nejširší možné míře.

Svoboda svědomí, jako jeden prvek této „trojjediné“ svobody je vázána jednak na svědomí spojené s náboženskými představami a postoji, jednak se světonázorem náboženství neuznávajícím, ignorujícím ho, či také ho negujícím. „Pojem svědomí patří k vnitřní výbavě člověka, která výrazně determinuje jeho chování. Jeho formování, jakož i vnější projevy jsou vytvářeny na základě mravních, či jiných zásad přenášených dovnitř člověka přes jeho myšlení.“⁹³ Svědomí tak má každý jedinec, každý z nás má určitý soubor mravních norem, které jsou hranicí mezi dobrem a zlem v každém člověku. Jak je toto svědomí formováno, záleží na okolnostech a vnějších vlivech, nicméně také na tom, jestli jedinec přináleží k organizované skupině vyznávající určitá institucionalizovaná pravidla, či si vytváří svůj okruh hodnot samostatně. Umístění svobody svědomí mezi svobodu myšlení a náboženství má tak symbolický smysl. Je totiž spojena jednak s náboženskými i nenáboženskými postoji jednotlivce. Lze to také dovodit z výkladu svobody náboženství: je totiž vykládáno, že svoboda náboženství v sobě zahrnuje také svobodu nevyznávat žádné

---

⁹² SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 117.

⁹³ Tamže, s. 118.

náboženství, tedy tzv. negativní svobodu náboženství – svobodu **od** náboženství. Svoboda svědomí musí stejně tak chránit jak „nábožensky“ věřící, tak „nenábožensky“ věřící. Vedle svobody náboženství však je svoboda svědomí (a také svoboda myšlení) nedocenená. Listina s ní totiž již dále nijak nepočítá. Z toho vyplývají dvě skutečnosti: Listina chrání jen forum internum svobody svědomí, nehovoří totiž nic o jejím projevu, o formách tohoto projevu, o její změně. Všechny specifikace se týkají pouze svobody náboženství. Proto je velice důležité vydefinovat pojmy, s nimiž Listina a mezinárodní dokumenty operují, abychom mohli rozhodnout, zda lze ustanovení o projevech náboženství (či víry) použít také pro svobodu svědomí.

Lze říci, že svoboda svědomí, jelikož je navázána na myšlení a také na náboženství, má dvě možnosti ochrany svého projevu. Pokud budeme projevovat svědomí, spojené s naším myšlením (nenáboženského charakteru), bude tento projev chráněný svobodou projevu. Pokud však budeme projevovat svoje svědomí spojené s náboženstvím, budeme pod ochranou článku o duševní svobodě. Dojde tak však patrně k tomu, že pokud budeme mít svědomí jaksi „posvěceno“ náboženskými představami, budou jeho projevy více chráněny, než projevy nenáboženského svědomí, jelikož důvodů pro omezení svobody projevu je více, než důvodů pro omezení svobody projevu náboženství či přesvědčení (ochrana bezpečnosti státu).

Druhým výsledkem formulace svobody svědomí je, že tím, že Listina vyjímá z ochrany projevu myšlení i svědomí, v konečném důsledku tak dává větší ochranu náboženským představám a světonázorům, před světonázory nenáboženskými.⁹⁴ Možnost chovat se podle svého svědomí je zásadní pro zdravý růst osobnosti člověka, pro jeho chápání sebe sama jako morální bytosti, pro jeho zdravé psychosociální vazby v společnosti. Zakládá pocit suverénnosti jednotlivce. Svoboda svědomí obsahuje jak svobodu vytvářet si bez jakýchkoliv vlivů svou vlastní hodnotovou orientaci, také i přijímat jakékoliv hodnotové systémy za své, názory na to, co je dobré, špatné, správné a nesprávné a také svoboda uposlechnout tento vlastní vytvořený soubor hodnot a postojů a chovat se podle něj. Svobodu svědomí by pak bylo možné definovat jako „světonázorové přesvědčení co do metafyzické struktury anebo pramen pravdy, spravedlnosti, dobra a krásy“⁹⁵.

---

⁹⁴ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 56.

⁹⁵ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I.* Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 58.

C. Evans je jedním z autorů, která považuje projev náboženství či přesvědčení a projev myšlení a svědomí za dva různé projevy, chráněné dvěma různými svobodami. Projev náboženství a přesvědčení považuje za projev chráněný ustanoveními o svobodě náboženství a představující tak *forum internum* svobody náboženství.⁹⁶ Avšak projev myšlení a svědomí řadí pod ochranu svobody projevu. Zde se opět ukazuje skutečnost, že svoboda myšlení a svědomí je méně chráněna, než svoboda náboženství (a přesvědčení).

Jak ale bude zmíněno dále, výklad některých mezinárodních dokumentů (v tomto případě čl. 18 Všeobecné deklarace) dává za pravdu názoru prezentovanému v této práci, a to, že přesvědčení lze chápat tak široce, že zahrnuje všechny projevy myšlení a svědomí. Dalším argumentem podporujícím tento názor by mohlo být systematické zakotvení všech tří svobod do jednoho článku, dokonce do jedné věty. Pokud by svoboda myšlení, svědomí a náboženství nebyla „trojjedinou“ svobodou, pokud by tyto svobody nebyly velice těsně spojeny, nač by jim pak patřil jeden článek, dokonce jedna společná věta? I když na první pohled to vypadá tak, že „článek o duševní svobodě“ (nechci jej považovat jen za článek náboženský) klade na první místo svobodu náboženství, že chrání jediné její projevy, avšak výkladem lze dospět k odlišným výsledkům, prezentovaným výše.

2.1 V mezinárodních dokumentech

Ustanovení jednotlivých mezinárodních dokumentů, týkajících se svobody myšlení, svědomí a náboženství se v převážné míře podobají, což patrně vyplývá z toho, že ze sebe v určitém směru všechny vycházejí. Základním a prvotním ustanovením je ustanovení čl. 18 Všeobecné deklarace a z něj následně vycházejícího čl. 18 MPOP na úrovni právní úpravy OSN. Jako nejnovější je pak uváděno ustanovení Úmluvy, konkrétně její čl. 9. Tato ustanovení se však v některých svých podrobnostech liší.

Článek 18 Všeobecné deklarace lidských práv uvádí:

„Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo *víru*, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo *víru* sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo bohoslužbou a zachováním obřadů.“

---

⁹⁶ EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 56.

Článek 18 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech stanoví:

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo *víru* podle vlastní volby a svobodu projevat své náboženství nebo *víru* sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním.
2. Nikdo nesmí být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo *víru* podle své vlastní volby.
3. Svoboda projevat náboženství nebo *víru* může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných.
4. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, a tam, kde je to vhodné, poručníků, zajistit náboženskou a morální výchovu svých dětí podle vlastního *přesvědčení* rodičů nebo poručníků.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a k ní přijatý Protokol

č. 7. Článek 9 Evropské úmluvy stanoví, že:

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo *přesvědčení*, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo *přesvědčení* sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.
2. Svoboda projevat náboženské vyznání a *přesvědčení* může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

Úmluva o právech dítěte vymezuje ve svém čl. 14 základní rámec pro svobodu myšlení, svědomí a náboženství dětí takto:

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.
2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají práva a povinnosti rodičů, a v odpovídajících případech zákonných zástupců, usměrňovat dítě při výkonu jeho práva způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem.

3. Svoboda projevovat náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných

Základní maximy, které stanoví Úmluva, dotváří ve velké míře svou judikaturou ESLP.

Na úvod však nutno konstatovat, že jeho judikaturu nelze hodnotit jako konstantní, případně vyvíjející se s ohledem na vývoj společnosti, ale spíše za nekonzistentní a v mnoha případech si jasně odporující v základních otázkách. Proto nebude jednoduché vyvodit z ní jednoduché definice základních pojmů, obsažených v Úmluvě, jako například „přesvědčení“ či „provádění náboženských úkonů“. Nejednoznačnost některých pojmů však lze přepisovat úskalím překladu do českého jazyka. Dojde zde ke snaze vyložit alespoň rámcově základní ustanovení, týkající se svobody myšlení, svědomí a náboženství a poukázat také na problematičnost tohoto výkladu.

Zajímavou se jistě jeví anglická terminologie: „svoboda myšlení, svědomí a náboženství“ („freedom of thought, conscience and religion“) je zkracována na „freedom of religion and belief“, či dokonce jen „freedom of religion“. Tato terminologie tak přejímá pojmy mezinárodních smluv a pod pojmem „religion“ vnímá – nepochybně – náboženství a pod pojmem „belief“ víru ve smyslu nenáboženského přesvědčení (nenáboženských postojů)⁹⁷. V českém překladu tak vyznívá klamně uvádění pojmu „víra“ ve Všeobecné deklaraci a pojmu „přesvědčení“ v Úmluvě, když anglický text na obou místech pracuje s jediným pojmem „belief“. Ve čtvrtém odstavci MPOP se opět setkáváme s pojmem „přesvědčení“, kde však anglický text pracuje s pojmem „convictions“ jako absolutně neutrálním pojmem, zahrnujícím přesvědčení všeho druhu a mohli bychom jej snad nahradit pojmem „názory“⁹⁸. I když „názory“ možná postrádají tu stálost a pevnost, kterou předpokládá ve své judikatuře ESLP⁹⁹, a kterou by mělo disponovat právě „přesvědčení“. Lze tak shrnout, že „přesvědčení“ ve 4. odstavci 18. článku MPOP není to samé „přesvědčení“, jako v čl. 9 Úmluvy a představuje spíše názory rodičů, a dále, že „víra“ v čl. 18 Všeobecné deklarace je totožná s „přesvědčením“ v čl. 9 Úmluvy.

---

⁹⁷ „Belief“ jako „silný pocit jistoty, že něco existuje, nebo je pravdivé“ vypovídá o nenáboženskosti tohoto pojmu na rozdíl například od pojmu „faith“, který představuje dokonce synonymum pojmu „religion“, tedy náboženství, nebo je také definován jako „silná víra v boha nebo určité náboženství“. Viz např. online výkladový slovník: <http://dictionary.cambridge.org>, cit. 18. 9. 2009.

⁹⁸ Také dle anglického překladu.

⁹⁹ Arrowsmith v. Spojené království. (Judikát bude rozebrán podrobněji dále v textu.)

Přípravná jednání k Úmluvě obsahovala několik návrhů na znění čl. 9 Úmluvy: jednalo se například o termín „svoboda náboženského vyznání“. Tato formulace byla oprávněně kritizována za opomenutí nenáboženských názorů a postojů, jednak zapomínala na možnost změny náboženství či vyznání, na které upozorňovaly některé státy. Byla tak využita a převzata konstrukce ze Všeobecné deklarace.

Pojem „přesvědčení“, uváděný v českém překladu Úmluvy, nahrazuje pojem „víra“, používaný v jiných mezinárodních dokumentech zabývajících se svobodou náboženství (myšlení a svědomí). Texty dalších mezinárodních dokumentů (i text Listiny) používají namísto neutrálního slova „přesvědčení“, nábožensky zabarvené slovo „víra“. Dochází zde tak k používání tří různých pojmů: náboženství, víra a přesvědčení. Přesvědčení lze chápat jako ucelený pohled na život, svět a jeho fungování, chápání dobra a zla a toho, co je správné a spravedlivé a co správné není. Tyto postoje se také mohou týkat existence po smrti v nejrůznější formě, nezávisle na tom, jestli postoje berou v úvahu existenci či neexistenci vyšší bytosti (boha). Lze tak říci, že přesvědčení zahrnuje jak deistické, teistické, ateistické, náboženské, nenáboženské či až antináboženské pohledy. „(...) jako náboženství lze chápat vztah člověka k bohu, jeho uctívání, jehož opakem je bezbožectví (ateismus).“¹⁰⁰ Dělicí čáru mezi tím, co je víra a mezi tím, co je náboženství, nebude jednoduché stanovit. Lze říci, že náboženství je více či méně koherentní a organizovaný soubor názorů a postojů (případně institucí) zabývajících se fungováním světa v jeho nejširším měřítku, přičemž toto fungování je spojeno s existencí vyšší bytosti. Důležitá zde jistě bude určitá organizovanost věřících. Víra pak sama o sobě bude spojena s deistickými či hodnotovými systémy (například buddhismus), které existenci vyšší bytosti nepředpokládají, respektive nejsou organizované. „Vírou lze rozumět jakékoli přesvědčení či úsudek, které nejsou racionálně zdůvodnitelné, aniž by se muselo nezbytně jednat o víru náboženskou (např. víra v mimozemské civilizace).“¹⁰¹ Následuje pak otázka, jestli lze ve vztahu zkoumaných tří pojmů nalézt obecnější a speciálnější pojmy. Z výše uvedeného můžeme konstatovat, že nejširším (neobecnějším) pojmem je jistě pojem přesvědčení. Náboženství a víru lze umístit na jednu linii, avšak při bližším zkoumání se zdá být náboženství součástí pojmu víra. Náboženství totiž také obsahuje složku víry, je však více organizované a institucionalizované.

---

¹⁰⁰ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. s. 114.

¹⁰¹ Tamže, s. 114.

Jinou možností je tvrdit, že předsvědčení, víra i náboženství jsou synonyma. Tomu však logicky odporuje jejich použití v mezinárodních dokumentech: „náboženství a víra“ by jistě nebyly spojovány, pokud by jimi bylo míněno jedno a to samé. Stejný závěr lze dovodit ze spojení slov „náboženské vyznání nebo přesvědčení“. Mohlo by se tak zdát, že spíše náboženství a náboženské vyznání jsou synonyma, stejně tak víra a přesvědčení.

Naše úvahy však narušuje nenápadný odstavec 4 čl. 18 MPOP. Pokud článek ve třech odstavcích operoval jen s pojmy náboženství a víra, čtvrtý odstavec je vůbec nezohledňuje, navíc přichází se zcela novým pojmem přesvědčení (rodičů). Mluví tak toto ustanovení pouze o přesvědčení a vyjímá z možnosti rodičů vychovávat své děti v souladu s jejich náboženstvím či vírou? Anebo vyjímá jen náboženství? Anebo je přesvědčení v tomto případě souhrnným pojmem i pro náboženství a víru? Případně obsahuje předsvědčení ještě něco navíc, než jen víru a náboženství? Pokud bychom chtěli odpovědět na výše položené otázky, začněme s tezí, že přesvědčení je ucelený pohled na život, svět a jeho fungování, chápání dobra a zla a toho, co je správné a spravedlivé a co správné není. Tyto postoje se také mohou týkat existence po smrti v nejrůznější formě, nezávisle na tom, jestli postoje berou v úvahu existenci či neexistenci vyšší bytosti (boha). Lze tak říci, že přesvědčení zahrnuje jak deistické, teistické, ateistické či antiteistické pohledy. Pak bychom mohli tvrdit, že přesvědčení jsou dvojího druhu: buď se jedná o přesvědčení „náboženská“, související s existencí vyšší bytosti a přesvědčení „nenáboženská“, která s takovou bytostí nepočítají.¹⁰² Z „trojjediné“ svobody myšlení, svědomí a náboženství bychom pak jednoduše mohli vytvořit svobodu přesvědčení. V takovém případě bychom pod „předsvědčením“ nemohli chápat jen soubor více ucelených myšlenek zapadajících do sebe a tvořících jeden systém, ale i jednotlivé myšlenky, jednotlivá přesvědčení o tom, jestli byl Picasso schopným umělcem nebo jestli bílé hrozny chutnají lépe než modré. Protože i takové jednotlivé myšlenky jsou chráněny svobodou myšlení.

Na rozdíl od výkladu Úmluvy, který je prováděn výhradně za pomoci judikatury ESLP, je výklad Všeobecné deklarace (konkrétně jejího čl. 18) doplňován doporučeními a komentáři vytvořenými orgány ochrany lidských práv na půdě Spojených národů. Základním komentářem, který vydala Komise je Obecný komentář č. 22 k článku 18 Všeobecné

---

¹⁰² K tomu viz také POLÁČEK, Pavol. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 171 – 173.

deklarace¹⁰³. V něm se v první větě praví, že součástí svobody myšlení, svědomí a náboženství je také „mít přesvědčení“ („hold beliefs). Tato svoboda – podle komentáře – obsahuje svobodu myšlení ve všech směrech, osobní názory („convictions“) a vazby na jakékoliv náboženství či přesvědčení, projevované individuálně či ve skupině s ostatními. Komentář tak na tomto místě zcela smazává pochyby o možnosti projevat jakékoliv myšlenky, nejen ty náboženské, což není z dikce samotného čl. 18 (a také z Listiny) zcela zřejmé, dokonce je to pochybné. Pod svobodou myšlení, svědomí a náboženství je také zahrnuta svoboda mít a nabýt náboženství a přesvědčení, která znamená možnost vybrat si jej, změnit jej, či stát se nevěřícím, zříct se jej. V zápětí se tak dozvídáme, že svoboda myšlení a svědomí je tím pádem chráněna na stejně vysoké úrovni, jako svoboda náboženství. Přesvědčení a náboženství mají být v intencích čl. 18 chápány velice široce: zahrnují jak teistická, ne-teistická a ateistická přesvědčení stejně jako rozhodnutí nevyznávat žádné náboženství či nemít přesvědčení, institucionalizace náboženství či přesvědčení nesmí být důvodem diskriminace, svoboda chrání jak institucionalizované, tradiční nauky, tak i nově vzniklé a málo početné náboženství či směry. Důležité je taky poznamenat, že existence státního náboženství v krajině nesmí znamenat omezení uplatňování svobod podle čl. 18, ani nesmí vést k jakékoliv diskriminaci na základě příslušnosti k jinému náboženství, vyznávání jiného přesvědčení či volbě zůstat bez něj.

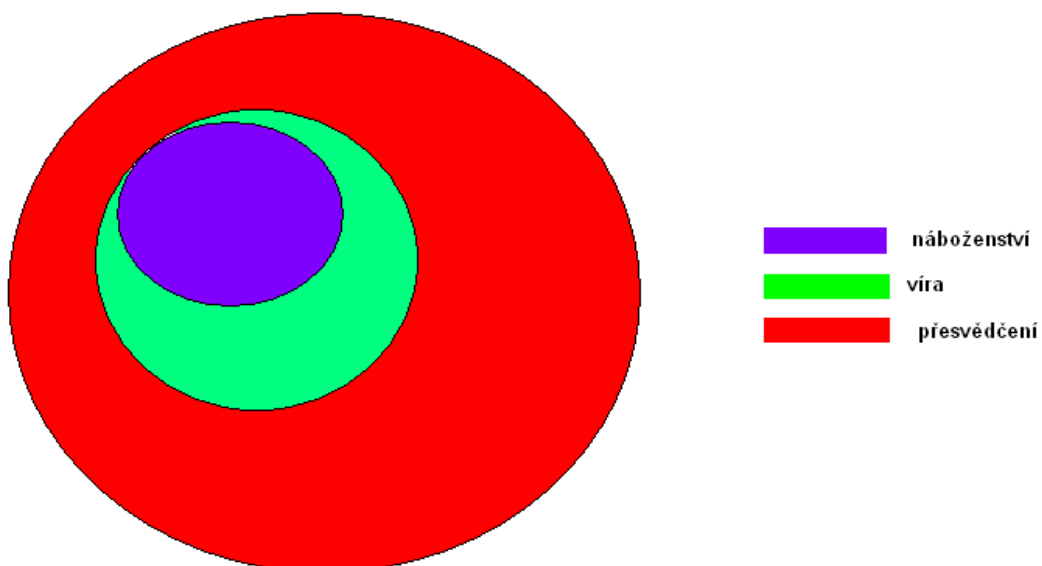
Výsledkem výše uváděných úvah tak lze vztah pojmů náboženství, víra a přesvědčení graficky znázornit pomocí obrázku č. 1, kdy přesvědčení je neobecnější pojem, zahrnující víru i náboženství. Obrázek č. 2 pak znázorňuje jiný pohled: přesvědčení, víra a vyznání zůstávají na jedné úrovni, náboženství je ale pojmem podřazeným. Obrázkem č. 3 lze tak nakonec vystihnout autorčin názor, podle něhož je potřebné vycházet z anglického textu a „přesvědčení“ („belief“) chápat jako pojem nadřazený, neutrální, jemuž chtěla být synonymem v českém překladu patrně „víra“, a pojmy „náboženství“ a „náboženské přesvědčení“ („religion“ nebo „faith“) pak lze chápat jako pojmy podřazené, které „přesvědčení“ zahrnuje. I když tak „přesvědčení“ a „víra“ v českém znění jako synonyma nevystupují, budu je v této práci tak chápat a používat je promiscue s tím, že pod nimi chápu anglické „belief“. V souvislosti se zněním mezinárodních smluv v originále tak lze slovo „víra“

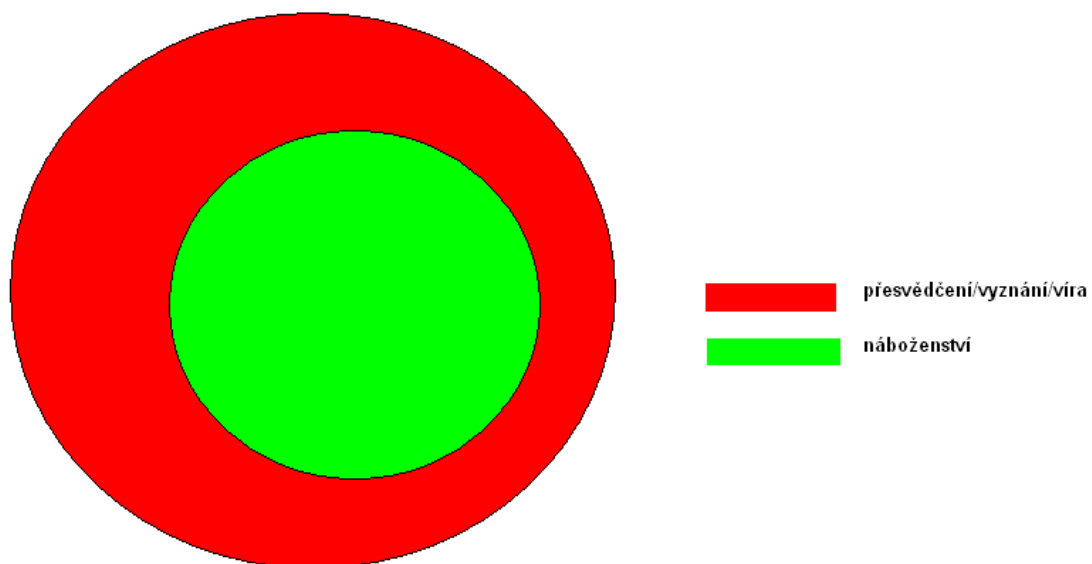
¹⁰³ Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eight session, 1993). Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994). Dostupné na stránkách OSN a také např. na: <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom22.htm>, cit. 12. 6. 2009.

úplně vypustit a operovat jen se dvěma pojmy, a to „náboženství“ (jako nositelem náboženských světonázorových postojů) a „přesvědčení“ (jako nositelem světonázorových postojů nenáboženských).

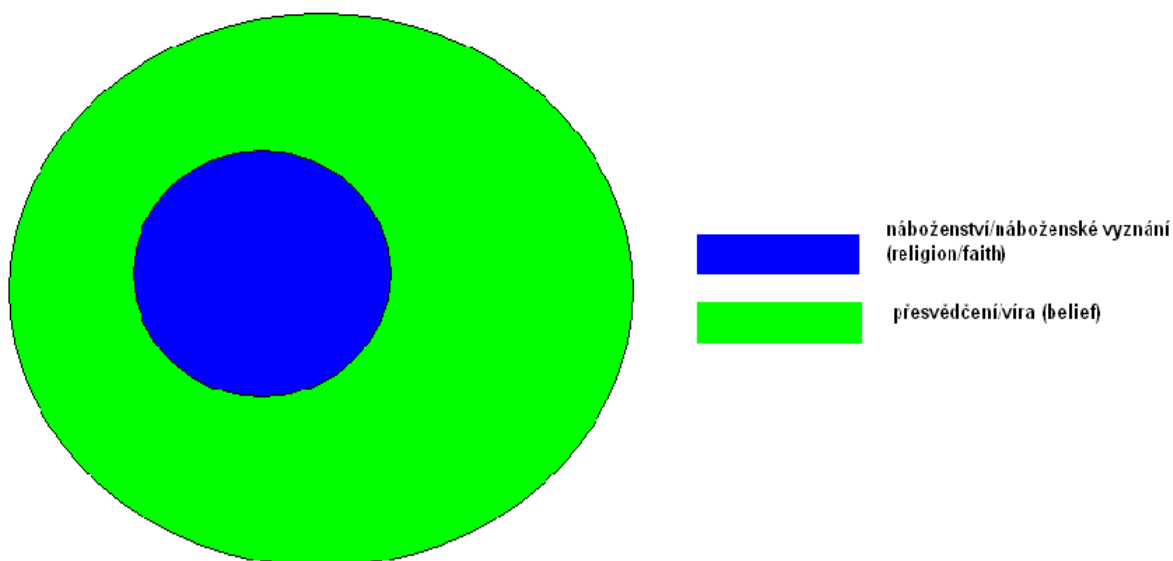
Obrázek č. 1

Obrázek č. 2

Obrázek č. 3

Jak je ale možné, že projevy a změny jsou speciálně chráněny jen u náboženství (náboženského vyznání) případně víry? Proč není chráněna změna nenáboženského přesvědčení? Lze totiž měnit jen náboženství a víru, ale ne myšlení a svědomí? Projevy nenáboženského typu jsou chráněny obecnou svobodou projevu. K ní je svoboda projevovat náboženství a víru v poměru speciality. Projevy náboženského charakteru jsou tak chráněny jaksí více, když je mezinárodní smlouvy vyřazují do samostatného článku a nevztahují na ně obecnou ochranu svobody projevu. Nelze se pak divit, že různé více či méně koherentní přesvědčení i nenáboženského charakteru usilují o to, aby se vešly právě pod tu definici „přesvědčení“, kterou ne a ne vydefinovat (ani legislativně, ani soudně).

Stále však zde zůstává svoboda změny myšlení či svědomí. Když totiž připustíme, že kromě obecného zakotvení svobody myšlení, svědomí a náboženství ustanovení tohoto typu počítají již jen se změnou a projevem náboženství nebo přesvědčení a připustíme, že projevy myšlení a svědomí jsou chráněny svobodou projevu, čím je chráněna změna myšlení či svědomí? Je vůbec chráněna? Je potřebné ji chránit? Když chráníme svobodu myšlení a svědomí jako takovou, bylo by protismyslné nechránit také jejich změnu. Na tomto místě může dojít ke dvojímu výkladu: buď jen legislativci nepokládali za nutné samostatně zmiňovat možnost změny, kterou lze dovodit výkladem již ze samotné svobody myšlení a svědomí, proč to pak ale dělali u svobody náboženství? Druhou možností je, že taková změna

vůbec chráněna není, což je možnost nepravděpodobná, jelikož ji lze překlenout minimálně výkladem. Je tak nasnadě odpověď, která opět konstatuje, že svoboda náboženství je přece jenom chráněna o trochu více než svoboda myšlení a svědomí. Jelikož Pavlíček zahrnuje i myšlení i svědomí pod pojem přesvědčení/víra, vykládá pak ustanovení o změně náboženství či víry jako možnost změny myšlení a svědomí právě proto, že je podřazuje pod pojem přesvědčení.¹⁰⁴ Jde tak o překlenutí nezahrnutí možnosti změny myšlení či svědomí výkladem, jak bylo navrženo výše.

V ústavě Polské republiky je obsažena formulace „svoboda svědomí a náboženství“, přičemž je tato formulace považována za ekvivalent spojení „svoboda myšlení, svědomí a náboženství“. V polské odborné literatuře se objevují názory, že takové pojmání věci pamatuje pouze na svědomí a náboženství ve svém religiózním smyslu a úplně opomíjí myšlení a přesvědčení nenáboženského charakteru. Jako vhodná alternativa je pak spatřována formulace „svoboda svědomí a vyznání“. Vyznání je vykládáno jako širokospektrální pojem, zahrnující vyznávaný (ve smyslu prezentovaný, vykonávaný) systém norem, hodnot a idejí jednotlivce, což má napomáhat tomu, aby vyznání nebylo chápáno jen ve spojitosti s náboženstvím, ale také s nenáboženskými systémy. Vyznávat něco přece znamená vyznávat určité ideály, normy, pravidla, hodnoty či zásady.¹⁰⁵ Druhý pojem, obsažený v polské ústavě, a to „svědomí“ se pak váže ke stejné podstatě, avšak zde jde o vnitřní složku. Vyznání by tak představovalo vnější projev světonázorových pohledů, které jsou součástí svobody svědomí jako vnitřní složky stejné svobody. Svoboda vyznání a svědomí pak tvoří jedinou svobodu, která má dvě podoby – vnitřní a vnější.¹⁰⁶ Také v polské ústavě, stejně jako v Listině a také mezinárodních dokumentech, se ústavodárce nevyhnul použití mnoha podobných pojmů, jejichž vztahy a výklad jsou plně rozporů. „Výsledkem toho je nedostatek jednotnosti terminologie, který musí být hodnocen negativně jako projev nedbalosti, pokud ne až ignorance ze strany ústavodárce.“¹⁰⁷ Po zhodnocení tak polská úprava následuje trend mnohpojmovosti mezinárodních dokumentů (a také Listiny), kdy ty ve snaze o zahrnutí všech možných variant a o nejširší formulaci ustanovení spíše než aby právní úpravu dělaly jasnější, ji znepréhledňují a některé otázky úplně opomíjejí.

---

¹⁰⁴ PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. s. 114.

¹⁰⁵ SZYMANEK, Jaroslaw. *Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP. Przegląd Sejmowy*, 2006, č. 2, s. 44.

¹⁰⁶ Srov. Tamže, s. 47.

¹⁰⁷ Tamže, s. 53.

Problémy s terminologií nepomáhá vyřešit ani ESLP, který pojmy z Úmluvy nevykládá na mnoha místech konzistentně (jak bude možné vidět v následujících kapitolách, zabývajících se case law).

Pro úplnost je potřebné uvést také zásady obsažené v Deklaraci o náboženství, která se nejpodrobněji zabývá otázkami souvisejícími se svobodou myšlení, svědomí a náboženství v souvislosti s možností diskriminace na tomto základě. Deklarace o náboženství předpokládá, stejně jako komentář k čl. 18 Všeobecné deklarace – možnost mít a projevat jakékoliv náboženství či přesvědčení (nabyté na základě svobody myšlení) sám nebo společně s ostatními. Navíc, nikdo nesmí být subjektem nátlaku, který by se týkal jeho svobody výběru náboženství či přesvědčení. Nikdo nesmí být diskriminován státem, institucí, skupinou osob či osobou pro své náboženství či přesvědčení, přičemž diskriminace či netolerance je definována jako „rozlišování, vyloučení, omezení či zvýhodnění“.

Velice zajímavým a velice důležitým je pro tuto práci čl. 6 Deklarace o náboženství. Vyjmenovává totiž demonstrativním výčtem svobody, které zahrnuje svoboda myšlení, svědomí a náboženství. Jde o tyto svobody:

- svoboda vykonávání obřadů a shromažďování se za tímto účelem, a také vytváření si míst k těmto účelům,
- vytvářet a udržovat charitativní a humanitární organizace,
- vytvářet, nabývat a používat potřebné množství prostředků a materiálů souvisejících s obřady a rituály, či obyčeji spojenými s náboženstvím či přesvědčením,
- psát, vydávat a rozšiřovat publikace v tomto směru,
- učit náboženství či přesvědčení ve vhodných prostorách,
- požadovat a dostávat dobrovolné finanční příspěvky od jednotlivců či institucí,
- připravovat, jmenovat, volit a odvolávat své hodnostáře podle svých pravidel,
- slavit svátky a dny klidu podle svých předpisů,
- vytvářet a udržovat spojení s jednotlivci či spolky ve věcech náboženství či přesvědčení na národní či mezinárodní úrovni.

Lze vidět, že výčet jednotlivých projevů náboženství či přesvědčení je omnoho širší než výčty v kterémkoliv jiném základním mezinárodním dokumentu (či v Listině).

Problematicnost tohoto dokumentu však tkví v jeho nezávaznosti. Je totiž jen deklaratorní a není závazný, na rozdíl od Úmluvy či MPOP.¹⁰⁸

Ke specifické situaci dochází u dětí. MPOP výslovně chrání právo rodičů vychovávat své děti podle vlastního přesvědčení a názorů. Úmluva o právech dítěte však klade tuto svobodu do rukou dětí a rodiče staví do pozice „usměřňovatelů“ dětí ne v tom, co si mají myslet, ale jen ve výkonu jejich práva. Snad bychom mohli říci, že MPOP klade důraz na právo rodičů výchovou ovlivňovat myšlení, svědomí a náboženství svého dítěte, přičemž Úmluva o právech dítěte staví rodiče spíše do pozice „dozorců“, kdy rodiče mohou ovlivňovat pouze *výkon* svobody myšlení, svědomí a náboženství svých dětí. Nelze než se ztotožnit s ustanoveními Úmluvy o právech dítěte, která zaručuje dítěti více práv, než MPOP. Samotný fakt, že svoboda myšlení, svědomí a náboženství se týká niterního prožívání dítěte, svoboda takového prožívání minimálně napomáhá zdravému vývoji dítěte. Již možnost utvářet si vlastní duševní svět je přeci právem od narození a týká se lidské bytosti od počátku do konce života (dokonce lze říci před jeho narozením a po jeho smrti), nelze tak právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství přiznávat člověku až od určitého věku (dospělosti) s poukazem na to, že do té doby toto právo za člověka vykonává někdo jiný (rodiče). Jistě, nelze právo rodičů formovat základní názory svého dítěte jim odepírat. Ale toto právo rodičů lze chápat jako vykonatelné ve vztahu ke státu a k případným státním zásahům proti výkonu takového práva. Lze tak shrnout, že rodiče mají vůči státu svobodu vychovávat své děti podle vlastního přesvědčení, ve vztahu rodičů k dětem však převládne právo dětí na své vlastní přesvědčení.

2.2 V judikatuře ESLP

ESLP zkoumá postup v souladu, respektive dodržování ustanovení zakotvených v Úmluvě. V této práci budu zohledňovat jen jeho rozhodnutí, týkající se stížností na porušení čl. 9 Úmluvy. Nebudu se ale moci zabývat všemi stížnostmi a jejich rozhodnutími, jelikož bohatá judikatura ESLP v tomto směru přesahuje možnosti této práce.

Na úvod nutno říct (jak již bylo nicméně v této práci vícekrát zmíněno), že rozhodování stížností k ESLP na porušení článku 9 Úmluvy nenapomáhá jeho jednotnému výkladu, spíše

---

¹⁰⁸ TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. s. 185.

naopak. Základní pojmy, se kterými článek operuje – jako „přesvědčení“, „náboženství“, či „myšlení“, ESLP nevykládá a stěží také dojde na jednoznačné vymezení obsahu těchto pojmů v různorodých rozhodnutích soudu.

Za stěžejní se považuje rozhodnutí ve věci Arrowsmith¹⁰⁹. *Paní Arrowsmithová byla jako přesvědčená pacifistka obviněná za distribuci letáků vojákům, které hlásaly, aby nenastupovali službu v Severním Irsku. Akce s letáky se týkala konkrétní situace v Severním Irsku, nebyla všeobecnou pacifistickou agitací. V letáčích stěžovatelka uváděla konkrétní možnosti, jak se vyhnout službě legálně či nelegálně (dezerce; přičemž upozorňovala na možné následky). Komise akceptovala tvrzení stěžovatelky, že byla přesvědčenou pacifistkou a přijala pacifizmus za přesvědčení, tím si nárokuje ochranu podle čl. 9 Úmluvy. Pacifizmus definovala jako „přesvědčení teoreticky i prakticky o filozofii zabezpečení politických či jiných cílů jednotlivce bez pokusu ohrozit či použít sílu proti jinému člověku za žádných okolností, dokonce ani jako odpověď na ohrožení či použití síly.“ I když Komise akceptovala pacifizmus jako přesvědčení, bylo na stěžovatelce, aby prokázala, že šíření letáků bylo „praktikováním jejího přesvědčení“ („practice“). Komise zaujala stanovisko, že „praktikování“ přesvědčení, jako jedna z variant projevů přesvědčení, nesmí být **jen motivováno nebo ovlivněno náboženstvím** či přesvědčením. Distribuce letáků tak nebyl **projev** přesvědčení, ale jen aktivita, která byla přesvědčením **motivována či ovlivněna**. Proti stěžovatelce také zněla námitka, že spíše než projevem pacifizmu, byly její letáky projevem opozice vůči tehdejšímu Severoirskému politickému systému. Prý by každý, kdo nesouhlasí se systémem mohl distribuovat takové letáky, neznamenaloby to však, že je pacifistou.*

V tomto případě je několik nejasností, které se s dalším rozhodováním ESLP nevyjasňují, dokonce s ním pokračují stále dál. Na prvním místě soud nevyjasnil, co znamená „praktikovat“, abychom napříště mohli odlišit akty, které jsou jen motivovány přesvědčením a akty, které již jsou praktikováním. Na druhém místě: argument operující s možností distribuce letáků i ne-pacifisty nemůže obstát, jelikož i ne-pacifisté (tedy lidé, kteří o sobě netvrdí, že jsou přesvědčenými pacifisty) také mohou na základě svobody myšlení projevovat svá pacifistická přesvědčení. Možná, že jejich projev nebude chráněn svobodou myšlení, svědomí a náboženství, ale jen svobodou projevu, tvrdit však, že něčí přesvědčení není přesvědčením, protože existují i lidé, kteří se chovají podobně, ale nesdílejí toto přesvědčení, je nesmyslné. Na třetím místě: argument o přílišné konkrétnosti jednání stěžovatelky (že

---

¹⁰⁹ Arrowsmith v. Spojené království, stížnost č. 7050/75.

distribuovala letáky jen mezi konkrétní vojáky v konkrétní situaci a ne obecnější letáky různým lidem) je stejně nesmyslný, jako ten předcházející. Nebudeme přece považovat projev přesvědčení křesťana o nesprávnosti potratu v konkrétním případě konkrétní ženě za *projev jen motivovaný* jeho vírou a stejný projev, ale na veřejném shromáždění neurčitému počtu žen, za *skutečný projev* jeho víry. Na čtvrtém místě: celá koncepce ovlivněného či neovlivněného jednání se jeví na první pohled dosti křehká a nepodložená a vrhá pochybnosti na samotný pojem „přesvědčení“. V konečném důsledku totiž upřednostňuje zavedená, tradiční a institucionalizovaná náboženství, kde je již dobře znám obsah jejich učení. Lze tak říci, že možná z pouhé neznalosti přesvědčení stěžovatelky došlo k nepochopení jejího jednání.

Analogicky si uveďme příklad *katolíka*, – Van den Dungen v. Nizozemí¹¹⁰ – který rozšiřoval letáky o špatných vlivech interrupce mezi pacientky konkrétní interrupční kliniky. Jde o totožný případ, kdy jednotlivec projevuje své náboženství (nesouhlas s interrupcemi) letáky v konkrétním případě. Stěžovateli bylo soudně zakázáno takové letáky tisknout a rozdávat. Osudným tomuto stěžovateli bylo, že nenamítal diskriminaci. S ním, jako s projevujícím svůj náboženský postoj bylo zacházeno jinak (hůře) než s lidmi, kteří taktéž v Nizozemsku rozdávali letáky se svými názory, tyto názory však nebyly náboženského charakteru.

Komise se však na vyřešení této stížnosti nedohodla jednohlasně. K tomuto rozhodnutí byly publikovány separátní vota dvou soudců, pana Opsahla a pana Kleckera. Ty v podstatě poukazují na některé nejasnosti zmíněné autorkou výše.

Na základě tohoto rozhodnutí Komise byl vytvořen tzv. Arrowsmith test, který Komise (a dále také Soud) více méně konzistentně aplikují na podobné případy. Podstatou testu je zkoumání, zda projev přesvědčení nebo náboženství byl skutečně jeho projevem (ve smyslu praktikování) nebo byl jen inspirovaný nebo ovlivněný přesvědčením nebo náboženstvím. Nutno zdůraznit, že tento test „vykazuje nedostatek jasnosti a náročnost při jeho aplikaci jednotným způsobem.“¹¹¹ Striktní dodržování testu by totiž v praxi znamenalo, že každé chování, které není náboženstvím (či přesvědčením) přímo vyžadováno, ale jen umožňováno,

---

¹¹⁰ Van den Dungen v. Nizozemí, stížnost č. 22838/93.

¹¹¹ EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 115.

není jeho praktikováním (tedy jeho projevem) a takový projev pak není chráněn podle čl. 9 Úmluvy! Tomu odpovídá také několik rozhodnutí ESLP:

Prvním z nich je případ Khan v. Spojené království¹¹². V něm Komise podpořila obvinění dvacetiletého mladíka, který podstoupil muslimský manželský obřad se čtrnáctiletou dívkou navzdory přání jejích rodičů. Podle islámského práva se dívka může bez svolení rodičů provdat ve dvanácti letech, podle práva Spojeného království však až v osmnácti. Námitka svobody vyznání byla Komisí odmítnuta na základě zdůvodnění, že takové manželství není islámem předepsáno, ale pouze dovoleno. Problém tohoto rozhodnutí spočívá právě ve formulaci odůvodnění. Komise mohla odůvodnit takové vnitrostátní rozhodnutí za omezení svobody myšlení, svědomí a náboženství z důvodu ochrany veřejného pořádku, případně jiných důvodů, avšak vybrala si nejméně schůdné a nejisté odůvodnění.

Dalším případem potvrzujícím vykonstruovanost Arrowsmith testu je případ X v. Rakousko¹¹³. Soud tvrdil, že rozhodnutí Rakouské vlády o zákazu vytvoření si právnické osoby Moonovou sektou není zásahem do svobody myšlení, svědomí a náboženství, konkrétně do projevu „svého vyznání společně s jinými“ a vytváření si za tím účelem vlastních organizací. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo tvrzení soudu, že vytvoření takové právnické osoby není nevyhnutelné pro vykonávání obřadů této sekty. Nehledíc na to, že vykonávání obřadů je jiným typem projevu náboženského vyznání než sdružování se v organizacích, tento argument soudu opět stojí na nejistých základech.

Posledním zajímavým případem je případ X v. Spojené království¹¹⁴. Jedná se o případ uvězněného buddhistického mnicha, jemuž bylo zakázáno zasílání dopisů do buddhistického časopisu. Soud uznal, že tento zákaz není porušením článku 9 Úmluvy, jelikož zasílání dopisů není součástí vězňova náboženství.

Rozšíření Arrowsmith testu z „praktikování“ na další typy projevu náboženství či přesvědčení jsme viděli již na případu X v. Rakousko. Jednoznačné přesunutí zájmu testu také na „obřady“ je nejlépe viditelný na případu X v. Spojené království¹¹⁵. Muslimskému učiteli bylo školou odepřeno prodloužení čtyřiceti pěti minutové přestávky na oběd v pátek k pátečním motlitbám v mešitě. Stížnost byla nakonec zamítnuta z jiného důvodu, Komise ale v odůvodnění uvedla, že nebylo požadavkem islámu navštěvovat páteční motlitby.

---

¹¹² Khan v. Spojené království, stížnost č. 11579/85.

¹¹³ X v. Rakousko, stížnost č. 8652/79.

¹¹⁴ X v. Spojené království, stížnost č. 5442/72.

¹¹⁵ X v. Spojené království, stížnost č. 8160/78.

Výsledkem ne-/aplikace Arrowsmith testu na případy stížností k čl. 9 Úmluvy je, že Soud některé projevy náboženství či přesvědčení hodnotí jako „praktikování“, jiné jako „učení“ a další jako „vykonávání obřadů“. Není však také jasné, na základě jakých kritérií se Soud rozhoduje, že Arrowsmith test nakonec v konkrétním případě nepoužije, a takových případů je také velké množství. Arrowsmith test tak nelze hodnotit jako směřodonné vodítko při výkladu a dokonce ani při rozhodování ESLP.

Dalším okruhem případů jsou případy, v nichž se Soud snažil vyložit pojem „přesvědčení“. Jak však uvidíme dále, toto není doktrína a výklad, kterého by se držel i ve svém budoucím rozhodování, případně ozřejmoval, proč se od svého původního výkladu odchyluje a nachází výklad nový.

V případě Campbell a Cossans v. Spojené království¹¹⁶ soud zmínil, že „přesvědčení musí dosáhnout určitého stupně přesvědčivosti, závažnosti, jednotnosti a důležitosti“ abychom o něm mohli hovořit jako o přesvědčení podle čl. 9 Úmluvy. Nicméně za přesvědčení – mnohokrát konkludentně, bez toho, aby věc pečlivě posoudil – Soud pokládal různé křesťanské denominace (v případě Knudsen v. Norsko¹¹⁷), islam (Ahmed v. Spojené království¹¹⁸), hinduizmus (ISKCON a ostatní v. Spojené království), buddhizmus (X v. Spojené království¹¹⁹), židovství (D. v. Francie¹²⁰), ateizmus (Angeleni v. Švédsko¹²¹), druidismus (Kaple A.R.M. v. Spojené království¹²²), „Centrum božského světla“ (Omkarananda a Centrum božského světla v. Švýcarsko¹²³), nacizmus (X v. Rakousko¹²⁴) a také komunismus (Hazar, Hazar a Acik v. Turecko¹²⁵). Více individualizované přesvědčení však Soud někdy ponechal bez ochrany s odůvodněním nedostatku důkazů, že stěžovatel k takovému přesvědčení patří, či že takové přesvědčení vůbec existuje. Takovým způsobem neuznal práva vyznavače světla, příslušníka hnutí Wicca a jako přesvědčení také neuznal požadavek mrtvého, aby byl rozprášen ve své zahradě.¹²⁶ Pro stěžovatele tak při podávání stížnosti k ESLP vyplývá

---

¹¹⁶ Campbell a Cossans v. Spojené království, (1982).

¹¹⁷ Knudsen v. Norsko, stížnost č. 11045/84.

¹¹⁸ Ahmed v. Spojené království, stížnost č. 8160/78.

¹¹⁹ X v. Spojené království, stížnost č. 5442/72.

¹²⁰ D. v. Francie, stížnost č. 10180/82.

¹²¹ Angeleni v. Švédsko, stížnost č. 10491/83.

¹²² Kaple A.R.M. v. Spojené království, stížnost č. 12587/86.

¹²³ Omkarananda a Centrum božského světla v. Švýcarsko, stížnost č. 8118/77.

¹²⁴ X v. Rakousko, stížnost č. 1747/62.

¹²⁵ Hazar, Hazar a Acik v. Turecko, stížnost č. 16311, 16312, 16313/90.

¹²⁶ Uctívající světla: X v. Německo, stížnost č. 4445/70, příslušník hnutí Wicca: X v. Spojené království, stížnost č. 7291/75, požadavek mrtvého na rozprášení: X v. Německo, stížnost č. 8741/79.

povinnost dokazovat příslušnost k přesvědčení, případně jeho existenci. Což však samozřejmě popírá možnost vytváření si vlastních světonázorů, které jsou určitým způsobem nekonformní, případně neznámé. Stěžovatelům je tak vlastně upírána ochrana čl. 9 Úmluvy. Nesnáze pak takovým stěžovatelům způsobuje i fakt, že Soud nestanovil (nevyjudikoval) žádná konkrétnější kritéria, která charakterizují přesvědčení v takovém smyslu, aby jej akceptoval: nevyslovuje se, kolik má mít přesvědčení následovníků, jak dlouho má již existovat, jak velice mají být jeho pravidla vyvinuté, nebo jaká další kritéria pro uznání požaduje. Všechno toto způsobuje nejistotu stěžovatelů, co lze považovat za náboženství, co za přesvědčení. Lze namítat, že takovým způsobem Soud ponechává široký prostor pro akceptaci různých přesvědčení, avšak z jeho judikatury lze dovozovat, že různá přesvědčení spíše neakceptuje, a to bez bližšího zdůvodnění.

Dalším velice důležitým rozhodovaným případem je případ Kokkinakis¹²⁷. *Postarší Svědek Jehovův, pan Kokkinakis, byl obviněn z toho, že porušil řecký zákon na ochranu proti prozelytizmu, protože přišel k manželce kněze stání církve, paní Kyriakaki, a vyprávěl jí o svědcích Jehovových. Paní Kyriakaki řekla, že si pamatuje velmi málo z tohoto rozhovoru a že tento rozhovor nijak neovlivnil její náboženské přesvědčení. Když se však manžel paní Kyriakaki vrátil domů a zjistil, co se stalo, zavolal na pana Kokkinakise policii. Soud stanovil v tomto případě základní principy svobody myšlení, svědomí a náboženství. Mimo jiné uvedl, že tato svoboda zahrnuje věřící, ateisty, agnostiky, skeptiky a „lhostejné“. Soud také zdůraznil největší důležitost individuálního svědomí, které v sobě zahrnuje právo projevat něčí náboženství či přesvědčení. Z toho by dokonce vyplývalo, že projevy svědomí, vážícího se na náboženství či přesvědčení náboženského charakteru jsou chráněny čl. 9 o náboženské svobodě, projevy svědomí, týkající se nenáboženského přesvědčení by byly chráněny svobodou projevu. Soud zde také vyzdvihl první část čl. 9 – forum internum svobody myšlení, svědomí a náboženství, což dokazuje i – jak řekl – nemožnost státu omezit tyto svobody v jejich niterní formě. Stát sice nemá možnost tyto svobody nijakým legálním způsobem omezit, ale nelegálně se tak může stát například agresivními praktikami změny smýšlení, jako vymývání mozků nebo indoktrinací (naočkováním názory), diskriminací na základě toho, zda jednotlivec vyznává určité náboženství, předepisováním členství v určité církvi, požadavkem zveřejnění příslušnosti k určitému náboženství či přesvědčení, psychickým či fyzickým násilím či hrozbou sankcí v případě setrvání, přihlášení se k určitému náboženství či*

---

¹²⁷ Kokkinakis v. Řecko, (1993)

přesvědčení či donucováním ke konverzi.¹²⁸ Kdyby totiž toto právo trvalo jen po dobu, po kterou jsou věřící/přesvědčení schopni vyznávat, tedy setrvat na svém přesvědčení, bylo by toto právo bezobsažné. Toto právo totiž chrání hlavně proti násilné změně zvenčí.¹²⁹ Otázkou však stále zůstává, co je již snahou násilně změnit vyznání (přesvědčení) a co takovým násilím ještě není. Problematickým faktorem v tomto směru může být také existence státní církve. Lze se ptát, jestli již samotná existence státní církve není porušením svobody podle čl. 9 Úmluvy. Soud však dospěl k závěru, že existence státní církve sama o sobě porušením článku 9 není, s čímž lze souhlasit. Samozřejmě, může zde snáze docházet k perzekuci ze strany státu, jelikož stát má v tomto případě sám zájem na ochraně státní církve, pokud však k žádným zásahům ze strany státu vůči jednotlivcům či celým náboženským skupinám nedochází, nelze zde hovořit o zásahu do svobody myšlení, svědomí či náboženství. Lze tak v případě státní církve požadovat na státu speciální záruky ochrany svobody dle čl. 9 Úmluvy.¹³⁰

Případem na druhé straně spektra je případ odpadlictví, kdy právě náboženství zabraňuje svobodně změnit své náboženství či přesvědčení tím, že odpadlictví trestá, u islámu nejtvrdíší formou – smrtí. Lze se tak domnívat, že striktní dodržování trestů za odpadlictví by mohlo vést až k sporům o to, jestli v tomto případě budou mít přednost církevní normy před normami světskými – lidským právem. Náboženské normy zavazují na základě volby či souhlasu dané osoby (nebo např. jejích rodičů), ovšem právě tato dobrovolnost dodává jejich závaznosti daleko větší sílu, zvláště v případě konfliktu s právem. V případě konfliktu náboženské a státní normy přirozeně vyplývá, že se subjekt bude řídit normou náboženskou a poruší normu státní. Porušení normy náboženské a s ním spojenou sankci by totiž pociťoval jako větší újmu než sankci uloženou za porušení normy státní.¹³¹ Aby právní řád nestavěl jednotlivce do takto komplikovaných situací kvůli jeho přesvědčení, v řadě případů do sebe vtahuje náboženské normy. Velmi mediálně známý je případ z Německa, kdy soudkyně frankfurtského soudu odmítla zrychlený rozvod manželství mezi

---

¹²⁸ Více viz Tahzib, B. G. Freedom of religion or belief: ensuring effective international protection cit. dle EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 72 – 74.

¹²⁹ Více viz EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 67 – 69.

¹³⁰ Darby v. Švédsko, (1990).

¹³¹ Pokud by tak stát netoleroval náboženské normy alespoň v minimu, vystavuje se riziku, že subjekty budou porušovat státní normy, jelikož to bude pro ně méně bolestivé, než porušení normy náboženské. Sankce pak nebude mít žádný preventivní účinek.

muslimy, protože Korán určitou míru domácího násilí připouští¹³². Případ byl podroben ostré kritice a vyšší instance rozhodnutí zrušila.¹³³

Otázkou, nastolenou případem Kokkinakis je také to, do jaké míry má být stát aktivní v zabezpečování nerušeného výkonu svobody myšlení, svědomí a náboženství. Řecko sice přijalo zákony na ochranu proti prozelytizmu, ale tyto byly aplikovány jedině vůči Svědkům Jehovovým, nikdy proti státní církvi. Důležité je také poznamenat, co vlastně prozelytismus znamená: jedná se o nabízení materiálních či sociálních výhod s cílem získat nové stoupence, případně vyvíjení nátlaku na lidi v nouzi či v tísní. Takovým případem mohou být osoby opuštěné, s nízkým intelektem, či osoby nezkušené.¹³⁴ Hovoříme tak o prozelytizmu tzv. „špatném“, takovém, jak ho vnímá řecké zákonodárství a také ESLP. Samotné slovo prozelytismus je však neutrální a znamená získávání přívrženců svého náboženství či přesvědčení. Pak samozřejmě nastává nejasná hranice mezi prozelytizmem a učením, na jedné straně aktivitou nedovolenou, na druhé straně aktivitou požadovanou a chráněnou. V konkrétním případě rozhovor pana Kokkinakise s paní Kyriakaki nenaplňovalo znaky „špatného“ prozelytizmu, paní Kyriakaki byla vzdělaná a sama potvrdila, že rozhovor na ni neudělal velký dojem. Soud tak uznal, že zde došlo k porušení čl. 9 Úmluvy postupem státu.

Larissis a ostatní v. Řecko¹³⁵ byl opět případ, zabývající se prozelytizmem. *Jednak zde šlo o prozelytismus nadřízených vůči podřízeným a dále vojáků vůči civilistům. Soud rozhodl, že vztah nadřízenosti a podřízenosti v armádě je jedním z kritérií (špatného) prozelytizmu, zatímco ve vztahu vojáků a civilistů šlo o prozelytismus ospravedlnitelný (řekněme tedy dobrý). Soud se však nezabýval opět definicí, co je tedy ten „dobrý“ prozelytismus a co ten „špatný“.*

V souvislosti s případem Scientologická církev a 128 jejích členů v. Švédsko¹³⁶ soud konstatoval, že svoboda myšlení, svědomí a náboženství neznámá svobodu před kritikou. Jednalo se zde o žalobu, kterou chtěl scientolog podat proti profesoru, který se o Scientologické církvi na své přednášce nelichotivě vyjádřil. Scientolog nakonec podal žalobu na stát, že mu nevytvořil možnost podat žalobu na jednání tohoto profesora. Z judikatury

---

¹³² Blíže k případu viz např. <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,474629,00.html>.

¹³³ Více k problematice viz RENTKOVÁ, Lucia, TOMOSZEK, Maxim. Náboženská svoboda jako zdroj právního pluralizmu. In LENGYELOVA, Daniela (ed.) *Pluralizmus moci a práva*. Bratislava: ÚŠP SAV 2009. s. 122 – 127.

¹³⁴ SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. s. 116 – 117.

¹³⁵ Larissis a ostatní v. Řecko, (1998).

¹³⁶ Scientologická církev a 128 jejích členů v. Švédsko, stížnost č. 8282/78.

Soudu tak vyplynul závěr, že svoboda myšlení, svědomí a náboženství ve své niterní podobě není chráněna vůči – jakkoliv nadměru – urážlivým projevům ze strany jednotlivců. Ze strany státu by šlo patrně o jiné měřítko, takový případ však Soud zatím neřešil.

Nicméně, dělicí čára mezi forum internum a forum externum zkoumané svobody není jednoznačná, i když ESLP ji považuje za jednoznačnou a nezabývá se její definicí. Avšak v mnoha případech není jisté, že Soud se zabýval tou „správnou“ stránkou zkoumané svobody. Například v případě Buscarini¹³⁷. *Od členů Parlamentu San Marina bylo požadováno složení přísahy přísahající na svatou Bibli. Někteří členové složili přísahu ale s výhradou, kdy odmítli přísahat na svatou Bibli. Tím ztratili svá poslanceká křesla. Soud vyvodil, že skládání přísahy vázané na určité náboženství není v souladu s čl. 9 Úmluvy. Soud ale předtím, než došel k tomuto závěru, zkoumal, zda skládání přísahy bylo nezbytné v demokratické společnosti, zkoumal tak, jestli omezení **projevu** náboženství bylo v tomto případě nezbytné v demokratické společnosti.* Bral tak za samozřejmé, že odmítnutí složení přísahy je forum externum svobody náboženství. I když v tomto případě bychom mohli velmi dobře také říci, že šlo spíše o forum internum svobody náboženství. Že zde šlo o zásah státu do forum internum, když byli poslanci nuceni skládat přísahu, která se netýkala jejich mandátu, ani jimi vykonávané funkce a za nesložení této přísahy jim hrozil trest nevážící se k textu této přísahy, ale k jejich mandátu v parlamentu.

2.3 V českých ústavních dokumentech

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je v českém právním řádu na prvním místě upravena v čl. 15 Listiny, a to konkrétně v jeho odstavci 1: „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženské vyznání nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“ A v odstavci 3: „Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.“ Pro tuto práci je dále důležitý článek 16 Listiny, a to jeho odstavec 2: „Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.“ A odstavec 4 stejného článku: „Výkon

---

¹³⁷ Buscarini a ostatní v. San Marino, stížnost č. 24645/94.

těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.“ Projevy náboženství či víry jsou tak speciální formou svobody projevu, chráněné čl. 17 Listiny.

V Ústavě Slovenské republiky se náboženskou svobodou zabývá čl. 24. Ten má s českým zněním mnohé společné, v některých podrobnostech se ale liší. První odstavec citovaného článku zaručuje svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání a **víry**. Stejně tak, jako česká Listina, slovenská Ústava garantuje právo být bez náboženského vyznání. Navíc však zakotvuje právo **veřejně projevat své smýšlení**. „Smýšlení“ je slovo úplně neznámé české Listině. Slovenský Ústavní soud vykládá „projev smýšlení“ jako „každý vnější, tj. navenek identifikovatelný projev osoby motivovaný jejím myšlením, svědomím, náboženským vyznáním nebo vírou.“¹³⁸ Z této dikce lze dovodit, že Ústavní soud SR chápe „smýšlení“ jako zastřešující pojem pro myšlení, svědomí, náboženské vyznání a víru. Slovenská Ústava dává jednoznačně najevo, že ochrana projevu náboženství nebo myšlení je na stejné úrovni, na rozdíl od České republiky, která chrání projevy myšlení a svědomí nenáboženského charakteru ustanovením o svobodě projevu. Z toho pak plyne, že i omezení, možná zákonem, jsou ve Slovenské republice jednotná pro všechny projevy, jak myšlení, svědomí, tak náboženského vyznání.

Kromě Listiny se na ústavní úrovni zabývá ochranou svědomí ještě ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů, který se týká konkrétně výhrady svědomí týkající se výkonu vojenské služby.¹³⁹

Na první pohled je zřejmé, že Česká republika nenásledovala mezinárodní dokumenty po formální stránce – svobodu myšlení, svědomí a náboženství rozdělila do dvou článků a zahrnula do nich ještě svobodu vědeckého bádání a umělecké tvorby. Lze se tak domnívat, že chtěla pod jeden článek zahrnout forum internum „duševních“ svobod jednotlivce, které se týkají jeho vnitřního života, do dalšího článku pak zahrnula projevy jednoho z možných přesvědčení a to náboženství (nebo víry) a jejich možná omezení. Vyplývají z toho dvě konstatování: jednak, že svobody obsažené v čl. 15 nelze za žádných okolností omezit a jednak tak je velice jednoznačně naznačeno, že vydělením zvláštní ochrany pro projevy jen

---

¹³⁸ Usnesení ÚS SR ze dne 24. 5. 1995 sp. zn. Pl. ÚS 18/95.

¹³⁹ Tímto ústavním zákonem se budu blíže zabývat v kapitole 3.

náboženského přesvědčení došlo k jejich větší ochraně a podtržení jejich důležitosti oproti přesvědčením nenáboženským. Lze je však z vyjmenovaných důvodů omezit.

Pokud zde hovoříme o omezeních, lze pod nimi chápat jen omezení zákonná. Z toho lze vyvodit, že omezení článku 15 ústavním zákonem bude teoreticky možné. Nutno však podtrhnout, že při omezování (výkonu) základních práv je potřebné dbát jejich smyslu a podstaty. „Za ‚podstatu základního práva‘, či jeho povahu lze považovat soubor takových znaků uvedeného práva, které tvoří jeho identitu, a jejichž negace by způsobila absenci určitosti práva, tedy zbavila by jej jeho obsahu (jde o kategorii statickou). Za ‚mysl základního práva‘ lze považovat cíl, který byl záměrem zákonodárce ve smyslu kontinuálního působení této právní normy na subjekty práva, jichž se týká (jde o dynamickou kategorii).“¹⁴⁰

Projevy náboženského vyznání a víry jsou taxativně vymezeny v čl. 16 odst. 1:

- sám nebo společně s jinými,
- soukromě nebo veřejně (jedná se o specifické formy svobody shromažďování a sdružování),
- bohoslužbou,
- vyučováním,
- náboženskými úkony („practice“),
- zachováváním obřadů.

Všechny tyto formy mají velice neurčitou formulaci, pod kterou je možné podřadit množství nejrůznějších aktivit spojených s projevy víry (přesvědčení) či náboženství. Tyto aktivity by neměly být příliš omezovány, jelikož u neznámých náboženství máme tendenci nepřikládat určitým aktivitám takový význam, jako u náboženství již zavedených, kterých aktivity akceptujeme (neboť jsme o nich již slyšeli, nebo je známe), byť jim nerozumíme. Tak projevy náboženství nepochybně zahrnují také právo vstoupit a kdykoliv z náboženské organizace vystoupit (pokud však jednotlivec je součástí náboženské organizace, musí jednat v souladu s jejími vnitřními předpisy a pokud je nedodrhuje, musí strpět sankci za jejich porušování) anebo sám náboženské společnosti či spolky zakládat a rušit je. Autonomií

---

¹⁴⁰ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 384.

církevním předpisů se zabýval také český Ústavní soud ve svém nálezu I. ÚS 211/96¹⁴¹: „podle čl. 16 odst. 2 Listiny základních práv a svobod církev spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují církevní instituce nezávisle na státních orgánech. Podle § 7 odst. 1 a 2 zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, osoby vykonávající duchovenskou činnost ji vykonávají z pověření církví a náboženských společností podle jejich vnitřních předpisů a obecně závazných právních předpisů. Církev a náboženské společnosti také posuzují způsobilost osob k výkonu duchovenské činnosti a podle toho určují jejich zařazení. Obecné soudy se tedy správně postavily na stanovisko, že rozhodováním o dalším trvání služebního poměru duchovního k církvi by došlo k nepřipustnému zásahu do vnitřní autonomie církve a do její samostatné a nezávislé rozhodovací pravomoci v této věci, jak vyplývá z vnitřních předpisů této církve, konkrétně z § 34 Organizačního řádu Církve československé husitské, kde se stanoví, že služební poměr duchovního s uvedenou církví se rozvazuje propuštěním ze služeb církve Ústřední radou.(...) Ve věci mzdy a případně jiných majetkových nároků již nejde o zásah do vnitřní autonomie církve a její rozhodovací pravomoci. Zde již vystupuje do popředí soukromoprávní charakter církve jako právnické osoby, která má či nemá závazky vůči jiným osobám fyzickým či právnickým a tyto osoby mají rovné postavení před zákonem. Podle § 7 o. s. ř. soudy projednávají a rozhodují v občanském soudním řízení věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních a dalších vztahů. Proto v tomto případě si musí soudy podle právních podkladů, které si od stran vyžádají, posoudit, zda budou postupovat podle občanského zákoníku či podle zákoníku práce.“

Obecně lze říci, že právo světské (státní) má – v případě rozporu práva státního s právem církevním – přednost.¹⁴² Stát stanoví základní garance a základní meze svobody náboženství a také možnosti úpravy společenských vztahů uvnitř náboženské organizace. Je zde tak oblast, kterou již negarantuje náboženská organizace, ale sám stát i kdyby se jednotlivec sám dobrovolně takovým předpisům podroboval. Stát je základním garantem základních lidských práv, jejichž dodržování vyžaduje nejen od jiných států, jednotlivců, ale i od náboženských skupin a organizací.

Již z judikatury ESLP, konkrétně z případu *Arrowsmith*, lze vidět tendenci ESLP zužovat ochranu projevů náboženství jen na ty, které jsou vyžadovány vírou či náboženským

---

¹⁴¹ Nález ÚS ČR ze dne 26. 3. 1997 sp. zn. I. ÚS 211/96. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁴² Viz např. PIETRZAK, Michał. *Prawo wyznaniowe*. 3. vydání. Warszawa: LexisNexis 2005. s. 38.

přesvědčením a nechránit ty, které vyžadovány nejsou, nebo které jsou dokonce jen „ovlivňovány“ náboženstvím. S takovým zužováním nelze souhlasit.

Dalším problematickým bodem ve vztahu k systematickému zařazení svobody projevu do Listiny je fakt, že v Listině je svoboda projevu zařazována k právům občanským, je tak úzce navázána na projevy spojené se státopornou funkcí člověka ve státě, s jeho politickými aktivitami.¹⁴³ Tak se svoboda projevu v Listině velice zužuje jen na projevy myšlení a svědomí politického charakteru, což z její ochrany vylučuje projevy myšlení a svědomí nenáboženského a nepolitického charakteru. S takovým výkladem však nelze souhlasit. Znamenal by nesmyslné zužování svobody projevu jako nejen práva politického, ale také osobního, i když Listina v tomto směru ukazuje na poněkud jiný výklad.

Velice zajímavým je v souvislosti s výhradou svědomí právo na odpor, zakotvené v čl. 23 Listiny¹⁴⁴. Nelze ho však ztotožňovat s výhradou svědomí, jelikož ta se týká jednotlivé osoby a konkrétního ustanovení právního řádu, netýká se právního řádu jako celku, který by byl v nesouladu s jednotlivcovým svědomím. Jak to ostatně také komentoval zpravodaj výborů SN ve svém vystoupení předneseném na Společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů 8. 1. 1991: „Použití tohoto článku je přirozeně zcela vyloučeno v případech jednotlivých porušení práv a svobod Listinou zaručených, a to i tehdy, kdyby se takové případy stávaly sebečastěji. (...) aplikace tohoto článku by tedy přicházela v úvahu teprve tehdy, kdyby stát se octl v hluboké krizi, kdyby ztratil svůj demokratický charakter nebo kdyby taková ztráta hrozila.“¹⁴⁵ Joseph Raz také vidí rozdíl mezi právem na odpor a výhradou svědomí v tom, že právo na odpor je politickým aktem, pokusem jednat změnit veřejnou politiku, kdežto výhrada svědomí je soukromým aktem, směřovaným k tomu, aby ochránil jednotlivce proti veřejné autoritě.¹⁴⁶

Součástí čl. 15 Listiny je i svoboda svědomí, „která neznamena jen svobodu mít svědomí, ale její i používat a chovat se podle něj; jinak by šlo o ústavní deklarování fiktivního

---

¹⁴³ Více viz BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. s. 131 – 133.

¹⁴⁴ „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.“

¹⁴⁵ Cit. dle PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody*. Praha: Linde 1999. s. 366.

¹⁴⁶ RAZ, Joseph. *The authority of law: essays on law and morality*. Oxford: Clarendon Press 1979. Cit. dle TAKEMURA, Hitomi. *International human right to conscientious objection to military service and individual duties to disobey manifestly illegal orders*. Berlin: Springer-Verlag 2009. s. 13.

základního práva bez možnosti jeho aplikace.“¹⁴⁷ „Svoboda svědomí se projevuje v rozhodnutích jednotlivce učiněných v určitých situacích, tedy „tady a teď“, pociťovaných jako hluboce prožitá povinnost. Strukturálním znakem svědomí je kromě vztahu k normě a zároveň k situaci i osobní prožitek bezpodmínečné povinnosti.“¹⁴⁸ Svoboda svědomí je v Listině uvedena vedle dalších dvou svobod, a to svobody myšlení a náboženského vyznání. Svoboda svědomí se tak řadí mezi tzv. absolutní svobody, kdy není možný jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování svědomí. Svobodu svědomí tak nelze omezovat obyčejným zákonem. Její vnější projev (forum externum) však lze omezit za předpokladu, že jsou splněny následující podmínky:

1. Omezení výkonu svobody svědomí je stanoveno zákonem a
2. jedná se o opatření, které je v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti anebo práv a svobod druhých.¹⁴⁹

Vnější projev svobody myšlení, svědomí a náboženství je tak právem relativním. Omezit lze toto právo dle článku 16 odst. 4 Listiny jen zákonem (formální podmínka), pokud se jedná o opatření nezbytné v demokratické společnosti (první materiální podmínka) pro ochranu konkrétně vyjmenovaných veřejných statků – veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých (druhá materiální podmínka). Toto zákonné omezení musí platit pro všechny případy, splňující dané podmínky, stejně (čl. 4 odst. 3 Listiny), při omezování základních práv a svobod se musí dbát jejich podstaty a smyslu a tato omezení lze použít jen k dosažení stanoveného cíle (čl. 4 odst. 4 Listiny). „Jde tu však přitom o možnost omezení výkonu těchto práv, ne jejich úpravu státem.“¹⁵⁰ Pak v případě konfliktu právní normy s konkrétně uplatňovanou svobodou svědomí potřeba zvážit, zda prosazení se svobody svědomí nezasáhne do základních práv třetích osob, anebo jestli prosazení svobody svědomí nebrání jiným hodnotám nebo principům či principům obsaženým v ústavním řádu ČR.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 394.

¹⁴⁸ Nález ÚS ČR č. 106/2003 Sb. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁴⁹ Čl. 16 Listiny.

¹⁵⁰ Forejtová, M. *Svoboda vyznání*. In KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie Ústavního práva*. Praha: ASPI 2007. s. 643.

¹⁵¹ Nález ÚS ČR ze dne 11. 3. 2003 sp. zn. I. ÚS 671/01. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

Ústavní soud zdůrazňuje, že Česká republika je podle čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR demokratickým právním státem založeným na účtě k právům a svobodám člověka a občana. Z uvedeného principu vyplývá, že Ústavní soud musí vycházet z právní úpravy, která poskytuje vyšší standart ochrany základních práv a svobod. Pokud Listina obsahuje větší ochranu práv, než mezinárodní smlouvy, musí se použít ustanovení Listiny.¹⁵²

Opačná situace nastává, když větší ochranu právům poskytují mezinárodněprávní dokumenty. Takový je případ konkrétnější úpravy svobody myšlení, svědomí a náboženství pro rodiče a děti. Listina takto konkrétně pojatou svobodu myšlení, svědomí a náboženství neupravuje vůbec. Samozřejmě, výkladem by se dalo dojít k závěru, že jelikož mají svobodu myšlení, svědomí a náboženství *všichni*, mají ji také rodiče a také děti. Dle mého názoru však konkrétnější stanovení podmínek pro výkon této svobody rodiči a dětmi jí poskytuje větší ochranu. V českém právním řádu se objevuje úprava svobody myšlení, svědomí a náboženství pro děti a rodiče v předpise s nižší právní silou, než je ústavní zákon, a to v zákoně č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech). Ten ve svém § 2 odst. 2 výslovně odkazuje na Úmluvu o právech dítěte a v podstatě reprodukuje její článek 14 (citovaný výše), nezapomíná však – stejně, jako je tomu i v Listině – na záruku možnosti být bez vyznání. Toto ustanovení je patrně *lex specialis* k ustanovení zákona o rodině¹⁵³, podle kterého mají rodiče rozhodující úlohu ve výchově dětí.¹⁵⁴

V české právní vědě se objevují myšlenky, které *forum internum* svobody myšlení, svědomí a náboženství považují za „spíše proklamativní a [mající] vztah hlavně k návazným ustanovením, kterými jsou zaručeny projevy člověka, jeho myšlenek či víry (...)“¹⁵⁵ Toto tvrzení by popíralo podstatu zakotvení ochrany *forum internum* svobody myšlení, svědomí a náboženství. Nebyly by tak chráněny pochody spojené s vytvářením svědomí, myšlenek či svobodné rozhodování o přináležitosti k náboženství, sympatii s ním a rozhodování se podle vlastního vnitřního hlasu. Je zřejmé, že viditelné budou hlavně projevy těchto názorů či

---

¹⁵² Forejtová, M. *Svoboda vyznání*. In KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie Ústavního práva*. Praha: ASPI 2007. s. 643 – 644.

¹⁵³ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁴ Viz např. HRDINA, Antonín Ignác. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia 2004. s. 136.

¹⁵⁵ PEZL, Tomáš. In KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině. 1. a 2. díl. 2. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. s. 1081. (Čl. 15 Listiny)

postojů jednotlivce, pro něj samotného je však vnitřní složka této svobody stejně důležitá, jako ta vnější.

3 Výhrada svědomí

„Daimonium je tedy to ve mně již od dětství jakýsi hlas, který kdykoliv se ozve, pokaždé mě odvrací, abych nedělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí.“

Platon

3.1 Pojem, znaky, historie, zakotvení

Pro některé jednotlivce (věřící) je diktát náboženství nebo svědomí absolutní. Tito lidé následují normy svého náboženství nebo přesvědčení nehledíc na to, jestli porušují zákon, a co je za toto porušení čeká, nevyjímajíc ani mučení či smrt. Na druhé straně, je povinností státu při zachování plurality, omezovat nebo zakazovat určité náboženské rituály (například rituální vraždy) z důvodu ochrany ostatních členů společnosti nebo společenského řádu.¹⁵⁶

Svědomí je vnitřním „vykřičníkem“ v člověku, který mu přikazuje jednat nebo nejednat určitým způsobem. Existuje několik prvků potřebných k tomu, abychom mohli mluvit o svědomí, a těmi jsou: provádění hodnocení, minimální hodnotový základ, na podkladě kterého je hodnocení prováděno, vytváření rozhodnutí a jednání na základě tohoto rozhodnutí, přičemž se hodnocení, rozhodnutí i chování musí týkat sféry zvláštního vnitřního přežívání jednotlivce.¹⁵⁷ Svědomí lze definovat také jako „dynamický imperativ chování člověka, opírající se o určitý normativní systém tvořící jeho personální přesvědčení.“¹⁵⁸ Anebo jako „individuální schopnost uvědomit si správnost anebo nesprávnost určitého konkrétního chování nebo postoje ve vztahu k jeho osobnímu přesvědčení o etických hodnotách a normách.“¹⁵⁹

Základní tezí této práce je tvrzení, že výhrada svědomí je součástí svobody myšlení, svědomí a náboženství. Mezinárodní orgány ochrany práva (jak bude dále uvedeno) s touto tezí souhlasí, také s ní souhlasí český Ústavní soud. Je pak zajímavé, že – ve vztahu

---

¹⁵⁶ EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 133.

¹⁵⁷ SZYMANEK, Jaroslaw. Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP. *Przegląd Sejmowy*, 2006, č. 2, s. 57.

¹⁵⁸ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. s. 387.

¹⁵⁹ Tamže, s. 423.

k zahraničním právním úpravám – je poukazováno na fakt, že například ve Francouzsku nikdy Ústavní rada nepřipustila, že by svoboda svědomí byla základem pro výhradu svědomí.¹⁶⁰ Pravděpodobně zde byla míněna výhrada tzv. generální, která by byla použitelná za každých okolností jednotlivcem, výhrada, která, jako součást svobody svědomí, by byla kdykoliv přímo aplikovatelná. Je neoddiskutovatelné, že je nutné hodnotit každý případ odvolávání se na výhradu samostatně a ad hoc. Jelikož na české ústavní úrovni (jak bude také dále zmíněno) je upraven jen jeden konkrétní typ výhrady, a to výhrada vůči vojenské službě, bylo by úkolem orgánu aplikujícího právo, posléze také orgánu interpretujícího právo, aby vyložil možnost analogického použití výhrady vůči vojenské službě i na jiné případy. Francouzský příklad je o to svéráznější, že ve francouzské ústavě není svoboda svědomí řazena mezi základní práva a je pouze dovozována jako základní ústavní princip z laicity státu (tzv. *laïcité*). Samotné pozitivní zakotvení tak ve Francouzsku chybí nejen u výhrady svědomí, ale dokonce u jejího samotného zdroje – svobody svědomí. S ohledem na zastávání spíše přirozenoprávního postoje v souvislosti s lidskými právy v této práci, je pozitivní zakotvení pro existenci práva na výhradu svědomí nepodstatné. Jistě to ale leccos o společenských poměrech ve Francii naznačuje.

Samotný koncept výhrady svědomí lze chápat jako souhru „tří ústavních principů: náboženské svobody, rovnosti všech osob a náboženské neutrality státu.“¹⁶¹ Nutno však dodat, že výhrada, jak je pojímána v této práci, tedy výhrada jak náboženská, tak nenáboženská, šířeji vytváří souhru jak svobody myšlení, svědomí a náboženství, tak rovnosti, tak šířeji chápané neutrality státu (ve smyslu nevázaní se na žádnou ideologii).

Výhradu svědomí je možné definovat takto: jedná se o „odmítnutí splnit povinnost, jejíž vykonání vyžadují úřední orgány nebo právní normy, s odvoláním se na požadavek svědomí, přičím se vykonání dané činnosti, přičemž toto odmítnutí chce podtrhnout nadřazenost morálního zákona nad právním“.¹⁶² Dle této definice pak nelze souhlasit s tvrzením P. Poláčka, který tvrdí, že „v případě uplatňování výhrady svědomí jde o vnější projev náboženského vyznání anebo přesvědčení, a to nejčastěji vykonáváním náboženských

---

¹⁶⁰ Srov. Tawill, E. Výhrada svedomia vo francúzskom práve. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 271.

¹⁶¹ MARTINKOVÁ, Jana. *Náboženské výnimky*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004. s. 55.

¹⁶² PROESCHEL, Claude. Výhrada vo svedomí a sociálna súdržnosť. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 145.

úkonů.¹⁶³ Patrně je tato definice vyvozena z rozhodovací činnosti Komise a Soudu. Jelikož v souvislosti s výhradou hovoříme o **negativním chování** (opomenutí), Poláček ji charakterizuje jako chování **pozitivní** (tedy jednání – vykonávání náboženských obřadů). Rozdíl mezi „běžným“ překročením zákona a výhradou svědomí charakterizoval Turchi takto: „(...) fenomenologie výhrady svědomí spočívá v nenásilném chování toho, kdo na základě axiologických motivací – tedy ne výhradně psychologických – dotýkajících se nejniternějších, osobních morálních přesvědčení, které tvoří ‚bázi povinností‘ vyjádřenou normativností vlastního svědomí, stavějícího se proti normativnímu diktátu, který vnímá jako nespravedlivý, nenásleduje pozitivní předpisy.“¹⁶⁴ Výhradu dále řadí mezi „nesvévolné a rozumem neproniknutelné formy neposlušnosti, jelikož je založená na ‚motivech svědomí‘ (...)“¹⁶⁵ Jelikož výhradu lze chápat jako jednu z výjimek, její využití také musí být výjimečné, právo na uplatnění výhrady totiž v konkrétním případě převažuje nad principem obecnosti práva.¹⁶⁶

Prvním znakem, charakterizujícím výhradu, je „skutečnost, že osoba uplatňující výhradu se nachází ve vážném vnitřním konfliktu. (...) Druhým znakem je enormní potenciální spektrum výhrad svědomí. Jinými slovy, permanentní nepředvídatelnost tohoto spektra, která roste úměrně s náboženským a ideologickým pluralizmem společnosti.“¹⁶⁷

Dle toho, zda je možnost výhrady zahrnutá do pozitivního práva, lze výhradu svědomí rozlišovat na chování *contra legem* a chování *secundum legem*. O první případ se bude jednat tehdy, kdy chování v souladu se svědomím bude znamenat porušení normy pozitivního práva a za toto porušení bude zpravidla následovat sankce trestní povahy.

---

¹⁶³ POLÁČEK, Pavol. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 169.

¹⁶⁴ TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svedomia“: Taliaska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 19.

¹⁶⁵ TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svedomia“: Taliaska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 19.

¹⁶⁶ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 390.

¹⁶⁷ MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Ochrana výhrady svedomia ako základného práva: Úvahy o návrhoch zmlúv medzi Slovenskou republikou a Katolíckou cirkvou, resp. inými registrovanými cirkvami. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 553.

Chování *secundum legem* bude situací, kdy výhrada bude akceptovaným jevem, chováním umožněným, nikoli však chováním právem vyžadovaným. Chování *secundum legem* je v tomto případě chápáno z čistě přirozenoprávního hlediska, kdy je považováno za něco vyššího: „V těchto případech neposlušnost vůči zákonu v něm nezmaří základní hodnoty, právě naopak, vyzdvihuje je a princip zákonnosti jí není zahanben, ale právě naopak, postrčen, aby překonal formu, a znovu nabyl svůj podstatný rozměr, a to přizpůsobení se spravedlnosti.“¹⁶⁸

Je vhodné vymezit rozdíl mezi výhradou svědomí a právem na výhradu svědomí, i když zásadní hranici mezi těmito pojmy nenalezneme. Výhradou svědomí lze rozumět „osobní výsledné rozhodnutí v otázce konfliktu ve svědomí mezi vlastní individuální právní povinností a subjektivně sdílenými věroučnými a mravoučnými zásadami církve (...) anebo nenáboženskými etickými normami.“¹⁶⁹ Právo na výhradu svědomí pak znamená „právní možnost odmítnout tuto povinnost na základě uvedeného rozhodnutí.“¹⁷⁰

Výhrada svědomí je součástí širší problematiky náboženských výjimek. Institut náboženských výjimek je chápán jako „jeden z pokusů o odpověď na otázku, jak řešit problém mezi právem a morálkou.“¹⁷¹ Představuje situace, kdy stát umožňuje z důvodu přesvědčení vyjmutí z povinnosti řídit se jeho právním řádem. Náboženské výjimky zahrnují jak výjimky individuální (uplatňované jednotlivcem), tak institucionální (uplatnitelné církvemi a náboženskými společnostmi), a také výjimky legislativní a soudní. Náboženské výjimky zahrnují jak situace, kdy je subjekt vyňat z povinnosti jednat určitým způsobem, tak situace, za nichž subjekt je oprávněn určité jednání vykonat. Výhrada svědomí se však týká zásadně jednotlivce a situace, kdy tento jednatel je vyňat z povinnosti něco konat.

Na česko-slovenské úrovni lze mluvit o legislativních výjimkách; soudní výjimky zatím nebyly vytvořeny. Souvisí to také s příslušností ke kontinentálnímu právnímu systému. S narůstajícím významem soudní judikatury na našem území však lze uvažovat také o možném širším výkladu výjimek soudy. Proto tato práce zmiňuje nejen současnou

---

¹⁶⁸ TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svedomia“: Taliánska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 20 - 24.

¹⁶⁹ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 389.

¹⁷⁰ Tamže, s. 389.

¹⁷¹ MARTINKOVÁ, Jana. *Náboženské výnimky*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004. s. 11.

legislativní úpravu výhrady, ale také výhrady, které by mohly být teoreticky soudy uznány také s přihlédnutím k zahraniční judikatuře.

Existují různé názory na udělení, či neudělení stejné ochrany náboženským a nenáboženským výhradám. Navazující na princip rovnosti je však potřebné stejnou ochranu oběma typům výhrady udělit a nerozlišovat zde ty jednotlivce, jejichž svědomí je „náboženského charakteru“ a ty jednotlivce, jejichž svědomí takový charakter nemá. Výhrada svědomí totiž vychází ne jedině ze svobody náboženství, ale ze svobody svědomí, která je právě pojítkem mezi svobodou náboženství a svobodou myšlení.

Někteří autoři považují výhradu svědomí za synonymum výhrady vůči vojenské službě, a takto byla výhrada dlouho chápána i na mezinárodní úrovni. Toto chápání výhrady je příliš úzké, znamenala by tak vytěsnění svědomí pouze do oblasti používání násilí. S takto nepatřičně zužovaným pojmem výhrady svědomí nelze souhlasit.

Autoři Martínez-Torrón a Navarro-Valls uvádějí dva základní přístupy k pojetí výhrady ve svědomí.¹⁷² První přístup lze označit jako **legalistický**, svou koncepcí srovnatelný s právním pozitivizmem. Předpokládá, že právem je pouze to, co je upraveno zákony (právními předpisy). Dle tohoto přístupu by každý konflikt svědomí se zákonem dopadl ve prospěch práva. Argumentem pro tento závěr je ztráta smyslu právního systému, dle kterého by se každý řídil pouze tehdy, když by mu to jeho svědomí dovoľovalo. Náboženská svoboda je zde chráněna pouze do té míry, aby se eliminovaly zákony, které jí přímo brání. Výhradu svědomí zde lze využít legitimně pouze v tom případě, když to neutrální zákon povoluje.

Druhým přístupem je přístup, který autoři nazývají **přístup rovnováhy zájmů**. Jedná se o opozitum výše zmíněného přístupu a je hojně využíván v americkém systému. Zde se dbá na nejvyšší možnou míru ochrany svobody náboženství (myšlení a svědomí) a výhrada svědomí není chápána jako výjimka z pravidla. Cílem tohoto přístupu je dosažení co největší ochrany svobody náboženství. „(...) možno vyvodit, že z perspektivy rovnováhy zájmů není explicitní legislativní uznání všech typů výhrady svědomí striktně nezbytné pro jejich soudní ochranu.“¹⁷³

---

¹⁷² MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Ochrana výhrady svedomia ako základného práva: Úvahy o návrhoch zmlúv medzi Slovenskou republikou a Katolíckou cirkvou, resp. inými registrovanými cirkvami. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 554 – 555.

¹⁷³ Tamže, s. 560.

Druhý přístup se shoduje s duchem této práce. Stejně tak, jak nelze říct, že by svědomí jednotlivců dokázalo rozložit právní systém, také nelze tvrdit, že by každý neutrální zákon byl bezproblémový. Důležitá je analýza každého případu samostatně a nezávisle, nehledě na to, jestli jde o výhradu náboženskou či nenáboženskou, jestli je víra, které se jednatel domáhá, známá, neznámá, institucionalizovaná, logická nebo směšná. Tyto požadavky vyplývají z povinnosti státu nezasahovat do svobody jednatelce vyznávat to, co uzná za vhodné.

Za historicky první známou hrdinku, která vyslyšela volání svého svědomí a neuposlechla proto zákon svého otce, je považovaná řecká Antigona. Nelze ji však považovat za skutečnou mající výhradu, jelikož ona **jednala i navzdory zákazu**, stanovenému jejím otcem. Kdyby si uplatňovala výhradu, musela by odmítnout konat dle otcova příkazu, zdržet se přikázaného jednání.

Rozpor se rovněž týká zahrnutí výhrady svědomí do forum internum anebo do forum externum svobody myšlení, svědomí a náboženství. Dle Poláčkovy charakteristiky by výhrada patřila do sféry forum externum, názor v této práci prezentovaný však výhradu řadí do sféry forum internum (i když dělicí čára mezi těmito dvěma sférami nebyla uspokojivě definována ani Komisí a Soudem). Argumentem proti zařazení výhrady svědomí do forum externum zkoumané svobody je také její systematické zařazení do čl. 15 odst. 3 Listiny a ne až do čl. 16 Listiny, který zakotvuje právě forum externum zkoumané svobody. Někteří autoři však vyvozují ze systematického zařazení výhrady do čl. 15 Listiny její obojetnou povahu – jak svobodu s forum internum, tak svobodu s forum externum. Přijetím tohoto stanoviska by pak ale byla nesmyslná úprava projevu v čl. 16 Listiny, když by již projev vyplýval z čl. 15 Listiny. Na druhou stranu by také nemohlo dojít vůbec k žádným diskusím o svobodě projevovat svědomí (která není explicitně v čl. 16 Listiny zahrnutá).

Prvním znakem výhrady svědomí je, že jednatelce jedná ne v souladu se zákonem¹⁷⁴, neřídí se normou v něm obsaženou. Pro právní stát je však neudržitelný stav, kdy by jeho občané nedodržovali právní normy, jelikož by tvrdili, že jejich nedodržování se z různých, více či méně konkrétních důvodů přičítá jejich vnitřnímu morálnímu chápání světa. Proto je důležité uvědomit si dva momenty:

---

¹⁷⁴ Je potřebné podotknout, že se nemusí jednat jen o zákon, ale může jít i o jednání proti předpisu podzákonnému, případně vnitřní normě.

1. rozpor mezi svědomím a vykonáním určité povinnosti musí být dostatečně silný a musí pramenit z přesvědčení nebo náboženství toho, kdo si uplatňuje výhradu a
2. společnost musí být ochotna takovou výhradu tolerovat, nesmí proto jít o výhradu, která je v rozporu se základními hodnotami většinové společnosti.

Samotná konstatace povahy výhrady svědomí je však poněkud složitější.¹⁷⁵ Kromě výše uvedených argumentů lze ještě zmínit judikaturu evropských orgánů ochrany lidských práv a také judikaturu Ústavního soudu ČR. Jeden z druhého vycházejí. Sám Ústavní soud ČR při stanovování povahy výhrady svědomí (v konkrétním případě vůči vojenské službě) vychází z rozhodnutí Soudu ve věci Grandrath. Nutno podotknout, že v čase rozhodování o této stížnosti nebyli Komise ani Soud příliš nakloněni zahrnutí výhrady svědomí pod ochranu čl. 9 Úmluvy.

Zabývejme se na tomto místě podrobnějším rozbořem nálezu Ústavního soudu ČR, ve kterém rozebíral povahu výhrady vůči vojenské službě.¹⁷⁶ Soud konstatuje, že „vycházel z ustanovení čl. 15 odst. 1 Listiny, které každému zaručuje svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání, včetně práva každého změnit své náboženství nebo víru, popřípadě být bez náboženského vyznání. Tato práva mají absolutní charakter v tom smyslu, že nikdo nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení, nikoho nelze nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Při jejich ochraně se jedná o respektování ‚vnitřního‘ rozměru těchto práv, který vylučuje jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání. **Tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není proto možné omezovat zákonem. Součástí svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání je i právo nevykonávat vojenskou službu,**¹⁷⁷ pokud je výkon takové služby v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním jedince. V obecné rovině proto i pro právo nevykonávat vojenskou službu platí výše uvedená charakteristika, tj. jedná se o právo absolutní s vnitřním rozměrem, které není možno omezovat zákonem. Svědomí, myšlení, náboženské vyznání, víra včetně zákazu donucování k

---

¹⁷⁵ Jednoznačně lze však říct, že integrální součástí jak svobody náboženství, tak svobody myšlení, je garance svobody chovat se dle norem svého náboženství nebo dle diktátu svého rozumu. „Svoboda svědomí bez možnosti jednat dle vlastního svědomí nemá smysl.“ ŠMID, Marek. K podstatě a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2007. s. 395.

¹⁷⁶ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁷⁷ Zvýrazněno autorkou.

výkonu vojenské služby, pokud je v rozporu s těmito kategoriemi, jsou svou vnitřní povahou nedotknutelné, a proto ani nepodléhají (nemohou podléhat) žádným zákonným omezením.¹⁷⁸ V první části nálezu tak Ústavní soud konstatoval, že

- výhrada vůči vojenské službě má vnitřní rozměr,
- jako taková je neomezená zákonem,
- vnitřní rozměr svobody myšlení, vyznání a svědomí je zakotven v čl. 15 Listiny.

Druhá část nálezu však konstatuje: „Současně však je třeba vidět, že většina těchto práv nabývá reálné hodnoty jen tehdy, jestliže je možné tato práva i veřejně, tj. navenek identifikovatelným způsobem projevit. Právo veřejně projevovat svoje myšlení, přesvědčení, náboženské vyznání nebo víru je rovněž garantováno Listinou, a to v čl. 16 ve vztahu k náboženství a víře a v čl. 17 jako svoboda projevu obecně. Je samozřejmé, že spektrum či rozsah vnějších projevů je velmi široký a s některými z nich právní řád spojuje i konkrétní právní následky. Veřejné projevy myšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry však podle Listiny (a na rozdíl od jejich vnitřní podstaty) nepožívají absolutní volnost projevu jejich nositelů.“¹⁷⁹ Lze vyvodit, že Ústavní soud ve druhé části nálezu konstatoval, že

- čl. 16 Listiny a čl. 17 Listiny zaručují svobodu vnějšího projevu svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání, upravují tak vnější stránku této svobody,
- tyto projevy mohou být zákonem za určitých podmínek omezeny.

Ve třetí části se Ústavní soud již konkrétně zabýval výhradou svědomí: „Jestliže právo nevykonávat vojenskou službu, pokud je v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním, je začleněno v čl. 15 odst. 3 Listiny, pak podle názoru Ústavního soudu nelze k posuzování tohoto práva přistupovat jinak, než jak bylo uvedeno výše. Z uvedeného vyplývá, že i v případě tohoto práva je nezbytné rozlišovat jeho vnitřní a vnější stránku, tj. vnitřní přesvědčení nevykonávat vojenskou službu pro rozpor se svědomím nebo náboženským vyznáním, a vnější projev takového přesvědčení, tj. odmítnutí výkonu vojenské služby. Vnitřní stránka tohoto práva je absolutní a neregulovatelná, vnější stránka, tj. výkon tohoto práva navenek je naopak regulovatelná a může být i omezena za určitých stanovených podmínek.“¹⁸⁰ O výhradě, tak jak ji popsal Ústavní soud tak lze říct, že

- má vnitřní i vnější rozměr,

¹⁷⁸ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁷⁹ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁸⁰ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

- její vnější rozměr je regulovatelný zákonem.

Otázkou tak jen zbývá, zda bude projev výhrady chráněn dle čl. 16, nebo dle čl. 17 a pokud dle čl. 16, tak proč nemá samostatnou úpravu, tak jako víra či náboženství.

Nakonec však Ústavní soud shrnuje: „právo odmítnout výkon vojenské služby pro rozpor se svědomím nebo náboženským vyznáním je vnějším projevem práva na svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání a víry, včetně práva nekonat vojenskou službu, pokud je s nimi v rozporu, a jako vnější projev může být také zákonem omezeno v souladu s obecnými principy zakotvenými Ústavou ČR a Listinou.“¹⁸¹ Tím vlastně Ústavní soud nadřadil vnější projev výhrady a naznačil, že jen takový projev je schopný zkoumat a uznat. Proč tomu tak je? Možná vysvětlení jsou dvě. Ústavní soud si na pomoc totiž přibral judikaturu Komise a Soudu a tvrdil, že výhrada svědomí je tradičně zařazována těmito institucemi do rámce svobody myšlení, svědomí a náboženství. Podrobnější analýzu této mezinárodní judikatury však neučinil, (což však není jeho úkolem). V souladu s názory prezentovanými v této práci však konstatuji, že Komise a Soud ve většině případů začali se zkoumáním splnění podmínek omezení výhrady bez toho, aby se vůbec zabývali otázkou, který rozměr práva na výhradu byl zasažen. Omezili se na rozhodnutí, že výhrada svědomí nepředstavuje žádný z druhů **projevu** náboženství nebo přesvědčení, tím pak odůvodnili celkové vynětí výhrady z ochrany článku 9 Úmluvy. Mnoho zahraničních autorů¹⁸² jim však tento postoj vyčítá, jelikož tyto orgány nepovažovali za potřebné vyrovnat se s otázkou, zda neakceptováním výhrady svědomí nedošlo k zásahu do forum internum zkoumané svobody.

Na první pohled se totiž zdá, že prakticky může jen velice stěží nastat situace, že by bylo zasaženo do forum internum svobody myšlení, svědomí a náboženství, což také tvrdí samotný Ústavní soud. Zdá se, že forum internum lze literárně přirovnat k hradu, který nelze dobýt – stát má povinnost jej chránit, ale jelikož hrad nikdy neotevře vrata, aby ukázal, co skrývá, nemůže být ani státem dobýván či omezován. Stát tak jakoby mohl zakázat pouze samotnou existenci hradu (svobody myšlení, svědomí a náboženství). Až v té situaci, kdy hrad otevře vrata (kdy dojde k projevu svobody navenek), stát může na jeho obsah, který vyjde z vrat, stanovit určitá omezení: kolik lidí vyjde ven, jak mají být oblečeni a co smí venku prodávat. Jenže tak jednoduché to není. I do forum internum lze zasáhnout, a to velice bolestivě, právě pokud stát stanoví určité povinnosti, které jednotlivec musí dodržovat. A to i

---

¹⁸¹ Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999 sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

¹⁸² Například Evans, C., Taylor, P. M., Evans, M. a další.

v tom případě, že lidé v hradě se bouří – že se bouří svědomí jednotlivce. Jednotlivec totiž své svědomí nemusí vůbec projevit, ale stanovením povinnosti, se kterou se morálně nemůže ztotožnit, již je do forum internum jeho svobody svědomí zasaženo.

Můžeme pak položit otázku, zda nedodržením předepsaného pravidla došlo k projevu svědomí. Pokud budeme chování (nedodržení pravidla) chápat jako opomenutí (tedy jednu z forem chování), pak o projev svědomí půjde. Zásahem do forum externum svobody svědomí tak může být neumožnění jej projevit navenek, nebo nutnost jej projevit ve velice krátké lhůtě. O samotný zásah do forum internum však půjde již v tom prvním okamžiku, a to stanovením povinnosti, která je subjektem morálně nesnesitelná, a to bez možnosti se splnění takové povinnosti zbavit. Nutno tak oddělit dvě odlišné situace: zásah do forum internum a zásah do forum externum. Stanovení povinnosti jednotlivci, kterážto splnění je pro jednotlivce nemyslitelné s ohledem na jeho svědomí, je zásahem do jednotlivcova forum internum. Výhrada svědomí, kterou jednotlivec učiní jako odezvu k tomuto zásahu, může být buď projevena navenek, anebo zůstane uvnitř jednotlivce, pokud nedojde k situaci, kdy ji bude muset projevit (například vykonání potratu). Omezením možnosti projevit výhradu však dojde k zásahu do forum externum zkoumané svobody.

Ještě větší zásah, než vyžadování chování v rozporu s normami náboženství či přesvědčení, bude mít požadavek státu účastnit se na obřadech či rituálech náboženství, se kterým se jednotlivec neidentifikuje, a které mohou být diametrálně odlišné, dokonce až nepřátelské náboženství či přesvědčení, které jednotlivec vyznává (například případy rozhodované Komisí nebo Soudem: Valsamis, Esfratiou anebo Darby).

Hranice mezi forum internum a forum externum je předmětem teoretických úvah mnoha zahraničních věhlasných autorů a dosud není jasně vymezena (judikatura Komise a Soudu tomu bohužel také nenapomáhá). Samotné dokazování zásahu do forum internum je také jednou z problematických věcí. Profesor M. Evans považuje za jednu z možností tvrzení zásahu do forum internum fakt, že ze strany státu nastal velice silný tlak, který mohl sloužit k tomu, aby změnil vnitřní přesvědčení stěžovatele.¹⁸³ Také je důležité připomenout, že projevem svědomí nebo náboženství není forum internum úplně vyloučeno ze hry. Projevy zkoumané svobody budou určitě motivovány jejím forum internum a naopak, budou jej zpětně ovlivňovat. V konkrétním případě výhrady svědomí bude jednání jednotlivce

---

¹⁸³ Evans, M. D. *Religious liberty and international law in Europe*. Cit. dle: EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 72 – 73.

ovlivňované tím, co mu svědomí přikazuje, a to konat v souladu s ním. Pokud však nakonec jednatel nebude mít možnost konat v souladu se svým svědomím, odrazí se to v zásahu do jeho svědomí. „Vždy, když stát požaduje na jednotlivci, aby se choval v rozporu se svým náboženstvím, nebo ho sankcionuje za to, že se choval v souladu se svým svědomím, má to následky ve forum internum.“¹⁸⁴

V případě Darby v. Švédsko Komise sice naznačila možnou definici hranice mezi forum internum a forum externum, ale nedotáhla ji do konce. V tomto rozhodnutí stanovila, že forum internum svobody myšlení, svědomí a náboženství chrání každého proti tomu, aby byl proti své vůli zapojen do náboženských aktivit. Komise se však dále nezabývala popisem toho, co rozumí pod pojmem „proti své vůli“ a jestli je tento způsob jediným způsobem zásahu do forum internum zkoumané svobody.¹⁸⁵ Pokud bychom tento náznak hranic považovali za hranice úplné, zásah by se musel vztahovat pouze k náboženským aktivitám, tedy jen k jedné straně možnosti výhrady svědomí, a to těch jednotlivců, kteří nevěří, nebo věří něčemu jinému. Zapojování do aktivit proti své náboženské vůli by zde zahrnuo nebylo. Zapojení do náboženských aktivit představuje příklad výhrady svědomí vůči slibu při jmenování do státní funkce, kdy slib odkazuje na konkrétní náboženství či jeho učení.¹⁸⁶

Každý vnější projev, tedy i forum externum zkoumané svobody má svá ústavní omezení. Tato omezení lze rozdělit do dvou skupin: buď se jedná o omezení obecná, anebo omezení vážící se ke konkrétní svobodě, či konkrétnímu druhu výhrady svědomí. Mezi obecná omezení lze řadit rovnost, což je základním principem právního státu. Ve všeobecnosti odmítnutí alternativního chování, namísto splnění chování vyžadovaného, je porušením principu rovnosti. Sám mající výhradu by měl projevovat solidaritu a loajalitu k celému právnímu řádu – i když jednotlivé ustanovení vzhledem ke svému svědomí splnit nemůže – právě tím, že se namísto vyžadovaného chování podrobí chování alternativnímu. Principem solidarity se tak klade výhradě svědomí hranice, ale také její hodnota.¹⁸⁷ Právě uplatňováním a vyžadováním tohoto principu lze zabránit rozšiřování využívání výhrady těmi, kdo ji využívají ne z přesvědčení. Dalším možným vyústěním aplikace tohoto principu je

---

¹⁸⁴ EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 76 – 77.

¹⁸⁵ Srov. Tamže, s. 73.

¹⁸⁶ Více viz Buscarini a ostatní v. San Marino, dále v textu.

¹⁸⁷ TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svědomí“: Taliánska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svědomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 32 – 33.

v konečném důsledku přiblížení se potřebám samotné společnosti – pokud například převládne v praxi většinové odmítání výkonu interrupce za předpokladu, že takto odmítající budou ochotni plnit alternativně, půjde jednoznačně o signál společenského postoje k výkonu interrupcí (respektive jejich nevykonávání). To v konečném důsledku může znamenat zákaz jejich výkonu (a umožnění jejich výkonu pouze pro ty, kdo mají proti jejich nevykonávání výhradu).

Také samotný rozsah právní regulace by mohl dávat prostor morálním zásadám právě tím, že by nechával určité záležitosti neupravené, nechával by tím prostor pro různé morální postoje ve společnosti. A upravoval by jen ty nejnnutnější otázky, na kterých by se společnost, ve své skoro absolutní většině, morálně shodla. Shodný názor zastává také profesor Raz¹⁸⁸, který konstatuje, že nejlepším způsobem jak se vyhnout konfliktu mezi mocí státu a svědomím jednotlivce je vyloučit právní úpravu v oblastech, kde je takový konflikt pravděpodobný (oblastech, kde je více zaangažovaná morálka).

V této souvislosti se objevuje zajímavá otázka: co v případě, že náboženství jednotlivce respektive jeho přesvědčení mu bude zakazovat poskytnout pomoc člověku zraněnému a ohroženému na životě, jelikož bude tvrdit, že život člověka patří do rukou osudu (boha) a není možné se mu přičít. Na jedné straně zde bude stát povinnost občana poskytnout pomoc (a případný trestní postih za její neposkytnutí) a na druhé straně možný konflikt jeho svědomí s takovým jednáním. Řešení by mohlo být několik:

1. První možnost spočívá v zhodnocení postavení a závaznosti „církevních“ norem a norem „státních“. Pokud řekneme, že Česká republika deklaruje svou laicitu v čl. 2 odst. 1 Listiny¹⁸⁹, pak hodnota, respektive závaznost, „církevních“ norem nemůže převážet nad závazností norem přijatých státní mocí. V tom případě by člen námi vykonstruované extrémistické sekty musel být trestně sankcionován za neposkytnutí pomoci.
2. Druhá možnost spočívá právě v určité toleranci společnosti vůči majícímu výhradu.

Pro většinovou společnost není v této době morálně přípustné, aby nebyla potřebnému poskytnuta pomoc z náboženských důvodů. Na rozdíl, například, od výhrady spočívající v odmítnutí vykonat interrupci z náboženských důvodů, kterou společnost

---

¹⁸⁸ RAZ, J. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press 1986, s. 288. Cit. dle EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 192 – 193.

¹⁸⁹ „Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.“

toleruje. Rozdíl mezi neposkytnutím pomoci a nevykonáním interrupce v tomto případě může spočívat i v nahraditelnosti úkonu (co je dalším znakem výhrady svědomí). Pokud lékař odmítne vykonat interrupci, existuje (a musí existovat) zpravidla několik dalších (a dostupných) lékařů, kteří jsou úkon schopni a ochotni vykonat. Při neposkytnutí pomoci například u dopravní nehody, kdy mající výhradu by byl jediným svědkem nehody a tím pádem tím jediným, kdo by pomoc poskytnout mohl, nám určitě připadá jako vysoce nemorální pomoc neposkytnout.

Jak z výše uvedeného vyplynulo, při uplatňování výhrady svědomí vždy půjde o odepření povinnosti něco konat. Výhradu není možné uplatnit takovým způsobem, že uplatňující výhradu bude konat, co mu přikazuje svědomí. Výhradu je možné uplatnit si jen negativně, tedy nekonáním (opomenutím). Společnost na to reaguje zakotvením povinnosti konat náhradní činnost, aby se naplnila povinnost rovnosti a zákaz diskriminace. Z mnoha stran zaznívá, že možnost uplatňovat si výhradu svědomí je projevem diskriminace. S tím není možné souhlasit. Výhradu si může uplatnit kdokoliv, bez ohledu na to, jestli je členem některé církve nebo náboženské společnosti, nebo jejím členem není. Pokud by se stát rozhodl zkoumat, zda je požadavek majícího výhradu postaven na reálných základech – tedy zda existuje příslušná norma církve či náboženské společnosti, jíž se přičí právem vyžadované chování, případně, zda uplatňující si výhradu je členem konkrétní církve – jednalo by se o nepřijatelný zásah do forum internum svobody svědomí. Výhradu svědomí jako součást svobody svědomí si mohou uplatnit jak členové církví, jejichž vyznání se neslučuje s konkrétním úkonem, tak i ti, kteří do žádné církve nepatří, ale jejich víra (přesvědčení) jim brání takový úkon vykonat. Dokonce si výhradu mohou uplatňovat i členové církve, pokud se jejich svědomí odklání od oficiální doktríny jejich církve. Stát není oprávněn zkoumat tento odklon, takový rozpor by mohl být řešen pouze na vnitro-církevní úrovni.¹⁹⁰

Význam výhrady se objevuje také u tzv. neutrálních a obecných právních předpisů, což je případ, kdy stát přijme předpisy, které se na první pohled vůbec náboženství nebo svědomí netýkají anebo se projeví jako diskriminační vůči jedné náboženské skupině. Takové předpisy lze nazírat z více úhlů. Někteří autoři pokládají možnost povolení skupině zabránit přijetí zákona pro společné dobro jako nespravedlivou pro ty, kteří mají zákonem získat a

---

¹⁹⁰ MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Ochrana výhrady svědomia ako základného práva: Úvahy o návrhoch zmlúv medzi Slovenskou republikou a Katolíckou cirkvou, resp. inými registrovanými cirkvami. s. 568.

také potenciálně nebezpečnou pro společenské vztahy a obecné dobro. Jiní autoři hodnotí dodržování takových zákonů jako příliš velikou cenu za společné dobro pro ty, kteří se jimi cítí být dotčeni na svých nejniternějších názorech (víře, přesvědčení). Pro posledně jmenované je jediným východiskem, aby byli z působnosti těchto zákonů vyňati, anebo aby jim bylo v určitých případech ulehčeno. Takovou možností je výhrada svědomí. „Zamítnout a priori, bez další úvahy, možnost vznést výhradu svědomí proti neutrálním normám de facto znamená potenciální diskriminaci náboženských menšin, které nesdílejí základní hodnoty.“¹⁹¹

Zajímavostí jistě je porovnání USA s ČR. V USA jsou klauzule o výhradě svědomí velice rozšířené téměř do všech oblastí práva. Jak se však v odborné literatuře uvádí¹⁹², drtivá většina klauzulí se váže pouze na výhrady, které mají náboženské základy, tedy výhrady členů náboženských společností a církví. Velice málo jsou rozšířeny možnosti výhrady pro sekulární jednotlivce, tedy jednotlivce, kteří si neuplatňují výhradu z důvodu přináležitosti k nějakému náboženství, ale z důvodu svého nenáboženského přesvědčení. V USA je proto veden na odborné úrovni boj o zrovnoprávnění věřících s nevěřícími, kteří samozřejmě mohou mít stejně silné přesvědčení, jako věřící. V ČR přetrvává názor (laický, ale velice rozšířený), že výhrada se týká právě pouze členů náboženských společností nebo církví. Pokud by se podařilo tento názor vyvrátit, určitě by pak cesta vedla k větší diskuzi o umožnění výhrad ve více oblastech života. Již by totiž výhrada nebyla chápána, pro většinou ateistickou ČR, pouze jako něco, co se týká „těch mála věřících“, ale byla by pochopena v celé své šíři jako možnost uposlechnout své svědomí, jakýkoliv by mělo základ.

Samozřejmě, výhrada je „otázkou omezení, konfliktu zájmů a práv. Na jedné straně jde o výzvy osobní svobody myšlení a náboženství; na druhé straně o principy dodržování zákona, rovnosti, solidarity a veřejného pořádku. Otázka výhrady svědomí vyžaduje především realizmus (...)“¹⁹³

Umožnění výhrady nemusí být chápáno pouze jako činění ústupků jedincům, kteří chtějí být jiní než většinová společnost. Pokud budeme chápat výhradu jako nenásledování slepě příkazů bez zamyšlení se nad jejich smyslem a hodnotou, získáme na mající výhradu

---

¹⁹¹ Tamže, s. 555.

¹⁹² Např. LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 33 – 34.

¹⁹³ ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 391.

názor jako na uvědomělé členy společnosti, kteří mohou být indikátorem nespravedlivých nebo nesmyslných norem.¹⁹⁴ V souvislosti s naší nedávnou minulostí jistě hodnotu takových ne-slepých jednotlivců dokážeme ocenit.

3.2 Na mezinárodní úrovni

Poprvé se objevil případ výhrady svědomí před Komisí v roce 1966. Tehdy Komise konstatovala, že státy nejsou nuceny uznávat výhradu svědomí.¹⁹⁵ Komise vycházela ze znění čl. 4 Úmluvy, vztahujícího se na nucenou práci, z níž byla služba v ozbrojených silách vyňata. Z působnosti tohoto článku byla také vyjmuta všechna náhradní plnění za nenastoupení služby v ozbrojených silách, pokud byla výhrada svědomí ve státu uznávána. Z tohoto bylo Komisí vyvozováno, že výhrady vůči vojenské službě, založené na svědomí, nebyly chráněny dle čl. 9 Úmluvy, jelikož taková služba nemůže být v rozporu s čl. 9 Úmluvy. U spojování výhrady svědomí s nucenými pracemi však nutno zdůraznit, že čl. 4 Úmluvy (týkající se nucených prací) se primárně zaměřuje na otroctví a nucenou práci, netýká se primárně náboženství a přesvědčení, či výhrady svědomí.

Komise také dále vyvodila, že stanovení delší civilní služby pro mající výhradu je na posouzení státu, jelikož je to jeden z prostředků, jak vyloučit kverulanty a dát možnost civilní služby pouze těm, kdo jsou přesvědčenými odpůrci vojenské služby. Prodloužení civilní služby oproti službě vojenské však musí zohledňovat zásadu proporcionality a nesmí být aplikováno jako sankce. Nicméně, Komise nikdy nedospěla k tomu, aby konstatovala, že trvání civilní služby má v některém ze států sankční povahu a je nepřijatelné. Také zastávala názor, že ti, kdo odmítnou vykonat náhradní civilní službu, mohou být státem uvězněni, samozřejmě, pokud to bude stanoveno zákonem. Postoje Komise v tomto směru byly zřejmě ovlivněny politicky, a to snahou států vytvořit pro brannou povinnost spravedlivý systém.¹⁹⁶

S vytvořením spravedlivého systému také nutně souvisí i možnost diskriminace na jedné straně majících výhradu, na straně druhé všech ostatních občanů. Diskriminační tak mohou být kritéria, využívaná státem k tomu, aby oddělil ty, kdo mají na výhradu „právo“, a

---

¹⁹⁴ LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 86.

¹⁹⁵ Na tomto místě však nutno zmínit, že výhradou ve svědomí je zde myšlena pouze výhrada vůči vojenské službě.

¹⁹⁶ EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 172 – 173.

komu možnost vyjmutí z povinnosti vojenské služby umožněna nebude. Jednalo se na prvním místě o rozlišování mezi náboženstvími – věřící určitého náboženství byli vyjmuti, věřícím náboženství jiného výjimka poskytnuta nebyla. Také bylo státy rozlišováno mezi těmi, kdo mohli prokázat přináležitost k určité institucionalizované církvi (obecným příkladem jsou Svědkové Jehovovi) a těmi, kdo takovou přináležitost deklarovat nemohli, výkon vojenské služby však kolidoval s jejich svědomím. Diskriminace se také objevila v případě automatického vynětí funkcionářů určitých náboženství z povinnosti vojenské služby. Problém nastal za situace, kdy nebylo možné zjistit funkci věřícího v církvi, jelikož tato církev neměla žádnou hierarchii a funkcionáři byli všichni věřící (Svědkové Jehovovi). Výrok o diskriminaci však Komise v tomto případě nevyslovila a považovala za pravomoc státu stanovit takovéto rozlišování.¹⁹⁷

Navzdory kritice si Komise udržela svůj odmítavý postoj k uznání výhrady skoro třicet let.¹⁹⁸ Dva případy však předznamenaly změny v pojmání výhrady Komisí. Konkrétně se jedná o diskriminaci, kdy Komise neuznala oprávněnost rozlišování ve věci výhrady vůči vojenské službě. Prvním z případů je Tsirlis a Kouloumpas v. Řecko¹⁹⁹. *Dva funkcionáři Svědků Jehovových byli uvězněni za to, že se odmítli podrobit vojenské službě. Oba namítali, že jako funkcionáři „známé církve“ mají dle řeckého práva nárok být osvobozeni od vojenské služby. Nejvyšší správní soud jejich námitku uznal a oba z vězení propustil, ale nepřiznal jim žádnou náhradu. Komise rozhodla, že se jedná o porušení čl. 9 v souvislosti s čl. 14 Úmluvy, jelikož i když Svědkové Jehovovi byli po dlouhou dobu vězněni pro své pacifistické názory, aby si nakonec vydobyli možnost výhrady, na druhou stranu funkcionáři Ortodoxní církve, která je řeckou státní církví, nemají žádné obtíže při získávání výjimky z vojenské služby. Toto Komise považovala za diskriminační.*

Druhým případem, který znamenal vlašťovku, která ohlašuje jaro v záležitostech výhrady vůči vojenské službě, je případ Thlimmenos v. Řecko²⁰⁰. *Stěžovatel byl Svědek Jehovův, který byl na dva roky uvězněn za to, že se odmítl podrobit vojenské službě. Po odpykání trestu se hlásil na místo daňového poradce a v konkurzu uspěl jako druhý nejlepší. Na tuto pozici však nakonec nebyl přijat, jelikož mu v tom bránila okolnost, že byl usvědčen ze*

---

¹⁹⁷ Srov. EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 173 – 176.

¹⁹⁸ Příkladem mohou být případy: Johansen v. Norsko, stížnost č. 10600/83, nebo A v. Švýcarsko, stížnost č. 1064083.

¹⁹⁹ Tsirlis a Kouloumpas v. Řecko, (1997).

²⁰⁰ Thlimmenos v. Řecko, stížnost č. 34369/97.

závažného trestného činu (odmítnutí podrobení se vojenské službě). Stěžovatel namítal, že tímto byl porušen čl. 9 ve spojení s čl. 14 Úmluvy. Komise přijala tuto stížnost a konstatovala porušení čl. 9 Úmluvy, jelikož v době uvěznění stěžovatele neexistovala alternativní možnost civilní služby, tím bylo porušeno právo projevit své náboženství. Většinový názor Komise se však zabýval pouze původním rozhodnutím o uvěznění stěžovatele, ne jeho diskriminací v souvislosti s pozicí daňového poradce. Stěžovatel však svůj případ předložil také Soudu, a ten se již diskriminací zabýval. Soud, na rozdíl od Komise, konstatoval, že obvinění a uvěznění stěžovatele není porušením čl. 9 Úmluvy, Soud se tak nezabýval otázkou, zda sankce za výhradu svědomí může být porušením čl. 9 Úmluvy. Soud se zabýval pouze otázkou porušení čl. 14 a v jeho rozhodnutí se tak neobjevilo přehodnocení postoje vůči výhradě. Soud nakonec rozhodl tak, že se jedná o porušení čl. 14 Úmluvy bez toho, aby se zabýval odpovědí na otázku, jestli je případné věznit majícího výhradu.²⁰¹ I když toto rozhodnutí Soudu není uspokojující, výklad tohoto rozhodnutí dává širší možnosti pro uznání výhrady jako součásti čl. 9 Úmluvy.²⁰²

P. M. Taylor uvádí: Stěžovatelé, kteří tvrdí nátlak ze strany státu, čelí nepřekonatelné překážce, když jsou jejich případy rozhodovány v souvislosti s projevem náboženství (svědomí). Je po nich vyžadováno, aby tvrdili, že neuposlechnutí zákona vlastně vyjadřuje jejich víru, a že tento projev jejich víry je neprávem omezovaný. Pro tyto stížnosti je přirozené, že stěžovatel tvrdí donucování k výkonu něčeho, co jasně není předmětem výkonu jeho náboženství, co je mu absolutně cizí a čemu by se nejraději vyhnul. Vyhýbání se splnění povinnosti, která je takto stanovena, jasně není praktikováním stěžovatelova náboženství.²⁰³ Jakkoliv jsem přesvědčena o autorově dobrém úmyslu, musím upozornit na nesrovnalost v pojmech. Autor zde používá pojmů **projev** a **praktikování** promiskue, což však není možné, jelikož praktikování je jedním z možných způsobů projevu náboženství. Souhlasím s tezí, že nedodržování stanovené povinnosti, která je v rozporu se svědomím jednotlivce, zásadně nelze vnímat jako praktikování náboženství. Na druhou stranu, dle právní teorie, i opomenutí (nekonání) je druhem jednání, pokud je konání vyžadováno. Nelze se tak ztotožnit s autorem

---

²⁰¹ Inter-americká Komise pro lidská práva označila toto rozhodnutí za „vrhající pochybnosti na rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva“. Srov. TAKEMURA, Hitomi. *International human right to conscientious objection to military service and individual duties to disobey manifestly illegal orders*. Berlin: Springer-Verlag 2009. s. 103.

²⁰² Více viz EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. s. 176 – 179.

²⁰³ TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. s. 127 – 128.

v tezi, že vyhýbání se splnění povinnosti není projevem náboženství. Dle mého názoru právě o projev jde. Na druhé straně je otázkou, zda by právě tyto projevy vyhovovaly Arrowsmith testu (pravděpodobně ne). Pak je samozřejmě na místě zařadit tyto situace pod ochranu odstavce 1 čl. 9 Úmluvy, tedy do forum internum zkoumané svobody.

Do roku 2007 „neexistuje žádné pozitivní rozhodnutí Komise nebo Soudu, které by konstatovalo porušení práva chráněného článkem 9 Úmluvy v případech uplatňování výhrady svědomí.“²⁰⁴ K neumožnění dovolávat se článku 9 v případě odůvodňování nesplnění povinnosti Komise a Soud používají tři argumenty:

1. chování stěžovatele bylo pouze motivováno přesvědčením stěžovatele (Arrowsmith test),
2. stěžovatel se na základě smlouvy svobodně zřekl svého základního práva (případ pracovní povinnosti ve svátek),
3. jeho právo bylo omezeno obecným a neutrálním zákonem.²⁰⁵

Lze tak uzavřít, že Komise (ani Soud) není v uznávání výhrady průkopnicí. Jak to zhodnotil P. Poláček: „Z [její] judikatury znát nepřiměřenou dávku politické opatrnosti, jakož i nedůvěry vůči nepředvídatelným manýrám lidské duše.“²⁰⁶

Zatímco sama Komise odmítala výhradu uznat, zájem některých jiných institucí o uznání výhrady začal vzrůstat. Jednou z těchto institucí byla také Rada Evropy. Jejím Parlamentním shromážděním vydalo již v roce 1967 Doporučení 478, kterým doporučovalo Výboru ministrů, aby doporučením členským státům zakotvil jejich uznání výhrady vůči vojenské službě. Toto Doporučení Parlamentního shromáždění reagovalo na Rezoluci 337, vydanou Parlamentním shromážděním, která obsahovala výhradu vůči vojenské službě: „Osoby, které jsou povinny vykonat vojenskou službu, ale kvůli svým náboženským, morálním, etickým, humanitárním, filozofickým nebo obdobným motivům odmítají tuto službu vykonat, mají mít právo být této povinnosti zproštěni.“ Zde je vidět, že výhrada svědomí byla Parlamentním shromážděním chápána velice široce, co do motivů odepření. Avšak v té době Výbor ministrů odmítl přijmout doporučení vyžadované Parlamentním shromážděním. To však přijalo v roce 1977 Doporučení 816, jehož přílohou bylo stanovení

---

²⁰⁴ POLÁČEK, Pavol. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2007. s. 181.

²⁰⁵ Tamže. s. 181.

²⁰⁶ Tamže. s. 170.

principů výhrady vůči vojenské službě a principů výkonu civilní služby. V mnohém se shodovalo s Doporučením z roku 1967. Parlamentní shromáždění v něm však zvýšilo tlak a doporučovalo Výboru ministrů, aby právo na výhradu vůči vojenské službě implementovalo do Úmluvy. Výbor ministrů opět Doporučení nevyhověl. Na takové doporučení si musely členské státy počkat až do roku 1987.

Výbor ministrů Rady Evropy ve svém Doporučení č. R (87) 8 týkající se výhrady svědomí k povinné vojenské službě, však snížil ochranu výhrady vůči vojenské službě oproti Doporučením Parlamentního shromáždění ve dvou směrech:

1. neuznal právo na výhradu svědomí jako pramenícího z čl. 9 Úmluvy a
2. nevymezil tak široce motivy pro výhradu.

Stanovil v něm několik principů, na základě kterých mělo být s výhradou zacházeno. Základním principem v této souvislosti je možnost pro ty, jimž svědomí nedovoluje účastnit se vojenské služby, být zproštěni takové povinnosti a být podrobeni náhradnímu plnění. Státy stanoví proceduru přijímání žádostí o status majícího výhradu nebo prohlášení o důvodech odpírání vojenské služby. Procedura musí naplňovat znaky spravedlivého procesu: povinní musí mít možnost se odvolat, o odvolání musí rozhodovat jiný orgán než ten, který rozhodoval o žádosti, o možnosti výhrady musí být povinní dopředu a úplně informováni. Žadatelé musí požádat o status majícího výhradu v termínech stanovených zákonem a pravidelně do jejich zapsání na službu. Zákon však může stanovit možnost požádat o status majícího výhradu i v tom případě, že se okolnosti pro výhradu objeví až za trvání služby. Alternativní služba musí být principiálně civilní a ve veřejném zájmu. Stát může stanovit, že alternativní službou bude služba v neozbrojených složkách, ale jen pro ty mající výhradu, jimž to jejich výhrada umožňuje. Alternativní služba nesmí mít sankční povahu a musí mít rozumné trvání. Ti, kteří vykonávají alternativní službu, nesmí mít míň sociálních a finančních práv než vykonávající vojenskou službu. Také výhody plynoucí z výkonu vojenské služby (důchody, zaměstnání,...) musí být přístupny také těm, kteří vykonávali alternativní službu.²⁰⁷

Toto Doporučení bylo více méně překonáno Doporučením 1518 z roku 2001²⁰⁸ přijatým Stálým výborem jednajícím jménem Parlamentního shromáždění. Tento dokument

---

²⁰⁷ Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (87) 8. Dostupné na: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=607699&SecMode=1&DocId=693436&Usage=2>, cit. 1. 11. 2009.

²⁰⁸ Doporučení přístupné na: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1518.htm>, cit. 12. 11. 2009.

připomíná, že výhrada vůči vojenské službě je tématem, kterým se Rada Evropy zabývá již 30 let a opět prohlašuje výhradu vůči vojenské službě za součást svobody myšlení, svědomí a náboženství. Stálý výbor konstatuje, že i v roce 2001 se právní zakotvení v členských státech Rady Evropy značně liší, dokonce 5 jejích členů výhradu vůči vojenské službě neuznává vůbec.²⁰⁹ Tuto situaci Stálý výbor hodnotí jako nešťastnou, proto doporučuje Výboru Ministrů, aby vyzval členské státy k jednotnému zakotvení výhrady vůči vojenské službě, a aby zajistili:

- pro každého majícího výhradu možnost ji projevit před, za trvání nebo po skončení vojenské služby,
- pro profesionální vojáky možnost výhrady,
- informovanost všech, kdo jsou povinni vykonat vojenskou službu o možnosti výhrady,
- civilní alternativní službu, která nebude mít povahu sankce,

Stálý výbor také opětovně vyzývá Výbor ministrů, aby zakotvil právo na výhradu vůči vojenské službě do Úmluvy prostřednictvím dodatkového protokolu k čl. 4 odstavec 3 a čl. 9 Úmluvy. Dodnes takový protokol vydán nebyl. Jak vidno, výhrada vůči vojenské službě není mrtvým problémem, spíše problémem konstruktivně neřešeným.

Obecný komentář Výboru pro lidská práva č. 22 k čl. 18 Všeobecné deklarace, přijatý Výborem pro lidská práva dne 20. července 1993, se ve svém posledním odstavci zabývá také výhradou svědomí, a to konkrétně výhradou vůči vojenské službě. Výbor v něm konstatuje, že i když výhrada svědomí není explicitně zahrnuta do znění Všeobecné deklarace, věří, že ji lze dovodit právě ze znění článku 18. Dovojuje to tak, že použití smrtící síly může kolidovat se svobodou svědomí a právem projevovat své náboženství nebo přesvědčení.²¹⁰ Výbor také vyzývá k nediskriminaci osob z důvodu odepření vojenské služby z náboženských nebo jiných důvodů. Nutno poznamenat, že tento komentář Výboru následoval po tom, co v mnoha členských státech již možnost výhrady svědomí zakotvena byla a byla odvozována právě ze svobody myšlení, svědomí a náboženství.²¹¹ Samotný komentář však neobsahuje výzvu pro

---

²⁰⁹ Albánie, Arménie, Azerbajdžan, Makedonie a Turecko.

²¹⁰ K tomuto závěru však Výbor došel po dlouhých a kontroverzních jednáních. Problémem bylo vyvození výhrady ve svědomí z čl. 18 a také její omezení na ne všechny případy výhrady. Nakonec byla existence výhrady vyvozena z čl. 18, její použití však bylo omezeno podmínkou „smrtící síly“. Srov. TAKEMURA, Hitomi. *International human right to conscientious objection to military service and individual duties to disobey manifestly illegal orders*. Berlin: Springer-Verlag 2009. s. 60.

²¹¹ Srov. Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eight session, 1993). *Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies*, U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994).

členské státy, aby výhradu svědomí samy uznaly. Postoj Výboru k výhradě vůči vojenské službě se také vyvíjel od striktního odmítání výhrady, po její uznání v roce 1992. Názory těch, kteří odmítají výhradu svědomí uznat jako lidské právo tak nutno odmítnout.²¹²

Soud a Komise řešily případy, které můžeme chápat jako uplatňování si výhrady svědomí, i když samotné tyto instituce je jako případy týkající se výhrady svědomí nechápaly. Jednalo se o případy v těchto oblastech: očkování dobytku (X v. Nizozemsko²¹³), povinné pojištění vozidla (X v. Nizozemsko²¹⁴), důchody (V v. Nizozemsko²¹⁵, Reformovaná církev X v. Nizozemsko²¹⁶) a placení daní (Iglesia Bautista ‚El Salvador‘ a Ortega Moratilla v. Španělsko²¹⁷, C v. Spojené království²¹⁸).

3.3 Medicína a biomedicína

V souvislosti s výhradou svědomí a medicínou se objevuje množství otázek, které není možné zodpovědět jednoduše. Tzv. medicínskou výhradu svědomí mohou uplatňovat lékaři, zdravotní personál (zdravotní sestry, laboranti atd.), ale také lékárníci. Výhrady se mohou týkat lékařských úkonů, ale také v širším smyslu nakládání s lidskými orgány, tkáněmi, provádění výzkumu na lidech, poskytování určitých léčiv atd. Medicínskou výhradu lze chápat jako institucionální výjimku, pokud se týká nemocničního zařízení zřizovaného církví nebo náboženskou společností, ale také jako výjimku individuální, pokud si ji uplatňuje jednotlivý lékař, zdravotnický pracovník neb lékárník.

Lékařská etika a postavení svědomí v ní je velice váženou a důležitou součástí práce lékaře. Kořeny lékařské etiky sahají daleko do minulosti až k židovsko-křesťanské tradici a i dnes lékaři skládají tzv. Hippokratovu přísahu a normy lékařské etiky jsou zakotveny do vnitřních předpisů zdravotnických profesních komor. V dnešní době je apelováno na důležitost lékařské etiky v souvislosti s činy lékařů v průběhu druhé světové války. Stejně tak, jako z činů druhé světové války povstala doktrína lidských práv, jak ji známe dnes, tak byla

---

²¹² S tímto názorem se ztotožňuje také většina zahraniční literatura. Viz například TAKEMURA, Hitomi. *International human right to conscientious objection to military service and individual duties to disobey manifestly illegal orders*. Berlin: Springer-Verlag 2009. s. 33.

²¹³ X v. Nizozemsko, stížnost č. 1068/61.

²¹⁴ X v. Nizozemsko, stížnost č. 2988/66.

²¹⁵ V v. Nizozemsko, stížnost č. 10678/83.

²¹⁶ Reformovaná církev X v. Nizozemsko, stížnost č. 1497/62.

²¹⁷ Iglesia Bautista ‚El Salvador‘ a Ortega Moratilla v. Španělsko, stížnost č. 17522/90.

²¹⁸ C v. Spojené království, stížnost č. 10358/83.

znovu postavena do popředí etika lékařského stavu, aby se již nikdy neopakovaly skutky té doby. Základním poučením, které si lze z druhé světové války vzít, je totiž: ne vše, co je legální, je také správné.

Lékaři, jako mající výhradu, mnohokrát tvrdí, že chtějí pouze „uspokojit“ své svědomí, činit pouze to, co je v souladu s jejich svědomím, a že nikomu nechtějí svůj názor vnucovat. Nutno však říci, že existuje mnoho případů, kdy lékař není ochoten odkázat pacienta na jiného lékaře, jelikož pacientovo jednání považuje za špatné. Uvedu příklad těhotné pacientky, která žádá o potrat. Lékař, jehož svědomí (které je formováno silnou křesťanskou vírou) mu neumožňuje vykonat takový úkon, jelikož tento úkon považuje za špatný, neinformuje pacientku o lékaři, který by byl ochoten úkon vykonat. A neinformuje ji z toho důvodu, že jelikož tento úkon považuje za špatný, je pro něj zcela nerozhodující, kdo takový špatný úkon vykoná – vždy půjde o vykonání zla. Lékař totiž jedná takovým způsobem proto, jelikož svůj hodnotový systém chápe nejen jako **jeho**, ale jako hodnotový systém **správný pro všechny**, hodnotový systém dán od boha pro každého. Takový lékař vlastně považuje jednu jedinou dělicí čáru mezi dobrem a zlem za správnou a jinou neakceptuje.²¹⁹ Odkaz na jiného lékaře, který vykonává interrupci by byl pro lékaře totiž stejně špatný, jako by bylo vykonání interrupce jím samým. Jistě lze takového lékaře chápat. Jak však uvedl J. Drgonec²²⁰, hranicí umožnění využití práva na výhradu svědomí, je právo na takovou výhradu jiného jednotlivce. Jedná se o známou zásadu, že moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda jiného.

Uplatňování medicínské výhrady a uposlechnutí volání svého svědomí je v medicíně o to problematičtější, že lékař v momentě konfliktu nesmí myslet pouze na vlastní „uspokojení“ svědomí, ale také na dobro pacienta. Prvořadou povinností lékaře je totiž pomáhat pacientům. V medicínské oblasti tak mohou nastat dvě situace:

1. lékař je přesvědčen o tom, že úkon, který má vykonat na pacientovi je proti jeho vlastnímu přesvědčení a současně, že tento úkon není pro pacienta prospěšný, nebo
2. lékař je přesvědčen o tom, že úkon, který má vykonat na pacientovi je proti jeho vlastnímu přesvědčení, ale tento úkon je pro pacienta prospěšný.

Lze se tak ptát, zda se tyto dvě situace liší ve svých důsledcích. Má lékař v prvním případě větší právo nevykonat úkon na pacientovi než ve druhém případě? Převažuje tedy

---

²¹⁹ LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 23 – 24.

²²⁰ DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Archa: Bratislava 1996.

prospěch pacienta nad svědomím lékaře? A co v případě, že pacient si přeje, aby byl na něm vykonán úkon, i když to není v jeho prospěch? Nutno brát tuto jeho vůli v úvahu? Anebo převáží svědomí lékaře? Má pak lékař povinnost vykonat nějaké alternativní plnění – odkázat na jiného lékaře? Je to však možné od lékaře požadovat, v případě, že daný úkon jako takový odmítá, jelikož samotný tento úkon se přičí jeho svědomí?

Na učení Tomáše Akvinského J. Matějek²²¹ ukazuje etické problémy a konflikty svědomí, se kterými se lékař setkává. „Jako lékař musím tolerovat (strpět) nevyvratitelně mylný názor pacienta a jednal bych proti jeho důstojnosti, kdybych aplikoval ty diagnostické, nebo vyšetřovací postupy, se kterými pacient ve svém svědomí nesouhlasí. Tutéž důstojnost má i lékař, takže i on musí, přikáže-li mu to svědomí, některé požadavky pacienta odmítnout.“²²²

Výše zmíněné konflikty pacienta s lékařem a konflikty jejich svědomí vychází také z dnešního pojetí vztahu mezi lékařem a pacientem. Dle dnešního vnímání by měl lékař plnit požadavky pacienta, jelikož pacient je jeho klientem. Již se neuplatňuje paternalistický přístup, kdy se od pacienta vyžadovalo, aby bez reptání plnil „příkazy“ lékaře, kdy vztah mezi lékařem a pacientem nebyl rovnocenný, ale lékař měl nadřazené postavení. Dnes však také vztah pacienta a lékaře není rovnocenný, ale otočil se v nadřazenost pacienta. Ani první ani druhý extrémní přístup není vhodný. Aby mohlo dojít k dobru obou spolupracujících (pacienta i lékaře), musí se navzájem respektovat a navzájem respektovat také postoje svých svědomí, mít rovnocenné postavení. Pokud toho nejsou schopni, musí se rozejít a spolupráci hledat u někoho jiného.

3.3.1 Výhrada lékařů

Základní právní normou, která upravuje oblast zdravotnictví je zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o péči o zdraví lidu“). Tento zákon je v dnešní době zcela nevyhovující, mnohokrát novelizovaný a poplatný době, ve které vznikal nejen použitou terminologií, ale také svým obsahem. Již několikrát došlo ke snaze připravit a schválit nový moderní zákon pro zdravotnictví. Do dnes se to nepodařilo, jelikož zdravotnictví je jednou z oblastí, kterou silně postihuje politický boj. V dnes platném zákoně

---

²²¹ MATĚJEK, Jaromír. Svědomí v lékařské etice. Dizertační práce. Brno 2006. Přístupná na:

http://is.muni.cz/th/97853/lf_d/, cit. 7. 1. 10.

²²² Tamže, s. 12.

nenajdeme zmínku o možnosti využití svědomí lékaře. Na potřebu zakotvení takové možnosti na zákonné úrovni však lze usuzovat z návrhu zákona o zdravotní péči, projednávaného v roce 2003 Legislativní radou vlády.²²³

Ke kontrole kvality a k ochraně lékařského povolání byla zřízena Česká lékařská komora (dále jen „LK“) zákonem č. 220/1990 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o právnickou osobu, samosprávnou nepolitickou stavovskou organizaci, sdružující všechny lékaře zapsané v seznamu vedeném komorou. (§ 1) Každý lékař, vykonávající lékařskou praxi, musí být členem LK, hovoříme tak o povinném členství v LK.²²⁴ LK vydává vnitřní předpisy – v prostředí samosprávných korporací – nazývané „statutární předpisy“. Těmito předpisy jsou vázáni všichni členové LK, jejich dodržování je kontrolováno komorou a za jejich nedodržení může LK ukládat disciplinární tresty. Disciplinární pravomoc vykonává Čestná rada. Ta může uložit disciplinární opatření, a to pokutu, až do výše 30 000 Kč, podmíněčné vyloučení z LK anebo vyloučení z LK (§ 18). Jedním z důvodů uložení disciplinárního opatření může být také porušení povinnosti vykonávat své povolání v souladu s jeho etikou (§ 9). Poradním orgánem pro etické otázky LK je Etická komise.²²⁵

Základní etické hodnoty a limity stanovuje Etický kodex České lékařské komory²²⁶. Platí od roku 1996, s jednou změnou učiněnou v roce 2007. Etický kodex stanoví, že s vědomím osobního rizika se lékař nemusí cítit být vázán zákony a závaznými právními předpisy platnými pro výkon jeho povolání, pokud svým obsahem nebo ve svých důsledcích narušují lékařskou etiku či ohrožují základní lidská práva (§ 1 odst. 3). V tomto ustanovení je zakotvena možnost lékaře řídit se vlastním svědomím – i když zde výslovná zmínka o něm chybí – pokud jsou hodnoty lékařova svědomí shodné s lékařskou etikou a ochranou základních lidských práv. To, co zde vytváří svědomí, jsou principy lékařské etiky.²²⁷ Ustanovení také počítá s nutností převzetí osobního rizika. Zde je promítnutý jeden ze znaků výhrady, a to vědomí možnosti nepříznivých následků v případě řízení se vlastním svědomím. Samotné toto ustanovení je však problematické. Pokud totiž zákon stanoví pro lékaře určité povinnosti, nelze takové ustanovení bez sankce neakceptovat pouze s poukazem na

---

²²³ Viz Tamže, s. 32.

²²⁴ Ústavností povinného členství v LK se zabýval také Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 40/06 ze dne 14. 10. 2008. Dostupném na: <http://nalus.usoud.cz>.

²²⁵ <http://www.lkcr.cz/struktura.php?showFullDescr=1>, cit. 4. 1. 2010.

²²⁶ Stavovský předpis č. 10 České lékařské komory.

²²⁷ MATĚJKA, Jaromír. Svědomí v lékařské etice. Dizertační práce. Brno 2006. s. 29.

možnost, kterou mu takto poskytuje předpis, který má nižší právní sílu než zákon a dokonce předpis, který ani za právní není považován. Je tak zřejmé, že přidržujíc se striktně psaného práva, v případě kolize zákonné povinnosti s etikou lékaře by převážila zákonná povinnost lékaře nad etikou. Lékař tak musí počítat s možností sankce za nesplnění povinnosti stanovené mu zákonem. Samotné znění Etického kodexu to však uvádí: lékař musí počítat „s rizikem“. Orgán projednávající nesplněnou povinnost bude patrně přihlížet k odůvodněnému nesplnění zákonné povinnosti lékařem. Jak je však známo, již neplatí teze, že „právo je minimem morálky“. V mnoha případech není ani jejím minimem. Nemůžeme tak očekávat, že pokud by lékař jednal legálně, jednal by také eticky. Lékařská etika povolání lékaře vytváří a determinuje, proto by bylo nesmyslné požadovat od lékaře, aby dodržoval neetické zákony. Jelikož však jsou lékaři různí, i jejich hodnoty se mohou různit. Etický kodex by měl být konsenzem co nejširšího spektra osobností, aby mohl být lehce akceptovatelný všemi. A tak jsou k dialogu přizývány i takové skupiny, které byly z dialogu v minulosti vyřazovány – například náboženství. Z uvedeného ustanovení Etického kodexu totiž vyplývá otázka, co v případě, kdy lékař se bude chtít odklonit od ustanovení právě Etického kodexu (tedy vnitřní normy), jelikož jeho svědomí mu nebude umožňovat jednat dle povinností tam stanovených. Zde vidíme nedokonalost ustanovení o možnosti odchýlit se od právních předpisů. Samotný Etický kodex je totiž pokládán za vrchol lékařské etiky, který z toho důvodu musí být dodržován a jeho autoritu také vytváří fakt, že vychází z Hippokratovy přísahy, kterou lékaři po ukončení studia skládají. Pravděpodobně nelze očekávat, že by samotný etický předpis, obsahující navýsost etické normy, umožnil chovat se jinak, než on sám stanovuje.

§ 2 odst. 5 Etického kodexu obsahuje výhradu svědomí, když stanoví: „Lékař nemůže být donucen k takovému lékařskému výkonu nebo spoluúčasti na něm, který odporuje jeho svědomí.“ Zde je tak možnost výhrady lékaře umožněná nejen pro samotný výkon lékaře, ale také pro asistenci na něm. Dalším ustanovením, zakotvujícím výhradu je ustanovení § 2 odst. 14 Etického kodexu: „Pokud lékař doporučuje ve své léčebné praxi léky, léčebné prostředky a zdravotní pomůcky, nesmí se řídit komerčními hledisky, ale výhradně svým svědomím a prospěchem pacienta.“ Toto ustanovení se týká předepisování léků, se kterými lékař nemusí vnitřně souhlasit. Etický kodex také obsahoval ustanovení (§ 3 odst. 5), dle kterého mohl lékař na základě svého svědomí neposkytnout pacientu informace o nepříznivé diagnóze nebo prognóze. Toto ustanovení v platném znění Etického kodexu dnes nenajdeme. Lze

předpokládat, že k tomu došlo v důsledku zdůrazňování práva na informovanost pacienta o jeho zdravotním stavu.

Pokud lékař odmítne z důvodu svědomí učinit lékařský úkon, který pacient vyžaduje, nebo předepsat léky, které pacient považuje za jediné účinné, pravděpodobně pacient nebude s takovým jednáním lékaře spokojen. Pacient již nebude chtít do budoucna setrvat ve vztahu s tímto lékařem, stejně tak, jako lékař s tímto pacientem. Na straně pacienta Etický kodex deklaruje právo pacienta na volbu lékaře (§ 1 odst. 5) a na straně lékaře mu umožňuje odmítnout péči o nemocného, pokud se nevytvořil potřebný vztah důvěry mezi ním a pacientem (§ 2 odst. 4). Pro pacienta však může být takový stav pozitivní. Nemusí mu tak být poskytována péče lékařem, kterému nevěří a jehož názory nedokáže přijmout. Je mu tak otevřena cesta k tomu, aby si našel lékaře, se kterým bude sdílet stejné názory a hodnoty a jehož přístup k němu bude skutečnou péčí. Takový pacient bude k lékaři upřímnější, nebude se bát sdílet lékaři skutečnosti, které mohou být pro léčbu zásadní, bude dobrovolně a lépe následovat léčebný program, stanovený lékařem, čímž bude v konečném důsledku docházet ke kvalitnější péči. Dalším důsledkem bude diferenciací nabídky služeb lékařů, aby pacienti s lékaři mohli lépe tvořit vztahy důvěry.²²⁸

Na některých místech Etického kodexu se setkáme s pojmem odvozeným od pojmu „svědomí“, a to „svědomitě“ (lékař svědomitě vykonává své povinnosti). J. Matějka analyzuje tento pojem jako odvozený od pojmu „svědomí“ a s ním také úzce souvisící. Z kontextu jednotlivých ustanovení, kde se pojem „svědomitě“ vyskytuje, lze však dovodit, že je spíše používán jako synonymum slova „pečlivě“, což znemožňuje aplikaci možnosti výhrady svědomí na tato ustanovení.

I když ustanovení Etického kodexu hovoří jasně, existuje mnoho otázek, které se v praxi vynořují a na něž neexistuje snadná a jednoznačná odpověď. Prvním problematickým bodem se jeví samotná povaha stavovských předpisů LK, a v souvislosti s nimi Etického kodexu. Stavovské předpisy jsou považovány za předpisy vnitřní, zavazují tak pouze členy určité organizace, v konkrétním případě členy komory. K jejich vydání musí mít samosprávný subjekt zákonné zmocnění, jelikož profesní samospráva nemá konkrétní zakotvení v Ústavě, s tím tak odpadá možnost generálního ústavního zmocnění k vydávání takových předpisů. Statutární předpisy nejsou považovány za prameny práva a za právní předpisy, jelikož

---

²²⁸ LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 87 – 92.

nesplňují požadavky na právní předpis (generalita). Statutární předpisy profesních komor lze také odlišit od statutárních předpisů územních samosprávných celků, jelikož ty mají k vydávání statutárních předpisů generální ústavní zmocnění a zavazují každého, kdo vstoupí na území územního samosprávného celku. Mají tak povahu právních předpisů.

Provinění proti Etickému kodexu se řeší na vnitřní komorové úrovni. Nejprve stížnost pacienta prověří Revizní komise, která v případě shledání provinění podá disciplinární žalobu k Čestné radě. Ta rozhodne na okresní úrovni jako prvostupňový orgán. Námitku proti tomuto rozhodnutí projednávají centrální orgány LK.²²⁹ Jak se na webových stránkách LK praví: „Neexistuje jiná instituce než [LK], která by mohla řešit etická pochybení lékaře. K tomu má [LK] tzv. etický kodex, jehož zásady nejsou kodifikovány nikde jinde, v žádné vyhlášce či v zákoně. Čili **pochybení proti etice nemůže řešit ani** ministerstvo [zdravotnictví], zdravotní odbory krajských úřadů, pojišťovny ani **soudy**.”²³⁰ S tím však lze souhlasit pouze částečně. Stavovské předpisy jsou sice výrazem samosprávy profesní komory a lékaři se jim podřizují zčásti dobrovolně, zčásti nuceně – vstupem do komory. Komory si mohou samostatně upravovat záležitosti, které se týkají jejich poslání. Proti rozhodnutí správního orgánu, jímž je také orgán samosprávné komory, v soukromoprávní věci se lze však domáhat ochrany také u obecného soudu dle části páté občanského soudního řádu²³¹. Rozhodnutí správního orgánu ve veřejnoprávní věci přezkoumávají správní soudy dle soudního řádu správního.²³² Lze tak shrnout, že nedodržení Etického kodexu bude na prvním místě zkoumat a trestat vnitřní orgán komory, pokud však stěžovatel nebude spokojen s taktovým rozhodnutím, není mu odebrána možnost domáhat se ochrany u soudu. Avšak pokud by bylo lékařem jednáno v souladu s předpisy komory, pacient by však byl dotčen na svých ústavně zaručených právech, existuje také možnost dovolávat se ochrany před Ústavním soudem ČR. Lékař je tak sice povinen zachovávat předpisy komory, avšak pokud by takové jeho jednání mohlo porušit práva pacienta, garantovaná mu ústavně, musel by se lékař zdržet takového jednání.

Největším problémem spojeným s možností uplatnění výhrady svědomí, zaručené v § 2 odst. 5 Etického kodexu, je v konkrétní situaci lékařského úkonu konflikt s povinností lékaře pečovat o zdraví jednotlivce. Takový konflikt pak musí lékař řešit s přihlédnutím ke svému

²²⁹ [http://www.lkcr.cz/dokumenty.php?hmp=4&filterCategory.id=4&item.id=71924&do\[load\]=1](http://www.lkcr.cz/dokumenty.php?hmp=4&filterCategory.id=4&item.id=71924&do[load]=1), cit. 4. 1. 2010.

²³⁰ [http://www.lkcr.cz/dokumenty.php?hmp=4&filterCategory.id=4&item.id=71924&do\[load\]=1](http://www.lkcr.cz/dokumenty.php?hmp=4&filterCategory.id=4&item.id=71924&do[load]=1), cit. 4. 1. 2010.

²³¹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád ve znění pozdějších předpisů.

²³² Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

svědomí, které však nesmí převážít nad profesionalitou lékaře a jeho posláním pomáhat pacientu a pečovat o něj. Zdravotničtí pracovníci mají právo na výhradu svědomí zásadně v neomezeném rozsahu vůči jakémukoliv úkonu, „ale tak, aby se nezmařilo pacientovo právo na poskytnutí zdravotnické péče ve formě nepřijatelné pro zdravotnického pracovníka, který uplatnil své právo na výhradu svědomí.“²³³

Také může dojít k situaci, kdy se dostane do konfliktu profesionalita lékaře a jeho přesvědčení o pomoci pacientu a neochota pacienta podrobit se radám lékaře. O tomto konfliktu bude pojednáno dále s poukazem na odmítání krevní transfuze pacientem.

Další možností, jak uplatnit výhradu svědomí lékařem je nepřijmout pacienta do své péče. Odmítnout pacienta sice může lékař pouze z důvodu „přeplněnosti“, tedy situace, kdy je lékař již svými pracovními povinnostmi tak přetížen, že nepřijímá nové pacienty, nebo z důvodu přílišné vzdálenosti trvalého bydliště pacienta k vykonání návštěvní služby lékařem. Důvod svědomí není jako důvod odmítnutí pacienta stanoven. Lze však předpokládat, že pokud lékař z důvodu svědomí není s to léčit pacienta, nemůže dojít k vytvoření vztahu důvěry mezi takovým lékařem a pacientem. K odmítnutí z důvodu svědomí by však muselo dojít před tím, než by lékař zjišťoval, proč za ním pacient přišel. Nutno však dodat, že odmítnutí pacienta jako takového, a ne provedení úkonu, který vyžaduje, může mít často povahu diskriminační, pokud by lékař nechtěl přijat pacienta například pro jeho náboženské vyznání, nebo rasu.

Prvním aspektem takového odmítnutí je možnost pacienta obrátit se na svou zdravotní pojišťovnu dle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a ta je povinna informovat pacienta o nejbližším lékaři, který může pacienta přijmout. Dle čl. 31 Listiny a mezinárodních závazků ČR má totiž každý právo na ochranu zdraví. J. Mach²³⁴ tvrdí, že podpora ze strany legislativy je v tomto směru nedostatečná a vágní, jelikož nestanovuje úplně přesně povinnosti zdravotních pojišťoven nebo státní správy spojené se zajištěním dostupné zdravotní péče pro pacienty, kterým se nepodařilo zajistit si zdravotní péči.

Druhým aspektem odmítnutí je, že dochází ke konfliktu s právem pacienta na volbu lékaře. I zvolený lékař může odmítnout pacienta z kapacitních důvodů. Právo na volbu lékaře nemůže převážít nad časovými možnostmi lékaře. Určitě je v tomto případě vhodné, aby

---

²³³ DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Archa: Bratislava 1996. s. 38.

²³⁴ MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006.

také lékař (kromě zdravotní pojišťovny) doporučil pacientu jiného lékaře, který je schopný pacienta přijmout. V případě odmítnutí pacienta je lékař povinen doporučit, případně zajistit vhodný postup léčby. Odmítnutí musí lékař pacientovi písemně potvrdit. Lékař však nemůže odmítnout pacienta, pokud by se jednalo o neodkladnou péči. „(...) neodkladná péče je takovou zdravotní péčí, která musí být neprodleně poskytnuta, aby nebyl ohrožen život nebo vážně ohroženo zdraví člověka.“²³⁵

Zásadní je však pro možnost odmítnutí pacienta a tedy pro uplatnění výhrady svědomí tzv. **dostupnost** zdravotní péče. Jak bylo pojednáno výše, lékař je povinen zajistit kontinuitu léčby, v praxi tedy nejčastěji odkázat na lékaře, který je ochoten a schopen vykonat požadovaný úkon. Tato koncepce vychází z práva pacienta na zdravotní péči. Tato koncepce se diametrálně liší od koncepce americké, kde takové právo neexistuje, pacient je tak spíše v postavení, kdy má svobodu „od něčeho“, než právo „na něco“.²³⁶ Výše byla zmiňována v tomto ohledu povinnost zdravotní pojišťovny informovat pacienta o nejbližším smluvním zařízení k poskytnutí požadované péče. Problémem při posuzování dostupnosti lékařské péče je charakteristika tohoto pojmu. Je dostupnou péčí péče ve stejném městě, kraji, státě? Lze diferencovat dostupnost dle požadovaného medicínského úkonu? Pacient by měl mít blíže péči, kterou potřebuje častěji, tedy obecnou zdravotní péči, například praktického lékaře. Pacient, který však požaduje speciální úkon, například plastickou operaci, by neměl mít problém za ní cestovat do větších vzdáleností. Pro pacienta s chronickou chorobou, který musí často navštěvovat svého lékaře, by měla být taková péče blíže než pro pacienta, který cestuje za jedním úkonem, který není nevyhnutný. Dalšími aspekty u dostupnosti budou nezbytně technické předpoklady pacienta – automobil, pracovní vytížení, atp.²³⁷ Nedostupnost lékařské péče bude pravděpodobná v regionech, které jsou morálně homogenní, bude se tam tak možné setkat se situací, kdy všichni specialisté v oboru (například gynekologové) budou odmítat vykonat úkon na základě výhrady svědomí. Nedostupnost lékařské péče se může také projevit v případě, že v regionu (méně obydlené horské oblasti) bude jediný specialista, který však bude odmítat vykonat úkon.

V souvislosti s dostupností se však také mluví o nemorálnosti neposkytnutí péče nebo léků v případě nouze. Někteří autoři totiž tvrdí, že lékař či lékárník je v privilegovaném

---

²³⁵ Tamže, s. 89.

²³⁶ Viz např. LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008.

²³⁷ Tamže, s. 166 – 168.

postavení vůči pacientu, jelikož pouze on může předepsat (lékař) a vydat (lékárník) léky. V případě nouze, kdy pacient nemá reálnou možnost dostat se k lékaři nebo lékárníkovi schopnému poskytnout mu pomoc, je neetické takovou pomoc neposkytnout, i kdyby bylo její poskytnutí v rozporu se svědomím lékaře nebo lékárníka.²³⁸

Pomineme-li etický aspekt neposkytnutí pomoci, pro lékaře z neposkytnutí pomoci vyplývá také sekundární právní povinnost – sankční povinnost. Poskytnutí základní zdravotní péče pacientovi je totiž jednou ze základních právních povinností lékaře. Lékař je povinen dle zákona o péči o zdraví lidu „poskytnout nebo zprostředkovat nezbytnou pomoc osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky závažné poruchy zdraví“ (§ 9 odst. 4 písm. b)).

Z čistě legalistického přístupu některých autorů k věci tak vyplývá jejich konstatování, že „(...) zdravotničtí pracovníci (...) jednají contra legem (...) též úmyslně. Stává se tak především (...) ve chvílích, kdy se morální postoj nebo hodnotový žebříček zdravotnického pracovníka, případně morální norma akceptovaná celým kolektivem dostane do konfliktu se zákonem.“²³⁹ Zde do popředí vystupuje problematičnost závaznosti ustanovení Etického kodexu LK, jak o ní bylo pojednáno výše. Důvody pro odmítnutí pacienta dle zákona o veřejném zdravotním pojištění je přetíženost lékaře nebo přílišná vzdálenost bydliště pacienta od ordinace lékaře. Morální možnost pro odmítnutí pacienta zákon nestanovuje. Etický kodex, naproti tomu, umožňuje lékaři jak odmítnutí vykonat úkon z důvodu svědomí, tak neřídit se „špatným“ právním předpisem. V konkrétním případě bude zřejmě důležitý zájem pacienta, tedy okolnost, zda se jednalo o neodkladnou péči a zda povinnost neodkladné péče nebyla porušena na straně lékaře. Porušení předpisů lékařem by totiž bylo relevantní, jen pokud by byla pacientovi způsobena škoda.

Ve zdravotnické a biomedicínské oblasti jsou nejznámějšími případy uplatňování si výhrady lékařem: vykonávání potratů, eutanazie, genetické inženýrství, sterilizace, umělé oplodnění, výzkum prováděný na embryích, předepisování antikoncepce, kastrace, změny pohlaví u transsexuálů a další. Tyto úkony a podrobnosti jejich vykonávání jsou obsahem mnoha mezinárodních smluv, doporučení mezinárodních organizací, jakož i požadavků nevládních organizací. Některé otázky upravuje také vnitrostátní legislativa, nicméně nelze ji hodnotit jako dostačující. V této oblasti je požadován a stále očekáván nový zákon, který

---

²³⁸ Například Goodin, Fenton, nebo Lomasky. Cit. dle LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 198 – 199.

²³⁹ KRUTINA, Miroslav, LANGMEIER, Jan. Otázky související s odepřením lékařské pomoci. *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 1 – 2 s. 33.

dosud nebyl přijat. Nutno dodat, že žádný předpis, kterým jsou tyto úkony upravovány, neobsahuje výslovnou možnost výhrady svědomí. Ta je i nadále stanovena pouze Etickým kodexem.

Umělé přerušení těhotenství jako zdroj výhrady svědomí je snad nejznámější medicínský úkon, se kterým je i dnes spojena nejednotnost v názoru společnosti. Křesťané jsou striktními odpůrci umělého přerušení těhotenství. Připouštějí snad jediný případ, kdy je možné interrupci vykonat, a to pokud by umělé přerušení těhotenství znamenalo záchranu života matky. V ČR je právní úprava interrupcí starší, z roku 1986, nicméně lze z toho vyvodit, že již v té době byla česká společnost většinou přesvědčena o přijatelnosti interrupcí. Problematiku umělého přerušení těhotenství upravuje zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o interrupcích“) a prováděcí vyhláška č. 75/1986 Sb. k tomuto zákonu. Do doby přijetí této legislativy rozhodovaly o přípustnosti vykonání zákroku na těhotné ženě interrupční komise. Do zákona o interrupcích se ale již nedostala možnost lékařů odmítnout vykonat interrupci z důvodu svědomí, i když to bylo navrhováno.²⁴⁰ Lze však využít ustanovení Etického kodexu, o kterém bylo pojednáno výše, o odmítnutí vykonání úkonu, pokud je to v rozporu se svědomím lékaře.

Lékař má dle zákona o interrupcích²⁴¹ povinnost poučit ženu o způsobech používání antikoncepčních metod a prostředků. Tato povinnost se může také dostat do rozporu se svědomím lékaře. Křesťanský lékař, odmítající umělé způsoby antikoncepce, tak zajisté bude odmítat poučit pacienta o používání takových metod a poučí ho pouze o metodách „přirozených“, které dovoluje používat jeho náboženství. Nemusí to být však případ pouze křesťanského lékaře. Z praxe je mi znám případ lékaře nepatřícího k určitému náboženství, který však odmítal předepisovat určité formy antikoncepce, jelikož je považoval za zdraví škodlivé. Možnost lékaře nepoučit o **všech** možných způsobech antikoncepce lze také dovodit z dikce samotného ustanovení, které neformuluje poučovací povinnost na **všechny způsoby používání antikoncepčních metod**. Jelikož však povinnost poučit pacienta (alespoň o některých metodách antikoncepce) existuje a ani Etický kodex neumožňuje využít výhradu týkající se neinformování, lékař by musel v případě absolutně žádného poučení snášet následky nesplnění zákonné povinnosti. Takovému postihu by snad bylo možné se vyhnout

---

²⁴⁰ MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006. s. 145.

²⁴¹ § 7 zákona o interrupcích.

odkazem lékaře na jiného lékaře, schopného pacientovi poskytnout všechny informace o antikoncepci. To lze také dovozovat ze slov J. Drgonce²⁴²: „Právo výhrady svědomí dovoluje zdravotnickému pracovníku, aby odmítl vykonat výkon, odporující jeho morálnímu založení, ale nepřiznává mu oprávnění neposkytnout pacientu poučení o jeho zdravotním stavu, ani mu nedává právo zatajovat před pacientem skutečnosti jemu známé, a to z důvodu, že kdyby se pacient takové skutečnosti dověděl, ucházel by se u jiného zdravotnického pracovníka o výkon, který je příčinou pro uplatnění výhrady svědomí.“

Sterilizace jsou dnes v ČR upraveny velice nevhodně, a to pouze směrnicí Ministerstva zdravotnictví, tedy vnitřním předpisem, nikoli zákonem, který je dokonce již skoro 40 let starý. Jedná se o směrnici Ministerstva zdravotnictví č. 1/1972, uveřejněnou ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví a registrovanou ve Sbírce zákonů. V ní jsou stanoveny podrobnosti k výkonu sterilizace, a to předně, že ji lze vykonat pouze s výslovným (tedy informovaným) souhlasem jednotlivce a na základě rozhodnutí sterilizační komise.²⁴³ Podrobnější úprava možnosti odmítnout výkon sterilizace z důvodů svědomí není ve směrnici upraven. Lékař bude v tomto případě moci využít k odmítnutí ustanovení Etického kodexu LK. Nutno také připomenout, že směrnice Ministerstva zdravotnictví pro soukromé lékaře není přímo závazná, ani její vynucení vůči lékaři není možné. Směrnice je závazná pouze pro jemu podřízené subjekty. Jediným možným případem, kdy by byla směrnice pro lékaře závazná, je případ pracovní smlouvy lékaře, která by obsahovala znění, případně odkaz na tento předpis.

„Za lékařsky asistovanou reprodukci se považuje umělá inseminace, oplodňování *in vitro* a jakákoli jiná technika, která má stejný výsledek a umožňuje rozmnožování jiným než přirozeným způsobem.“²⁴⁴ Stejně jako výše zmiňovaná sterilizace, i podmínky asistované reprodukce²⁴⁵ jsou zakotveny v ČR pouze vnitřním předpisem, a to směrnicí Ministerstva zdravotnictví č. 18/1982, uveřejněnou ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví. Obecně platný předpis dosud přijatý nebyl. S přihlédnutím ke stále většímu rozšiřování využívání těchto metod a k jejich nejednotnému přijímání jak veřejností, tak odborníky, by byla úprava této problematiky právním předpisem žádoucí. Obecně se jí zabývá pouze Úmluva o biomedicíně,

---

²⁴² DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Archa: Bratislava 1996. s. 39.

²⁴³ MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006. s. 147.

²⁴⁴ Tamže, s. 149.

²⁴⁵ Blíže k etickým otázkám spojeným s asistovanou reprodukcí viz HACH, Petr. *Metody asistované reprodukce a jejich etické problémy*. *Bioetika*, 2004, č. 2. s. 12 – 15.

kteřá vřak úpravu podrobností nechává na jednotlivé státy. K závaznosti směrnice tak lze odkázat na výře uvedený výklad ke směrnici Ministerstva zdravotnictví ke sterilizacím.

Eutanazii lze velice zjednoduřeně charakterizovat jako zabití na žádost a je potřebné ji odlišovat od asistované sebevraždy, kdy lékař pouze poskytne pacientovi sebevražednou látku, ale pacient si ji aplikuje sám. Eutanazii můžeme rozlišovat na aktivní (pacientovi je aktivně aplikována usmrcující látka), pasivní (je upuřtěno od léčení pacienta, anebo mu není podána léčebná látka), vyžádanou a nevyžádanou (nedobrovolnou; což charakterizuje postoj pacienta k postupu). Odpůrci eutanazie upozorňují na důvod požadavku pacienta využít eutanazie. J. Matějek uvádí, že takový projev pacienta je spíše „známkou jeho zbídačení chorobou a možná i lékařskou péčí nebo obecněji deformovanými lidskými vztahy“.²⁴⁶ Odpůrci eutanazie také apelují na využívání paliativní péče, tedy tlumení bolesti a neposkytování léčby, která by bezvýsledně prodlužovala pacientův život na úkor jeho kvality.

Zástánci eutanazie apelují na možnost volby člověka a také na nulovou hodnotu života pro pacienta, který již nemůže plnohodnotně žít.

Klonování lidí je zatím technika, která je na druhé straně spektra, oproti interrupcím. Klonování lidí je obecně společností, ale také většinou odborníků, vnímáno jako nepřípustná. Dle Úmluvy o biomedicíně je zakázán jakýkoliv zákrok prostřednictvím štěpení embrya. Zákaz klonování lidí souvisí se strachem o lidskou svébytnost a jedinečnost a o možnostech jeho zneužití. Souhlas s klonováním lidí se považuje v dnešní medicíně za neetický. Dovolím si však tvrdit, že tak, jako byly považovány transplantace, transfuze a jiné úkony za nemyslitelné a neetické v minulém tisíciletí, dojde společnost v budoucnu do takového stadia, že klonování lidí přestane být považováno za neetické, jelikož dobro, které může z klonování lidí vzejít (i když si jej dnes neumíme, nebo spíše nechceme, představit) převáží nad strachem z něj. Lze tak usuzovat i z toho, že v oblasti klonování můžeme rozlišit tři situace, z nichž jedna je obecně přijímána, druhá je částečně přijímána a pouze třetí (zatím) přijímána není:

- klonování buněk jako technika (obecně přijímáno),
- použití embryonálních buněk k technickému klonování (částečně přijímáno),
- klonování lidí (obecně nepřijímáno).²⁴⁷

V roce 2006 proběhla na stránkách British Medical Journal diskuze ke svědomí lékaře, která vzbudila veliký zájem široké lékařské veřejnosti. Rozbor této diskuze se objevil také ve

---

²⁴⁶ MATĚJEK, Jaromír. Svědomí v lékařské etice. Dizertační práce. Brno 2006. s. 42.

²⁴⁷ MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006. s. 179.

dvou zdrojích, ze kterých jsem v této práci vycházela. Jelikož se jedná o problematiku velice zajímavou, stručně ji popíši za použití zpracování dle S. Matochové.²⁴⁸

Diskuze byla zahájena uveřejněním článku prof. Savulesca²⁴⁹, který v něm prohlásil, že hodnoty člověka nemohou ovlivňovat jeho péči o pacienta. Pokud je stanovena lékaři právní povinnost, námitka svědomí je v tom případě nemorální. Pokud lékař kvůli svému svědomí nemůže poskytnout péči pacientovi, neměl by být lékařem. Lékař je veřejným činitelem, měl by tak jednat ve veřejném zájmu, ne ve svém vlastním zájmu. Autor v článku nastínil dva problematické případy: prvním bylo odmítání vykonat potrat z důvodu poškození plodu a z důvodů sociálních a druhým odmítání léčit pacienta ze strachu o svůj vlastní život. K tomuto článku vznikla bouřlivá diskuze, ve které pouze jeden příspěvatel souhlasil s autorovým názorem. Ostatních 57 diskutujících bylo proti. Diskutující se shodovali na tom, že vyřazení svědomí z lékařova profesionálního života by mohlo představovat hrozbu lékařů bez svědomí. Znemožněním využívat svědomí při práci by se dalo hovořit o lékařích bez lidských práv, jelikož by nemohli využívat svobodu svědomí. Bylo apelováno také na lékaře v nacistickém Německu, kteří sice jednali legálně, ale určitě ne morálně. Lékaři také namítali, že existuje pluralita lidských osobností také mezi lékaři a vyžadovat od nich jednotné morální hodnoty je nemožné. Také se ozývaly hlasy, co bude ovládat medicínu, pokud ne hodnoty – peníze. Jednoznačný odpor byl shledán vůči tvrzení, že právo je dobré a spravedlivé, proto je jej potřebné dodržovat. Shoda také panovala o tvrzení, že lékař nemůže stavět vlastní zájmy nad zájmy pacienta. Lékařské povolání si lékař vybral s tím, že se bude chovat profesionálně a v prospěch pacienta.

Diskuzi lze zhodnotit jako velice zajímavou a obohacující o názory mnoha autorů. Zajímavým bylo zjistit, jak mnoho lékařů ve své praxi používá každodenně svědomí a uvědomit si, že svědomí je skutečným nástrojem lékaře k tomu, aby byla lékařská péče nejen automatickou činností, ale také rozhodováním o dobru pacienta. Nicméně navazující na koncept „omylného svědomí“, zmíněný výše, nemusí vést používání svědomí vždy k nejlepším výsledkům. Nadřazení profesionálního přístupu nad vlastní zájmy je leckdy ve větším zájmu pacienta, než slepé naslouchání individuálnímu svědomí bez jeho zhodnocení. Jak shodně uvádí S. Matochová: „Někdo se může skutečně čestně odvolávat na své, bohužel

---

²⁴⁸ MATOCHOVÁ, Soňa. *Etika a právo*. Brno: Masarykova Univerzita Lékařská fakulta 2009. s. 72 – 75.

²⁴⁹ SAVULESCU, J. Conscientious Objection in Medicine. *British Medical Journal*, 2006, s. 294 – 297.

objektivně mylné svědomí. V takové situaci bude záležet i na postoji druhých lidí, zda budou tento mylný názor tolerovat.²⁵⁰

Zahraničí nabízí mnohé možnosti, jak řešit konflikt mezi požadavky pacienta a svědomím lékaře, případně opačně, svědomím pacienta a povinnostmi lékaře. H. F. Lynch²⁵¹ jich nabízí hned několik a vybírá z nich pouze jedno, které analyzuje jako nejvhodnější:

1. požadovat od lékařů, aby dělali to, co dělat nechtějí, což nebude mnohými přijímáno;
2. povolit možnost pro lékaře, aby odmítli péči z důvodu svědomí, přičemž budeme odmítat možné problémy pacientů s dostupností péče, což je model, který se uplatňuje v mnoha státech, ale také není bezchybný; a
3. tzv. institucionální model, což představuje model někde mezi modelem 1. a 2.

Autorka vyhodnotila institucionální model jako nejlepší. Podstatou tohoto modelu je (zkráceně) existence Povolovacího výboru, který by evidoval žádosti o udělení lékařské licence, ve které by lékař uváděl, v jakých oblastech bude využívat právo na výhradu svědomí a pokud by se toto jeho tvrzení časem změnilo, měl by povinnost o tom Výbor informovat. Čestnost a hloubka přesvědčení by také byla zkoumána Výborem na základě svědectví rodinných příslušníků, kolegů atp. Přičemž odmítání pacientů z důvodů, které jsou obecně důvody pro diskriminaci (jako rasa, původ, náboženské vyznání atp.) by bylo nepřípustné. Výbor by vedl také evidenci výkonu lékařské profese podle místa, takže by byl schopný pacientovi podat informace o nejbližším dostupném lékaři pro požadovaný úkon. Také by Výbor na základě regulace udělování licencí zajišťoval, aby byla dostatečná dostupnost lékařů bez výhrady na celém území. Důležité je poznamenat, že tento model autorka navrhla pro území USA.²⁵²

Na území ČR by mohla být takovou institucí LK. Aplikace takového modelu v našich poměrech by jistě narazila na několik problémů, jako například svobodný výkon povolání, kdy by pravděpodobně nebylo obecně lékaři přijímáno umístování k výkonu povolání LK. Také by mohlo dojít k nevoli lékařů k poskytování podrobných osobních údajů o svých osobách.

---

²⁵⁰ MATOCHOVÁ, Soňa. *Etika a právo*. Brno: Masarykova Univerzita Lékařská fakulta 2009. s. 76.

²⁵¹ LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. s. 12.

²⁵² Blíže k institucionálnímu modelu viz: Tamže, s. 115 – 241.

3.3.2 Světová lékařská asociace (World Medical Association/WMA)

WMA je nevládní mezinárodní organizací, která vznikla v roce 1945. Jejím posláním je zajišťovat nezávislost lékařů a pracovat na nejvyšších standardech lékařské etiky.²⁵³ Sdružuje národní lékařské asociace. Mezi národní asociace, které sdružuje, lze také zařadit Českou lékařskou společnost Jana Evangelisty Purkyně, která na území ČR funguje jako dobrovolné nezávislé sdružení fyzických osob - lékařů, farmaceutů a ostatních pracovníků ve zdravotnictví a příbuzných oborech, příp. osob právnických, a nutno ji tak odlišovat od LK. Od LK se odlišuje jednak svou povahou – jedná se o právnickou osobu zřízenou na základě svobody sdružování, členství v ní je pouze dobrovolné a nemá povahu samosprávné profesní komory, a jednak svým složením – nesdružuje pouze lékaře, ale také jiné pracovníky ve zdravotnictví a právnické osoby. Dokumenty WMA tak nejsou závazné pro všechny lékaře v ČR, ale pouze pro ty, kteří jsou sdruženi v České lékařské společnosti J. E. Purkyně. Standardy lékařské etiky, vytvářené WMA jsou však určitě hodny následování i širší lékařskou veřejností.

WMA vydala několik dokumentů, které zakotvují možnost výhrady svědomí v různých situacích.

Deklarace o terapeutickém abortu²⁵⁴ uvádí, že „ (...) zájmy matky a nenarozeného dítěte se mohou dostat do konfliktu a nastává tak otázka, zda ukončit těhotenství. Existují na ni různé odpovědi, proto je potřebné respektovat individuální postoj a svědomí jednotlivce. Pokud individuální přesvědčení nebo svědomí lékaře mu nedovoluje doporučit nebo provést potrat, musí zajistit kontinuitu léčby u jiného lékaře.“²⁵⁵ Potvrzuje tak tezi, která je součástí také českého Etického kodexu LK, že lékař má možnost nevykonat úkon, který se přičí jeho svědomí, musí však zajistit kontinuitu léčby.

Stanovisko ke genetickému poradenství a genetickému inženýrství²⁵⁶ obsahuje klauzuli, podle níž se může lékař, který považuje antikoncepci, sterilizaci nebo potrat za rozporné se svými morálními hodnotami nebo svědomím, rozhodnout, že nebude poskytovat genetické služby. Musí však upozornit rodiče na možnost genetické poruchy jejich dítěte. Lze namítnout, že taková úprava v ČR chybí, nicméně dle výše uvedeného zhodnocení Etického kodexu LK s tím nelze plně souhlasit. Určitě taková možnost neexistuje

²⁵³ Info dostupné na: <http://www.wma.net/en/10home/index.html>, cit. 7. 1. 10.

²⁵⁴ Dostupná na: <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/a1/index.html>, cit. 7. 1. 10.

²⁵⁵ Bod 2, 3 a 6 Deklarace o terapeutickém abortu.

²⁵⁶ Dostupné na: <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/c15/index.html>, cit. 7. 1. 10.

na zákonné úrovni, na úrovni statutárních předpisů však existuje. V případě sporu rodičů s lékařem tak možno snad namítat pouze porušení lidských práv rodičů u Ústavního soudu. Nutno však dodat, že právo na potrat nebylo přiznáno ani Soudem, k čemuž by se patrně přiklonil také český Ústavní soud.

Jak bude dále zmíněno, problematika dětských pacientů a náboženského přesvědčení jejich rodičů je velice citlivá. WMA k ní vydala Otavskou deklaraci zdraví dítěte²⁵⁷, která obsahuje jako jeden ze základních principů zdravého dítěte požadavek, aby bylo dítě chráněno před tradičními praktikami ohrožujícími zdraví dítěte (bod 1b deklarace). Také je deklarací požadováno, aby v případě lékařského úkonu bylo vedle souhlasu rodičů přihlíženo k názoru dítěte (bod. 3j deklarace).

3.3.3 Výhrada zdravotnických pracovníků nelékařských oborů

Zdravotní pracovníci nelékařských oborů pro ochranu svých práv nemají zřízenou profesní komoru. Jejich svědomí však může být v mnoha případech dotčeno vyžadovaným jednáním.

Největší organizací sdružující zdravotní sestry a další nelékařské pracovníky ve zdravotnictví v ČR, je Česká asociace sester (dále jen „ČAS“). Jedná se o občanské sdružení, založené na základě práva sdružovacího, nevzniklo tedy zákonem. Členství v ní je dobrovolné a nutno ji odlišit od samosprávných profesních komor. Její povahu lze připodobnit k povaze České lékařské společnosti J. E. Purkyně pro lékaře. ČAS je členem světové organizace sester ICN (The International Council of Nurses). Hlásí se také k legislativě přijaté touto světovou organizací, mezi níž patří také přijatý Etický kodex sester, který byl poprvé přijat v roce 1953 a pak několikrát novelizován, naposledy v roce 2005. Kodex upravoval výhradu svědomí: „Sestra provádí zodpovědně indikovanou odbornou péči, ale odepře účast na jednání, které **odporuje** etice či **jejímu svědomí**.“ V dnešním znění kodexu již toto ustanovení nenajdeme. Některé medicínské internetové portály však toto starší znění dosud uvádějí.²⁵⁸

Ministerstvo zdravotnictví vydalo v roce 2004 Etický kodex zdravotnického pracovníka nelékařských oborů jako svoje metodické opatření č. 8, publikované v 7. částce Věstníku Ministerstva zdravotnictví. Je inspirovaný kodexem ICN a jeho ustanovení přebírá a doplňuje k nim další. Uvádí se v něm, že zdravotnický pracovník „při poskytování zdravotní péče vždy nadřazuje zájmy těch, kterým poskytuje péči, nad zájmy své.“ A také, že

²⁵⁷ Dostupná na: <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/c4/index.html>, cit. 7. 1. 10.

²⁵⁸ <http://www.klinikazdravi.cz/eticky-kodex/>, cit. 4. 1. 2010.

„respektuje duchovní potřeby a náboženské přesvědčení pacientů“. I když se jeví tato ustanovení jako jednoznačná, v konkrétním případě může vyvolat řadu nejasností. Pokud bychom uvedli příklad krevní transfúze, dle uvedeného ustanovení Etického kodexu by poskytnutí krevní transfúze převážilo nad jejím neposkytnutím, jelikož i když je její poskytnutí v rozporu se svědomím pacienta, jeho poskytnutí je v jeho zájmu. I kdyby zdravotnický pracovník, dle svého svědomí, chtěl vyhovět a respektovat pacientovo svědomí (tento respekt by byl v zájmu zdravotnického pracovníka), musel by jednat tak, aby nadřadil zájem pacienta. Lze však namítnout, co vlastně znamená „zájem pacienta“? Je zájmem pacienta přežít i za takovou cenu, že bude žít s pocitem věčného zatracení, anebo je zájmem pacienta zůstat poslušný příkázáním svého svědomí?

Tento Etický kodex byl však vydán pouze jako metodické opatření Ministerstva zdravotnictví, z toho vyplývá také jeho (ne-)závaznost pro samotné zdravotnické pracovníky. Za porušení norem obsažených v Etickém kodexu tak zdravotnický pracovník nemůže být sankcionován, pokud ustanovení Etického kodexu nebyly přežaty například do pracovní smlouvy zdravotníka. Pak by byl zdravotnický pracovník povinen a oprávněn dodržovat podmínky stanovené v pracovní smlouvě a na tento typ výhrady by bylo možné nahlížet jako na výhradu týkající se plnění pracovních povinností. Zdravotnická zařízení, nebo soukromí lékaři však nemají žádnou povinnost Etický kodex do pracovních smluv svých zaměstnanců zahrnovat. Určitě by tak bylo vhodné zahrnout základní zásady etiky zdravotnického pracovníka do právního předpisu.

3.3.4 Výhrada lékárníků

K ochraně zájmů lékárníků byla zřízena zákonem č. 220/1990 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře, ve znění pozdějších předpisů, Česká lékárnická komora (dále jen „Komora lékárníků“ nebo „KL“). O povaze jejích vnitřních předpisů platí stejné, co bylo shora uvedeno o statutárních předpisech LK.

Komora lékárníků vydala jako svůj etický předpis Etický kodex České lékárnické komory²⁵⁹, který je platný od roku 2005. Za porušení ustanovení Etického kodexu je lékárník disciplinárně odpovědný. O uložení disciplinárního opatření rozhoduje Čestná rada okresního sdružení nebo Čestná rada komory. Dle 4. odstavce Etického kodexu lékárník zajišťuje

---

²⁵⁹ <http://www.lekarnici.cz/module.php?module=21&article=42>, cit. 4. 1. 2010.

soustavnost poskytované péče i v případech konfliktů s osobní morálkou či vírou; v takových případech je povinen informovat pacienty vhodnou formou o nejbližší lékárně, která jim poskytne péči. V úvodních ustanoveních však Etický kodex stanovuje povinnost lékárníka nadřazovat zájmy pacienta nad zájmy své.

I když se zdá, že případy kolize svědomí lékárníka s výkonem jeho povolání se v praxi nevyskytují, opak je pravdou. Příkladem může být případ projednávaný před Soudem v roce 2001, Pichon a Sajous v. Francouzsko²⁶⁰, kdy lékárníci odmítli poskytnout stěžovatelce orální antikoncepci. Výhrada lékárníka se může však týkat také jiných případů, například poskytnutí léku, který byl testován na lidech, léku, který může mít nepříznivé účinky na plodnost atp.

V souvislosti s uplatněním si výhrady u lékárníků se také setkáváme s problematikou dostupnosti náhradního poskytovatele plnění. Lze říci, že s tím spojené otázky, stejně tak jako odpovědi, jsou obdobné jako u dostupnosti náhradní péče v případě lékařů.

3.3.5 Výhrada pacientů

Jelikož v medicíně se jedná o vzájemný vztah lékaře a pacienta, oba členové tohoto vztahu mají vlastní svědomí a vlastní hodnotové systémy, které se nemusí v konkrétním případě shodovat. Důležité je tak analyzovat nejen možnost lékařů řídit se svým svědomím, ale neupřít tuto možnost ani pacientům. Pacienti mohou vnitřně nesouhlasit s vykonáním úkonu na nich, s předepsáním konkrétních léků, nebo obecně s nadřazováním léčby léčivý nad léčbu alternativní z přírodních zdrojů, a jiné. Co je však nutné zdůraznit je okolnost, že pacienti mají pouze **právo** na lékařskou péči, nemají s tím spojené žádné povinnosti, kromě podrobení se povinnému očkování. O výhradě svědomí, jako možnosti neřídit se zákonným příkazem, zde nelze ve všech případech hovořit. Zajímavým a diskutabilním případem je pak – z pohledu vyhovění definici výhrady – nevyhnutný lékařský zásah v případě, kdy pacient není s to poskytnout s takovým úkonem souhlas (například pacient je v kómatu). Zde existuje povinnost lékaře poskytnout pacientovi pomoc, a pacient je vlastně této povinnosti lékaře bez své vůle vystaven. Lze tak snad hovořit o jakési druhotné nebo externí povinnosti pacienta podrobit se úkonu lékaře.

Důležitým institutem pro uplatnění pacientova svědomí je tzv. souhlas pacienta. Souhlas pacienta s provedením úkonu je upraven na národní i mezinárodní úrovni a nabyl

---

²⁶⁰ Pichon a Sajous v. Francouzsko, stížnost č. 49853/99.

svého významu s přechodem od paternalistického vztahu lékař – pacient, ke vztahu kooperačnímu. Souhlas pacienta s úkonem musí být proveden písemně, aby existoval důkaz o skutečném souhlasu pacienta, a aby byl lékař u případného soudního sporu krytý. Úkon tak může být na pacientovi vykonán pouze s jeho souhlasem anebo v případě, že tento souhlas lze předpokládat.

V některých případech však souhlas pacienta nelze získat, proto je možné úkon vykonat i bez souhlasu pacienta:

- v případě povinného léčení,
- osoby s duševní poruchou, která ohrožuje sebe nebo své okolí,
- jedná-li se o úkon, který vyžaduje život nebo zdraví a nelze-li získat souhlas pacienta a
- jde-li o nosiče.²⁶¹

Lékařský úkon je možné v případě, kdy osoba nemůže dát souhlas, jelikož trpí duševní poruchou, nebo je jinak nemocná, vykonat pouze se souhlasem zákonného zástupce, nebo se souhlasem určeného orgánu. V ČR je tímto orgánem soud. Zde hovoříme o tzv. zástupném souhlasu. Pokud je pacient ohrožen na životě, souhlas soudu nebude pravděpodobně možné zajistit, v tom případě může lékař vykonat úkon na pacientovi i bez jeho souhlasu. Znal-li by však lékař pacientovo dříve projevené přání, aby na něm takový úkon vykonáván nebyl, a tato vůle by byla projevena platně a nesporně, lékař by se musel takovou vůlí pacienta řídit.

Stejně jako informovaný souhlas, také zástupný souhlas je možné odvolat. Zástupný souhlas pak jedině v tom případě, že to bude v zájmu osoby, za kterou je zástupný souhlas podáván.²⁶²

Pojmem na druhé straně spektra je tzv. informovaný nesouhlas, nebo revers. Závažnosti nabývá tento institut v případě odmítání transfuze, který se vyskytl již také na našem území, anebo v případě odmítání určitých léčiv. Od takového pacienta bude potřebné získat jeho informovaný nesouhlas (revers). „Informovaný“ v tomto případě znamená, že pacient musí být řádně poučen nejen o své nemoci a o důsledcích případné léčby, ale také o důsledcích odmítnutí navrhované léčby. „Za nesouhlas (...) nelze považovat situaci, kdy lékař doporučí pacientovi určitý léčebný postup, ale současně mu vysvětlí, že tento postup má

---

²⁶¹ § 23 zákona o péči o zdraví lidu.

²⁶² KRUTINA, Miroslav, LANGMEIER, Jan. Udělení, popř. odepření souhlasu s léčbou (revers). *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 5, s. 10.

některé reálné alternativy a pacient si sám může svobodně zvolit tu či onu alternativu další zdravotní péče.“²⁶³

V souvislosti s uplatňováním svědomí pacienty se také mluví o respektu k autonomii pacienta a o tzv. living will (dříve projevená přání). Tuto možnost upravuje Úmluva o biomedicíně ve svém čl. 9: „Bude brán zřetel na dříve vyslovená přání pacienta ohledně lékařského zákroku, pokud pacient v době zákroku není ve stavu, kdy může vyjádřit své přání.“ Jedná se o možnost pacienta určit, co se s ním bude dít, pokud on to již nebude moci ovlivnit. Jde o případ, kdy pacient již není při smyslech a není možné tak od něj získat souhlas s konkrétními medicínskými úkony na něm prováděnými. V takovém případě je možné sepsat dokument, kde pacient uvede, jak s ním má být pro takový případ nakládáno, jaké úkony si vykonat nepřeje, případně, že chce být za určitých okolností odpojen od přístrojů. V ČR není zákonně zakotvena forma takového prohlášení, proto se doporučuje forma notářského zápisu.²⁶⁴ Tento institut však není bezvýhradně přijímán. Někteří autoři²⁶⁵ poukazují také na problémy spojené s využitím dříve projevených přání. Jako nejzávažnější je zmiňována neaktuálnost dříve učiněných přání. Jednotlivec se sepsáním takového dokumentu snaží předvídat svou vůli do budoucna, i když jeho vůle v konkrétní (budoucí) situaci by se možná lišila. Postoje člověka se totiž vyvíjí a v průběhu času se mohou radikálně změnit. Také se poukazuje na ne-schopnost pacienta posoudit důležitost a potřebnost konkrétních lékařských úkonů do budoucna. Naráží se zde jak na odbornou neznalost pacienta, tak na nemožnost předpovědět v budoucím konkrétním případě, jaký postup by mu mohl či nemohl pomoci. Pacient totiž v době spisování dokumentu nemusí vědět, jakou nemocí bude trpět. Dříve projevená přání tak lze chápat jako orientační bod, dle kterého lékaři mohou postupovat, určitě by však neměla být tak podrobná, že by určovala do budoucna konkrétní možnosti léčby nebo konkrétní léčebné úkony.

Odmítání přijetí krevní transfuze je jedním z příkladů uplatňování svědomí, a to na straně pacienta. Mezi ty, kdo odmítají transfuzi patří téměř výhradně členové náboženské společnosti Svědci Jehovovi. „V pozadí rozhodování o nutné aplikaci krevní transfuze členu náboženské společnosti Svědci Jehovovi stojí (...) proti sobě život pacienta a jeho

---

²⁶³ MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006. s. 27.

²⁶⁴ MATOCHOVÁ, Soňa. *Etika a právo*. Brno: Masarykova Univerzita Lékařská fakulta 2009. s. 91.

²⁶⁵ Např. SLABÝ, Adolf. Etické aspekty dříve učiněných projevů vůle pro terminální období nemoci. *Bioetika*, 2003, č. 1

nevyvratitelně mylné svědomí.“²⁶⁶ Do konfliktu se dostává také autonomní svědomí lékaře s autonomním svědomím (i když mylným) pacienta.²⁶⁷ Lékařova autonomie končí tam, kde začíná autonomie pacienta, lékař proto nemůže nutit pacienta, aby se podrobil úkonu, který je dle lékaře pro pacienta prospěšný. Avšak nelze se divit, pokud nebude pacient na důsledky vyplývající z jeho autonomie v mnoha případech připraven.

Neposkytnutí transfuze krvi takovému pacientu však nebude jednoduché ani pro lékaře, jehož svědomí a také lékařská etika mu káže, aby jednal ve prospěch pacienta a postup vyžadovaný pacientem nebude za prospěšný považovat, dokonce jej bude považovat za příčící se lékařské etice. T. Lajkep uvádí příklad: „Do porodnice přivezou mladou ženu, která je členkou církve Svědků Jehovových. Lékaři jednoznačně doporučují porod císařským řezem. Žena s výkonem souhlasí, ale předem odmítá transfuzi krve, ať již během zákroku nebo kdykoli po něm. A to ani v případě život ohrožujícího krvácení, nebezpečí smrti si přitom pacientka je vědoma. Jde o urgentní zákrok a lékaři nemohou situaci řešit odmítnutím nebo odsunutím zákroku. Během operace skutečně dojde k prudkému krvácení. Chirurg ví, že jen podání transfuze může pacientce zachránit život.“²⁶⁸ V případě takového konfliktu nutno vzít v úvahu možné následky pro pacienta a profesionální přístup lékaře. Pokud bychom vycházeli z autonomie člověka, museli bychom uznat za rovnocenné svědomí jak pacienta, tak lékaře. Člen náboženské společnosti Svědci Jehovovi však nemusí nikomu vysvětlovat, proč dospěl právě k takovému přesvědčení, k jakému dospěl.²⁶⁹ Nelze proto na něj apelovat, že jeho přesvědčení je mylné. Se stejnou silou, s jako budou Svědkové Jehovovi odmítat krevní transfuzi, budou lékaři tvrdit, že musí zachraňovat lidské životy.

Obdobná situace může nastat v případě, kdy pacient není s to udělit souhlas, ale je v takové situaci, která ohrožuje jeho život. Lékař se tak může dostat do konfliktu s vlastním svědomím a zákonem, pokud ví, že pacient odmítá transfuzi, ale ta je v konkrétní situaci tou jedinou možností, jak pacienta zachránit.

Další dimenzí odmítání krevní transfuze, tedy uplatňování si výhrady ve svědomí, je odmítání takového úkonu pro své dítě. Takovým případem se zabýval český Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. III. ÚS 459/03:²⁷⁰

---

²⁶⁶ MATĚJEK, Jaromír. *Svědomí v lékařské etice*. Dizertační práce. Brno 2006. s. 12.

²⁶⁷ Tamže, s. 12.

²⁶⁸ LAJKEP, Tomáš. *Transfuze krve a svědkové Jehovovi*. *Bioetika*, 2005, č. 1 – 2. s. 29.

²⁶⁹ Tamže, s. 30.

²⁷⁰ Nález ÚS ČR ze dne 20. 8. 2004 sp. zn. III. ÚS 459/03. Dostupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

Sutkový stav věci: Fakultní nemocnice Brno měla v péči nezletilého, u něhož bylo diagnostikováno vysoce zhoubné nádorové onemocnění, které vede nezvratně, není-li adekvátně léčeno, ke smrti pacienta. Současné dostupné léčebné metody poskytují naději na vyléčení, při léčbě je však třeba aplikace krevních derivátů. O těchto skutečnostech byli oba rodiče informováni, ti však nemocnici sdělili, že jsou Svědci Jehovovi a od počátku léčby projevovali negativní postoj k aplikaci krevních derivátů. Protože si ale byli vědomi závažnosti onemocnění, dali k této léčbě souhlas. Pak byl nezletilý propuštěn do domácího ošetřování. V několika dnech se stav nezletilého zhoršil, a bylo nutno podat i krevní transfuze. Rodiče uvedli, že pokud bude léčení nezletilého vyžadovat další transfuze krve, nemohou s nimi pro náboženské přesvědčení a ze zdravotních důvodů souhlasit. Vzhledem k tomu, že rodiče odmítali další léčbu chemoterapií spojenou s transfuzemi krve, závažně tak ohrožovali jeho zdravotní stav a život, bylo soudem vydáno předběžné opatření a dítěti byl ustanoven opatrovník.

Námitky rodičů:

- Jsou zákonnými zástupci nezletilého, řádně se o něj starali a žádali pro něj léčbu v souladu s vědeckými poznatky bez rizik transfuze. Avšak lze z postupu soudu dovozovat, že kdykoliv rodiče vysloví jiný názor než jeho ošetřující lékař, stane se to důvodem k omezení jejich rodičovských práv, aniž by jakýkoli nezávislý orgán zkoumal, zda existují v oblasti medicíny de lege artis alternativní možnosti léčby. Z toho dovozují, že soudy nebraly v úvahu práva zákonných zástupců dítěte zaručená čl. 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně;
- Dále namítají, že dítě se neocitlo bez péče, neboť se o ně po celou dobu řádně starali, přičemž není ohroženo jednáním rodičů, ale těžkou zhoubnou nemocí. Aby byla uchována naděje na zdárný postup léčby, je velmi důležitý psychický stav dítěte, které však trpí tím, že musí ležet v nemocnici i v týdnech, kdy k tomu není z léčebného hlediska žádný důvod. Tím je "příznivý vývoj" dítěte narušen daleko více než rozdílným názorem rodičů na jeho léčbu;
- Uvádějí, že soud vůbec nezjišťoval, jaký je vztah dítěte k rodičům, případně zda je dítě schopno formulovat svůj názor na léčbu, při které by mu byla podána transfuze krve.
Odůvodnění Ústavním soudem:
- Ustanovení čl. 32 odst. 4 Listiny má pro posouzení věci klíčový význam, když zakotvuje na straně jedné právo rodičů na péči a výchovu dítěte, na straně druhé

ovšem i právo dítěte na rodičovskou výchovu a péči. Uvedené právo však může být omezeno, a to za podmínky, že se tak stane rozhodnutím soudu na základě zákona;

- Soudy nepochybně zasáhly do ústavně zaručeného práva stěžovatelů ve smyslu čl. 32 odst. 4 věty první Listiny, jakož i do práva zakotveného v čl. 8 odst. 1 Evropské úmluvy, když omezily právo rodičů rozhodovat o léčení jejich dítěte. Vzhledem k tomu bylo nezbytné posoudit, zda v daném případě byly naplněny podmínky přípustnosti takového zásahu, tj. zda se jednalo o zásah nezbytný v demokratické společnosti na základě a v souladu se zákonem;
- Výkon práva zakotveného v čl. 16 odst. 1 Listiny (svoboda náboženského vyznání) lze za určitých podmínek omezit, přičemž podmínky pro to naplněny byly;
- V daném případě nevznikají pochybnosti o tom, že smyslem a cílem vydání předběžného opatření byla ochrana práv nezletilé osoby, a to práva na ochranu zdraví podle čl. 31 Listiny a jeho práva na život zakotveného v čl. 6 Listiny;
- Zbývá tedy posoudit, zda se jednalo o zásah v demokratické společnosti nezbytný, tedy zda pro něj existovaly relevantní a dostatečné důvody. Ochrana zdraví a života dítěte je zcela relevantním a více než dostatečným důvodem pro zásah do rodičovských práv, kdy jde o hodnotu, jejíž ochrana je v systému základních práv a svobod jednoznačně prioritní. Jinak řečeno, obecné soudy jsou povinny zajistit spravedlivou rovnováhu mezi zájmy dítěte a zájmy jeho rodiče, zvláštní pozornost však musí být věnována zájmu dítěte, který může - v závislosti na své povaze a závažnosti - převážit nad zájmem rodiče;
- Právo na vyjádření náleží dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory. Je třeba při výkladu tohoto ustanovení brát v úvahu nejen věk dítěte (a jeho rozumovou vyspělost), ale i povahu věci, o níž se jedná, jakož i další okolnosti, jako je např. rodinné zázemí a společenské prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. V době rozhodování soudu měl nezletilý D. J. 6 let, a tak lze stěží předpokládat, že by plně pochopil složité záležitosti týkající se jeho léčby a dokázal poskytnout dostatečně autonomní, tedy na svých rodičích (alespoň zčásti) nezávislý názor. Za dané situace by bylo vyslechnutí nezletilého pouze formálním úkonem, jenž by beztak nijak rozhodnutí soudu ovlivnit nemohl.

Ústavní soud tak jednoznačně vyslovil, že omezení svobody výchovy rodičů a jejich náboženského vyznání právem dítěte na život je zcela legitimní. Také jednoznačně nadřadil zájem dítěte nad jakékoliv zájmy rodičů.

Toto rozhodnutí je prvním a zatím jediným rozhodnutím v obdobném případě. Je proto vzorové a určitě využitelné do budoucna, jelikož náboženská společnost Svědci Jehovovi kromě krevní transfuze (zakázaná od roku 1948)²⁷¹ odmítá také další úkony, jako je například transplantace orgánů (zakázána v letech 1967 – 1980)²⁷² nebo očkování (zakazované v letech 1921 – 1951)²⁷³. Toto rozhodnutí je také specifické závažností situace dítěte. Lze totiž uvést, že podání informovaného nesouhlasu je **právem** rodiče (a také samotného pacienta).

Literatura²⁷⁴ také upozorňuje na trestněprávní následky zamezení léčby zákonným zástupcem, či správněprávní následky ve formě přestupků. Takovým jednáním rodiče může dojít k naplnění skutkových podstat těchto trestných činů: úmyslného neposkytnutí pomoci, zanedbání povinné výživy, úmyslného ublížení na zdraví či ublížení na zdraví z nedbalosti či šíření nakažlivé choroby (úmyslné či z nedbalosti). V správněprávní rovině může být trestáno: umyslné zmaření či ztížení poskytnutí zdravotnické služby, porušení povinnosti předcházet šíření infekční choroby nebo drobné ublížení na zdraví. Zde se vynořuje otázka, do jaké míry je jednání rodičů ospravedlnitelné jejich přesvědčným, do jaké míry tak převáží svoboda vyznání, myšlení a svědomí rodičů nad povinnostmi, stanovenými jim státem. Ústavní soud k tomu uvádí: „O trestněprávní odpovědnosti rodičů (...) je možno hovořit pouze tehdy, pokud by jejich jednání bylo charakterizováno úmyslem poškodit život nebo zdraví dítěte. Jejich svobodná volba v této věci (...) je výkonem jejich subjektivního práva (...)“²⁷⁵ Z toho lze vyvodit, že trestně odpovědni by byli rodiče pouze v případě, že by jednali úmyslně. Správněprávní odpovědnost by se ale mohla uplatnit, jelikož její represivní účinky nejsou tak silné.

---

²⁷¹ PŘIBYL, Stanislav. Etické souvislosti oficiálního uznání náboženské společnosti Svědkové Jehovovi v ČR. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 666.

²⁷² PŘIBYL, Stanislav. Etické souvislosti oficiálního uznání náboženské společnosti Svědkové Jehovovi v ČR. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 666.

²⁷³ Tamže, s. 666.

²⁷⁴ KRUTINA, Miroslav, LANGMEIER, Jan. Udělení, popř. odepření souhlasu s léčbou (revers). *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 5, s. 11.

²⁷⁵ Nález ÚS ČR ze dne 23. 3. 2004 sp. zn. I. ÚS 4/04. Dotupný na: <http://nalus.usoud.cz>.

Evropský soud pro lidská práva rozhodoval také případ Buffa a 13 dalších v. San Marino²⁷⁶, kdy stěžovatelé odmítli dát očkovat své děti. Soud v tomto případě sice rozhodl, že odmítání očkování nevyhovělo *Arrowsmith* testu, tedy nejde o praktikování náboženství, které by bylo chráněno čl. 9 Úmluvy, nicméně řekl, že nucení k podstoupení očkování je zásahem do výkonu práva na soukromý život. Dodal však, že úpravu nechává na posouzení státu, jelikož požadavek na očkování dětí je nezbytný v demokratické společnosti pro ochranu zdraví a sleduje společenské dobro, tedy legitimní cíl.

I v ČR je povinnost očkování zákonem stanovena. Jedná se o zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Jeho § 46 odst. 1 stanoví: „Fyzická osoba, která má na území České republiky trvalý pobyt, cizinec, jemuž byl povolen trvalý pobyt, cizinec, který je oprávněn k trvalému pobytu na území České republiky, a dále cizinec, jemuž byl povolen přechodný pobyt na území České republiky na dobu delší než 90 dnů nebo je oprávněn na území České republiky pobývat po dobu delší než 90 dnů, jsou povinni podrobit se, v prováděcím právním předpisu upravených případech a termínech, stanovenému druhu pravidelného očkování.“ Odst. 3 a 4 § 46 se týkají nezletilých: „Zjistí-li příslušný orgán ochrany veřejného zdraví, že se nezletilá fyzická osoba nepodrobila očkování nebo vyšetření, a jde-li o nezletilou fyzickou osobu, která nemá zvoleného praktického lékaře, stanoví jí rozhodnutím povinnost podrobit se tomuto očkování nebo vyšetření v určeném zdravotnickém zařízení. Jde-li o osobu, která nedovršila patnáctý rok svého věku, odpovídá za splnění povinností její zákonný zástupce.“

K povinnosti očkování pro děti mladší 15-ti let se vyjadřoval Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 5 As 17/2005²⁷⁷, kdy rozhodl konformně s rozhodnutím Soudu a vyžil možnost omezení práva na soukromí či náboženského vyznání z důvodu ochrany veřejného zdraví. Stěžovatel byl otcem nezletilých dětí a jejich zákonným zástupcem. Stěžovatel se s těmito dětmi před tím, než dosáhly věku 15-ti let, nedostavil k očkování, a to vědomě a záměrně z důvodů svého náboženského a filosofického přesvědčení. Soud uzavřel, že jednání otce bylo v rozporu se zákonem a že nebyla porušena Úmluva o biomedicině. Sama Úmluva o biomedicině totiž stanoví, že její ustanovení mohou být omezena zákonem, pokud je to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu veřejného zdraví. Takový důvod uvedl

---

²⁷⁶ Boffa v. San Marino, stížnost č. 26536/95.

²⁷⁷ Rozsudek NSS ze dne 28. 2. 2006 sp. zn. 5 As 17/2005 – 66. Dostupný na: <http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=anonymZneni&id=6463&mark=>, cit. 15. 1. 2010.

také Nejvyšší správní soud. Právo otce na projev náboženského vyznání tak byl omezen zákonem o ochraně veřejného zdraví za účelem ochrany veřejného zdraví.

Případ odmítání očkování dítěte nelze srovnávat s případem, kdy je život dítěte přímo ohrožen jednáním rodičů. „(...) následky výhrady svědomí musí dopadnout výlučně na majícího výhradu a na nikoho jiného, jak by se to stalo v případě nezletilých nebo neschopných rozhodnutí, v souvislosti s nimiž není možné považovat za platnou a účinnou vůli, kterou projeví jiní (...)“²⁷⁸ U očkování se jedná pouze o hrozbu do budoucna, o prevenci proti zvýšeným nákladům na léčbu pacienta. Jde tak o kvalitativně méně závažné jednání, jako u odmítání medicínského úkonu, který směřuje přímo k záchraně života pacienta (dítěte). Dalším rozdílem je povinnost podrobit se očkování a dobrovolností spojenou s výkonem lékařského úkonu. S dobrovolností lékařského úkonu je také spojena možnost odmítnout takový úkon.

Svědům Jehovovým je vnitro-organizačně doporučováno, aby sebou nosili kartičku s informací pro lékaře o jejich víře a požadavcích na léčbu. V zahraničí byla kvůli jejich učení zavedena praxe, že krevní transfuzi může nařídít soud. Členové společnosti se však mnohokrát vyhýbají i takto stanovené povinnosti. V případě porušení nařízení náboženské společnosti, jsou členové ze společnosti vyloučeni. Komunita se již pak s nimi nesmí stýkat.²⁷⁹ Kromě vyloučení z komunity, na které je člen mnohokrát psychicky závislý, však není jediným negativním důsledkem porušení předpisů společnosti. Člen také sám, v souladu se svým (dle vnímání okolí chybným) svědomím, je přesvědčen o tom, že nejen, že jeho život na této zemi mimo komunitu ztratil důležitý smysl, ale že nemá nárok ani na život po smrti, v nebeském království. Je pak trochu pochopitelnější chování členů této společnosti i vůči svým dětem. Nejenže by schválením transfuze (nebo jiného úkonu) svým dětem „zkazili“ život na zemi, ale také život po smrti. Je samozřejmé, že takové úvahy mnohým připadají nepochopitelné a nesmyslné, je si však třeba uvědomit, **proč** chce lékař zachránit pacienta. Pravděpodobně proto, aby mu pomohl. Jak však mnoho podporovatelů eutanazie deklaruje, někdy samotný život není hodnotou. Člena společnosti Svědci Jehovovi sice zachráníme, ale jeho poslání jak na zemi, tak po smrti končí, nemá žádný význam. Jistě lze namítnout, že půjde o jedince velice silně věřící. U dětí však mnohokrát víra reflektuje pouze rodinnou tradici, než jejich

---

²⁷⁸ TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svedomia“: Talianska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 67 – 68.

²⁷⁹ MATOCHOVÁ, Soňa. *Etika a právo*. Brno: Masarykova Univerzita Lékařská fakulta 2009. s. 123 – 124.

vlastní přesvědčení, hlavně ve velice mladém věku, kdy si ještě sami nemohou nic uvědomovat. Pak je otázkou, zda pro tyto děti a jejich další život není lepší je zachránit, než předpokládat, že jejich záchrana bude tak beznadějná pro ně samé, tak jako pro jejich rodiče. Je vhodné, aby lékaři dokázali zhodnotit dobro pro svého pacienta nejenom hodnocením dle vlastního žebříčku hodnot, ale také dle následků, které jejich jednání může mít pro pacienta.

Lze si také představit rozdílnost situace u dětí, které ještě nejsou schopny určitě formulovat své názory a dětmi, které jsou již velice blízko věku dospělých, v souvislosti s poskytnutím souhlasu k výkonu určitého medicínského úkonu (potratu²⁸⁰, krevní transfuze), kdy je však vyžadován souhlas rodičů. Úmluva o právech dítěte, stejně tak Úmluva o biomedicíně a další dokumenty, počítají s možností dítěte vyjádřit se k úkonu, pokud je schopno formulovat své názory a je k tomu dostatečně rozumově vyspělé. Úmluva o biomedicíně tak ve svém čl. 6 bodě 2 stanoví, že: „Jestliže nezletilá osoba není podle zákona způsobilá k udělení souhlasu se zákrokem, nemůže být zákrok proveden bez svolení jejího zákonného zástupce, úřední osoby či jiné osoby nebo orgánu, které jsou k tomuto zmocněny zákonem. Názor nezletilé osoby bude zohledněn jako faktor, jehož závaznost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyspělosti.“ Úmluva o právech dítěte obsahuje obecnější zásadu o vyjadřování názorů dítěte ve svém § 12: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“

Odmítání určitých medicínských úkonů však není jen doménou náboženské společnosti Svědci Jehovovi. Ze zahraničí (konkrétně USA) jsou známy případy členů jiných náboženství či sekt, kteří jsou ve svých postojích mnohem radikálnější. R. A. Hughes vyjmenovává ve svém článku pět církví, které praktikují spirituální léčbu.²⁸¹ Opomenutí lékařské péče z důvodu náboženství zná mnoho předpisů v USA. Autoři tvrdí, že je to výsledkem lobingu církve „Christian Science Church“. Tyto církve (nebo spíše sekty) jdou s odmítáním lékařské péče ještě dál, než Svědkové Jehovovi a tvrdí, že již samotná návštěva lékaře odvrací nemocného od boha. Přežívá v nich historická nedůvěra v medicínu a její

---

²⁸⁰ Dle § 6 odst. 1 zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů, je možné přerušit těhotenství ženě, která nedovršila šestnáctý rok života pouze se souhlasem zákonného zástupce.

²⁸¹ Z důvodu možné nepřesnosti v překladu uvádím církve v anglickém originálním znění: Indiana-based Faith Assembly, Christian Science Church, Church of the First Born in the Western states, Faith Tabernacle of Philadelphia, the End Time Ministry of South Dakota.

démonizace – za metody, kterými se satan projevuje v tomto světě je bolest, nemoc a medicína. Tvrdí také, že všechny lékařské nástroje jsou nástroji satana a také lékařský a zdravotnický personál představuje pomocníky satana. Rodiče, kteří jsou věřící některé z těchto sekt jsou po smrti svého nemocného dítěte sektou obviňováni, že dítě zemřelo kvůli jejich nedostatečně silné víře, ne proto, že by nevyužili lékařskou pomoc. V jednom případě byli rodiče obviněni z neúmyslného zabití jejich dítěte. Odvolací soud Indiany konstatoval, že sice existuje klauzule o výhradě svědomí pro takový případ, to však nic nemění na odpovědnosti rodičů z uvedeného trestného činu zabití, jelikož porušili obecné právní normy, které stanoví jejich povinnost zajistit lékařskou péči pro své dítě. Nejvyšší soud Indiany k tomu dodal, že je rozdíl v důsledku, který má jednání rodičů – je rozdíl mezi poraněním dítěte a jeho smrtí. V případě, kdy hrozí smrt, rodiče nesmí spoléhat na to, že modlitby jej vyléčí. Je jisté, že rodiče nechtěli způsobit smrt dítěte, jejich jednáním k ní ale došlo. Státní zástupce to připodobnil k případu, kdy opilý řidič také nechce zabít chodce, rozhodne se však řídit. V posledních letech se rozvíjí působení na rodiče takto zemřelých dětí. To zahrnuje uvědomění si nezákonnost takového jednání rodičů, akceptaci odpovědnosti za toto jednání a otevření komunikačních kanálů k integraci rodičů do společnosti. Stejně tak, jak uvádím výše, i Hughes upozorňuje na fakt, že dočasný trest, uložený rodičům státem není pro ně ničím v porovnání s trestem, který by je čekal od boha. Autor také apeluje na odstranění klauzulí umožňujících léčení modlitbou z právních předpisů. A uzavírá, že povinnost péče o dítě převažuje nad svobodou vyznání.²⁸²

Výhradu ve zdravotnictví lze, dle výše uvedeného, odlišit od výhrady vůči vojenské službě ve dvou směrech:

1. vojenskou službu měl každý občan povinnou, nemohl se jí tedy vyhnout již tím, že by si ji nebyl zvolil, jako si volíme povolání být lékařem,
2. za medicínskou výhradu neexistuje povinné náhradní plnění, na rozdíl od vojenské služby, kde bylo náhradním plněním vykonání civilní služby.

---

²⁸² HUGHES, Richard A. The Deaths of Children by Faith-based Medical Neglect. *Journal of law and religion*, 2004-2005, č. 1, s. 247 – 265.

Závěr

Z různých pohledů na přirozené právo lze vyvodit názor o jeho povaze, který byl konstantně v této práci respektován. Přirozené právo je zde chápáno jako souhrn základních práv, který je člověku (společnosti) zatím ne úplně znám. Tento souhrn člověk poznává postupně podle morálního stupně vývinu společnosti. Čím je společnost na vyšším morálním stupni, tím více z přirozeného práva zná. Proto ne celé přirozené právo je obsahem práva pozitivního. Z toho vyplývá, že i základní právo člověka, které zatím společnost nepřenesla do podoby práva pozitivního, jelikož ještě většinově nedospěla na určitou morální úroveň, je právem lidským (základním), v dané době však pouze přirozeným, „nezpozitivněným“. Lze říct (s nemožností se částečně vyhnout definici kruhem), že „přirozenoprávnost“ lidských práv také vychází z toho, že jsou jeho obsahem.²⁸³

Pokud je pak pozitivní právo v rozporu s přirozeným právem, lze využít Radbruchovu formuli k neuposlechnutí pozitivního práva, které s žádnou výjimkou jeho neuposlechnutí nepočítá, jelikož nepředpokládá, že by nějaká kolize mohla nastat.

Pojmy *lidské právo*, *základní svoboda*, *základní právo* jsou předmětem neustálých sporů právních teoretiků. Ze systematického a pragmatického hlediska tak shrnuji, že lidské právo je – s ohledem na systematiku Listiny základních práv a svobod – podkategorií základních práv. Do kategorie lidských práv patří také svoboda myšlení, svědomí a vyznání. Rozdíl mezi svobodou a právem je zde chápán jako spíše historicky podložený a nevýznamný. Terminologická odlišnost může spočívat v převaze statusu negativu spojeného s tímto lidským právem.

Mezinárodními dokumenty, zabývajícími se svobodou myšlení, svědomí a náboženství jsou následující dokumenty: Všeobecná deklarace, MPOP, Úmluva, Úmluva o biomedicíně, Úmluva o právech dítěte a Deklarace o náboženství. Důležitým podkladem je také rozhodovací činnost hlavně Soudu a doplňkově také Výboru pro lidská práva a zprávy Speciálního zpravodaje.

Na české ústavní úrovni jsou lidská práva zařazena do Listiny. Listina je samostatným dokumentem, který obsahuje úpravu lidských práv; Ústava úpravu lidských práv neobsahuje, což není na území dnešní ČR tradiční. Například Ústava z roku 1920 ochranu lidských práv ve svém textu obsahovala, jednalo se konkrétně o hlavu pátou. Koncepce Listiny je

---

²⁸³ Srov. BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. s. 75.

přirozenoprávní, vychází ze základních mezinárodních dokumentů, jako je Všeobecná deklarace, Úmluva a MPOP a také z křesťanské tradice.

Povaha samotné Listiny nebyla od počátku nové ČR zcela jasná. Listina byla recipována jako obyčejný zákon, následně však byla vyhlášena předsednictvem ČNR za součást ústavního pořádku, ten byl pak vnesen do Ústavy. Listina tak dnes má sílu ústavního zákona. Samotný Ústavní soud měl v této otázce od začátku jasno, když zkoumal soulad zákonů také s Listinou.

Listina tvoří samostatný katalog lidských práv, avšak některá práva jsou obsažena také v Ústavě a ústavních zákonech. Zatím se neuvažuje o tom, že by byla Listina inkorporována do Ústavy, jak se tomu stalo ve Slovenské republice. Listina je rozdělena do šesti hlav podle různých kritérií dělby lidských práv. Druhá hlava obsahuje základní lidská práva a svobody.

Důležitým pro tuto práci je také čl. 10 Ústavy, řešící vztah mezinárodních smluv a vnitrostátního práva. Do přijetí tzv. euronovely měly zvláštní postavení pouze mezinárodní smlouvy o lidských právech. Euronovela je postavila na úroveň všech ostatních vyhlášených a ratifikovaných mezinárodních smluv, které mají aplikační přednost před zákonem. Ústavní soud však ve svém nálezu opět přiznal zvláštní postavení mezinárodním smlouvám o lidských právech, když zkoumal soulad zákona s nimi a vyhlásil je za součást ústavního pořádku.

Je výhrada svědomí lidským právem?

Při charakteristice svobody myšlení, svědomí a náboženství jsem vycházela z koncepce prvenství lidské důstojnosti. Nepřipojila jsem se tedy ke koncepcím prvenství práva na život, jelikož lidská důstojnost je nezávislá na lidském životě – je potřebné ji ochraňovat jak před narozením, tak po smrti. Z toho pak vyplývá konstatování, že svoboda myšlení, svědomí a náboženství je jedním ze základních lidských práv a z této svobody mnohé svobody vycházejí, bez její existence by ani ony nemohly existovat (svoboda projevu, shromažďování, sdružování atd.). Tato svoboda tak patří do první generace lidských práv a při vytváření mezinárodních katalogů lidských práv o jejím zařazení nikdy nebylo pochyb.

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je základní složkou duševního světa jedince. Je specifickou formou svobody soukromí. Týká se nejniternějších představ jednotlivce, je nezbytná pro zdravý duševní vývoj jedince, proto potřebuje vysoký stupeň ochrany. Svoboda myšlení, svědomí a náboženství v konečném důsledku také vedla k vytvoření moderního demokratického státu.

Forum internum svobody myšlení, svědomí a náboženství má absolutní charakter, je tedy neomezené zákonem. To se již ale netýká forum externum této svobody jelikož její vnější projevy mohou být zákonem omezeny, avšak jen z důvodů stanovených Listinou. Svoboda myšlení, svědomí a náboženství je přirozeným právem, je nezadatelná, nezcizitelná a nezměnitelná (nezrušitelná).

V souvislosti se svobodou myšlení, svědomí a náboženství nelze mluvit jen o pouhé toleranci, ale o svobodě ve své čisté podobě. Pokud bychom připustili, že jde v souvislosti s touto svobodou o toleranci, připustili bychom také, že je zde určitá autorita (i my), která se vyjadřuje k tomu, jaké je myšlení správné, nebo nesprávné, jaké je náboženství oficiální a přípustné a jaké svědomí má kdo mít. Tak bychom však vůbec o svobodě hovořit nemohli. Svoboda znamená, že každý může mít nejnescutečnější představy, nejzvrácenější svědomí a vzývat nejabsurdnější náboženství. Svoboda také znamená mít možnost mlčet o tom, co si myslím nebo projevovat svou příslušnost k některému náboženství.

Je svoboda svědomí, již je výhrada svědomí součástí, pouze vázána na náboženství nebo je také sekulární?

Svoboda myšlení je základní složkou „trojjediné“ svobody myšlení, svědomí a náboženství. Bez ní by si člověk nemohl utvářet svědomí, neosvojoval by si určité hodnoty a nemohl by se také svobodně rozhodnout, zda bude příslušet k určitému náboženství. Svoboda svědomí pak je pojítkem tří svobod: mají ji i lidé „pouze“ myslící, i ti, kteří vyznávají určité náboženství. Lze tak mluvit o svědomí náboženském a nenáboženském. Vedle svobody náboženství je svoboda svědomí (a také svoboda myšlení) nedoceněná. Listina s ní totiž již dále nijak nepočítá. Z toho vyplývají dvě skutečnosti: Listina chrání jen forum internum svobody svědomí, nehovoří totiž nic o jejím projevu, o formách tohoto projevu, o její změně. Všechny specifikace se týkají pouze svobody náboženství.

Projevy svědomí pak budou patrně chráněny podle toho, jestli půjde o svědomí „náboženské“ či „nenáboženské“. Projevy svědomí spojeného s náboženskými představami budou chráněny ustanovením o ochraně projevů náboženských, projevy svědomí nenábožného člověka budou chráněny svobodou projevu. Tak se opět dostáváme ke konstatování, že svědomí nenáboženské je chráněno méně již jen proto, že svoboda projevu má více omezení, než projevy náboženských představ (například o omezení v prospěch státní bezpečnosti). Náboženský světónázor má tak jakousi přednost, před světónázorem nenáboženským.

Znění mezinárodních dokumentů jsou v mnohém podobná, jelikož jsou všechna odvozena od základní Všeobecné deklarace, avšak v některých podrobnostech se odlišují. Je pravdou, že různá znění má někdy na svědomí spíše český překlad.

Pojem „přesvědčení“, uváděný v českém překladu Úmluvy, nahrazuje pojem „víra“, používaný v jiných mezinárodních dokumentech zabývajících se svobodou náboženství (myšlení a svědomí). Texty dalších mezinárodních dokumentů (i text Listiny) používají namísto neutrálního slova „přesvědčení“, nábožensky zabarvené slovo „víra“. Dochází zde tak k používání tří různých pojmů: náboženství, víra a přesvědčení. Přesvědčení lze chápat jako ucelený pohled na život, svět a jeho fungování, chápání dobra a zla a toho, co je správné a spravedlivé a co správné není. Tyto postoje se také mohou týkat existence po smrti v nejrůznější formě, nezávisle na tom, jestli postoje berou v úvahu existenci či neexistenci vyšší bytosti (boha). Lze tak říci, že přesvědčení zahrnuje jak deistické, teistické, ateistické, náboženské, nenáboženské či až antináboženské pohledy.

Je tedy potřebné vycházet z anglického textu a „přesvědčení“ („belief“) chápat jako pojem nadřazený, neutrální, jemuž chtěla být synonymem v českém překladu „víra“, a pojmy „náboženství“ a „náboženské přesvědčení“ („religion“ nebo „faith“) pak lze chápat jako pojmy podřazené, které „přesvědčení“ zahrnuje. I když tak „přesvědčení“ a „víra“ v českém znění jako synonyma nevystupují, v této práci jsou tak chápána a používána promiscue s tím, že je lze nahradit anglickým „belief“. V souvislosti se zněním mezinárodních smluv v originálu tak lze slovo „víra“ úplně vypustit a operovat jen se dvěma pojmy, a to „náboženství“ (jako nositelem náboženských světonázorových postojů) a „přesvědčení“ (jako nositelem světonázorových postojů nenáboženských).

Problematickou se jeví také další otázka, a to otázka možnosti změny myšlení či svědomí. Možnost změny náboženství je zahrnuta společně se specifickou úpravou projevu náboženství samostatně. O změně myšlení a svědomí, o ochraně této změny, se nikde nehovoří. Otázkou tak bylo, zda je vůbec taková změna chráněna. Negativní odpověď by asi byla příliš formalistická. Tak někteří autoři (Pavliček) překlenují tento nedostatek výkladem, kdy myšlení i svědomí zahrnují pod společný pojem přesvědčení (tato terminologie byla autorkou vyvozena již dříve v této práci) a změnu přesvědčení pak chrání samotné ustanovení Listiny. Jedině výkladem tak lze překlenout nedostatek v mezinárodních dokumentech a také v Listině, kdy lze opět konstatovat, že svoboda náboženství je chráněna více, než svoboda myšlení a svědomí (nenáboženského charakteru).

V mezinárodní úpravě jsou zajímavými ještě dva momenty, a to: úprava projevů náboženství v Deklaraci o náboženství a úprava duševní svobody pro nezletilce.

Deklarace o náboženství je nezávaznou deklarácí, což je velká škoda. Tato deklarace totiž nejpodrobněji upravuje otázky projevů náboženství na mezinárodní úrovni. Lze se domnívat, že její nezávaznost tkví také v tom, že by se na jejím znění mnoho států OSN neshodlo. V mnoha sporných otázkách by však její znění napomohlo jejich rozřešení.

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství pro děti a jejich rodiče je v základních rysech zakotvená ve dvou mezinárodních dokumentech. Jde o MPOP a Úmluvu o právech dítěte. MPOP se zaměřuje na právo rodičů vychovávat svoje děti podle vlastního přesvědčení, Úmluva o právech dítěte dává dětem právo na vlastní myšlení, svědomí a náboženství a rodiče přizývá jen k usměrňování jeho projevu. Lze tak shrnout, že rodiče mají vůči státu svobodu vychovávat své děti podle vlastního přesvědčení, ve vztahu rodičů k dětem však převládne právo dětí na své vlastní přesvědčení.

Rozhodnutí Soudu jsou základem pro výklad ustanovení Úmluvy. Jeho rozhodnutí, týkající se výkladu čl. 9 Úmluvy však nenapomáhají lepšímu pochopení a jednotné aplikaci. Soud se totiž nenamáhal definovat základní pojmy, se kterými článek 9 operuje: náboženství, myšlení, přesvědčení. Na definice nelze bezproblémově ani usuzovat z bohaté judikatury Soudu. Na některá svá rozhodnutí však Soud často odkazuje, lze jim tak přikládat větší důležitost.

Prvním takovým rozhodnutím je rozhodnutí ve věci *Arrowsmith*. V něm Soud – kromě jiného – vydefinoval test, podle kterého lze projev přesvědčení chránit ustanoveními čl. 9 Úmluvy. Aby byl projev přesvědčení chráněn čl. 9 Úmluvy, nesmí být jen ovlivněn či motivován tímto přesvědčením. V tomto testu šel pak Soud ještě dál, když konstatoval, že projev přesvědčení nejenže nesmí být jen motivován či ovlivněn přesvědčením, ale musí ním být dokonce vyžadován. Jinak o projev (ve smyslu „practice“) nepůjde. Soud nakonec nezůstal u testování stížností, které namítaly porušení čl. 9 v souvislosti s projevem formou „praktikování“ („praktice“). Soud totiž *Arrowsmith* test začal používat bez varování i na jiné formy projevu, například učení, nebo vykonávání obřadů. Dokonce jím začal odůvodňovat rozhodnutí, která by byla lépe odůvodnitelná jinak a nestála by tak na velice vratkých základech.

Z případu *Arrowsmith* lze také dovodit, že pacifizmus soud uznal za přesvědčení. V několika dalších rozhodnutích tak uznal i přesvědčení jiná: křesťanské denominace, islám,

hinduizmus, buddhizmus, židovství, ateizmus, druidizmus, „Centrum božského světla“, nacizmus a také komunizmus. Další bez uspokojivého odůvodnění, případně s odůvodněním, že stěžovatel nedodal dostatek důkazů k tomu, že je členem tohoto přesvědčení, případně, že toto přesvědčení vůbec existuje, stěžovatelům ochranu neposkytl: vyznavači světla, příslušníku hnutí Wicca a zesnulému, který si přál, aby jeho tělo nebylo pohřbeno na hřbitově, ale popel aby byl rozprášen na jeho zahradě.

V souvislosti s případem Kokkinakis soud přiznal vnitřní složce svobody myšlení, svědomí a náboženství absolutní povahu, tedy přiznal nemožnost státu zasahovat do ní. Otázný však zůstal rozdíl a hranice mezi „učením“ a „špatným“ prozelytizmem. Soud totiž na žádném místě sám (špatný) prozelytizmus nedefinoval. Soud perzekuci Svědků Jehovových za jejich učení způsobem rozhovorů s lidmi nijak nehendikepovanými uznal jako porušení čl. 9 Úmluvy.

V další skupině případů Soud neučinil pevnou hranici mezi forum internum a forum externum zkoumané svobody. Tuto hranici považuje sice za samozřejmou, sám se jí ale nedrží. To, co bychom považovali za zásah do forum internum (v každém případě nepřípustný), hodnotí Soud z hlediska možného zásahu do forum externum, jelikož v daném případě zkoumá možnosti omezení státem takového projevu.

Listina upravuje „duševní svobody“ ve dvou člancích, čímž se formálně odchýlila od svých mezinárodních zdrojů. V jednom článku zakotvila společně se svobodou myšlení, svědomí a náboženství také svobodu vědeckého bádání a umělecké tvorby, což je oproti mezinárodní úpravě novum. Tento článek (čl. 15) zakotvuje forum internum zkoumané svobody. Ve druhém článku (č. 16) je upraveno forum externum svobody náboženství. Listina tak opět vydělila svobodu náboženství jako samostatnou problematiku. Mezi projevy náboženského přesvědčení zařadila bohoslužbu, vyučování, zachovávání obřadů a náboženské úkony. Forum internum svobody náboženství je omezitelné zákonem z důvodů v Listině stanovených. Formy projevu náboženského přesvědčení jsou formulovány dostatečně neurčitě, abychom mohli pod ně podřadit také projevy dosud nepřiliš zavedených náboženství nebo nových náboženských přesvědčení. Neopodstatněné zužování ochrany těchto projevů ze strany Soudu je potřebné na tomto místě odmítnout.

V souvislosti s projevem nenáboženského přesvědčení se jeví problematickým zařazení svobody projevu do Listiny. Ta je totiž zařazena mezi svobody politické, což by naznačovalo, že je chráněna pouze svoboda projevu politických názorů či přesvědčení a projevy

nenáboženského, ale také nepolitického charakteru by nebyly chráněny. Takový výklad je však velice zužující a nelze s ním souhlasit.

Výhradě svědomí se může zdát podobné právo na odpor. Lze říci, že výhrada je určitým odporem, ztotožňovat ji však s právem na odpor nelze. Toto právo se týká pouze skupiny občanů a pouze právního řádu jako celku, u výhrady svědomí se jedná o nesoulad se svědomím jednotlivce a jednotlivého ustanovení právního řádu.

Svoboda myšlení, svědomí a náboženství dětí a rodičů není v České republice upravena na ústavní úrovni, což lze chápat jako nedostatek. Je upravena právním předpisem nižší právní síly – zákonem o církvích a náboženských společnostech. Tento zákon v podstatě přejímá dikci Úmluvy o právech dítěte (což lze vnímat pozitivně) a přiznává tak právo dětem chovat se a smýšlet podle svého přesvědčení.

Jak lze definovat výhradu svědomí?

Výhradu lze definovat jako nekonání (tedy opomenutí), nesplnění určité, zákonem dané povinnosti z důvodu, že toto plnění se přičíí jednotlivcovu svědomí. Za výhradu nelze považovat jednání jednotlivce navzdory zákonnému zákazu. Výhrada svědomí je souhrou tří ústavních principů: svobody myšlení, svědomí a náboženství, rovnosti a neutrality státu (ve smyslu nevázaní se na určitou ideologii).

Dle toho, zda je výhrada zahrnutá do pozitivního práva, lze ji rozlišovat na výhradu secundum legem nebo contra legem. V prvním případě může předpis stanovit, že dojde-li k využití výhrady, jednatel je povinen splnit náhradní plnění. Ve druhém případě bude jednatel muset počítat s uložením sankce za nezákonné jednání. Výhrada je jednou z náboženských výjimek.

Výhrada svědomí vychází ze svobody svědomí. Z toho lze dovodit, že je nutno poskytnout stejnou ochranu jak „náboženské“ tak „nenáboženské“ výhradě. Rozlišování v tomto ohledu není na místě.

Jaký je postoj Ústavního soudu ČR k výhradě?

Výhrada svědomí má dva aspekty, a tedy forum internum a forum externum, i když její systematické zařazení do čl. 15 Listiny by spíše naznačovalo pouze její vnitřní rozměr. Projev výhrady náboženské bude chráněn ustanovením o projevu náboženství, projev nenáboženské svobody bude chráněn ustanovením o svobodě projevu. K postoji Ústavního soudu ČR lze dodat, že z toho vyplývá menší ochrana (respektive větší možnost omezení) projevu nenáboženské výhrady.

Jak se staví k výhradě svědomí mezinárodní instituce a organizace?

Soudu a Komisi trvalo relativně dlouhou dobu, než uznala výhradu, a to pouze vůči vojenské službě. Argumentovala čl. 4 Úmluvy, proti nucené práci, ze kterého ochrany byla vojenská služba vyňata. Z toho vyplývala nemožnost porušení čl. 9 Úmluvy. V souvislosti s výhradou bylo také stěžovateli v několika případech tvrzeno porušení čl. 14 o ochraně před diskriminací. Nutno dodat, že Komise a Soud byli ochotni uznat pouze porušení ochrany před diskriminací. Trvá však postoj Soudu i Komise, kdy posouzení výhrady ponechávají ve veliké míře na členských státech.

Parlamentní shromáždění Rady Evropy se však o uznání výhrady a její širší zakotvení v členských státech snažilo již od roku 1967. Ve dvou svých dokumentech vyzývalo Výbor ministrů, aby přijal Doporučení, týkající se výhrady svědomí. Ten však nebyl této myšlence nakloněn a nakonec požadované Doporučení přijal až v roce 1987, ne však v tak široké míře, jak jej požadovalo Parlamentní shromáždění. Nutno dodat, že dodnes není uznání výhrady (vůči vojenské službě) v členských státech jednotně upraveno, dokonce 5 z nich výhradu vůbec neumožňují. Parlamentní shromáždění tuto situaci permanentně kritizuje. Výbor pro lidská práva OSN vykládá výhradu vůči vojenské službě jako součást čl. 18 Všeobecné deklarace. Nutno dodat, že zmíněné diskuze o uznání či neuznání výhrady se týkají (a týkaly) pouze výhrady vůči vojenské službě, o uznání i jiných výhrad, nebo možnosti výhrady generální se vůbec nehovoří.

Výhradu tak nelze chápat pouze jako výhradu vůči vojenské službě, i když jsou někdy tyto dva pojmy používány jako synonyma. Kromě výhrady vůči vojenské službě totiž existuje mnoho dalších výhrad svědomí.

Kdo si může výhradu uplatnit?

Tzv. medicínská výhrada není zakotvena v ČR ani na ústavní a dokonce ani ne na zákonné úrovni. Dle vnitřních norem si ji mohou uplatnit lékaři a lékárníci a také ostatní zdravotnický personál. A samozřejmě také pacienti. Ti jedině na základě svobody svědomí, garantované v Listině. Medicínská výhrada je nejčastěji uplatňována vůči interrupcím, eutanazii, umělým oplodněním, sterilizacím, poskytování určitých léčiv, přijímáním léčiv, transfuzím a další. Nejproblematičtějšími body v případě uplatňování výhrady lékařem, lékárníkem, ale také jiným zdravotnickým pracovníkem jsou tyto:

- dostupnost náhradní péče,
- povinnost léčit pacienta,

- informování o možnostech léčby,
- autonomie svědomí zdravotníka vs. autonomie svědomí pacienta.

O výhradě pacienta nelze hovořit v tom případě, kdy pacient není povinen se léčit. Je povinen se léčit v zákonem stanovených případech a za těchto okolností ani není požadován souhlas pacienta s léčbou. Důležitou úlohu tak sehrává tzv. informovaný souhlas a informovaný nesouhlas pacienta s léčbou a také tzv. dříve projevená přání pacienta. Samostatným problémem je nesouhlas rodičů s léčením dítěte. V takovém případě je na prvním místě zájem dítěte, s tím, že se přihlíží k názorům jím vyjádřených.

Jistě by bylo zajímavé porovnat přístupy k možnosti výhrady v jednotlivých státech Evropy, jelikož jejich úprava a rozhodování soudů o nich se velice liší. Jak však již bylo v úvodu poznamenáno, jazykové možnosti autorky ani rozsahové možnosti této práce to neumožnily.

Popisovaná problematika, i když se tak možná zprvu nejevila, je velice komplexní a rozsáhlá a není dosud spolehlivě vyřešená. I když by se zdálo, že se jedná o problém neaktuální, spíše bych jej zhodnotila jako problém latentní. Sama společnost na tuto problematiku nemá vytvořený jednotný názor, proto se budeme moci do budoucna s jeho možnými řešeními ještě setkat. Tato práce si nekladla za cíl vyčerpávajícím způsobem popsat všechny otázky spojené s možností výhrady, ani jednotlivé možné druhy výhrad. A to z jednoho zásadního důvodu – možnosti výhrad jsou tak široké, snad nekonečné, že každým dnem se může v praxi vyskytnout využití výhrady, která dosud nebyla teoreticky popsána. Tato práce však snad umožnila vytvořit základní charakteristiku problematiky nazývané výhrada svědomí.

Bibliografie

Monografie

- ALEXY, Robert. *Pojem a platnost práva*. Bratislava: Kalligram 2009. 171 s. ISBN 978-80-801-062-0.
- BARÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Žilina: Poradca podnikateľa 2007. 176 s. ISBN 978-80-88931-75-1.
- BLAHOŽ, Josef. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha: Aspi 2005. 260 s. ISBN 80-7357-073-4.
- BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI 2004. 348 s. ISBN 80-7357-030-0.
- DRGONEC, Ján. *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Archa: Bratislava 1996. 338 s. ISBN 80-7115-114-9.
- EVANS, Carolyn. *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2003. 222 s.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2006. 303 s. ISBN 80-86898-96-2.
- HRDINA, Antonín Ignác. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia 2004. 265 s. ISBN 80-86432-67-X.
- KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie Ústavního práva*. Praha: ASPI 2007. 751 s. ISBN 978-80-7357-295-2.
- KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. 1. a 2. díl. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KRÁL, Ján a kol. *Ústavné garancie ľudských práv*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského 2004. 243 s. ISBN 80-7160-173-X.
- LYNCH, Holly Fernandez. *Conflicts of Conscience in Health Care: An Institutional Compromise*. Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts 2008. 346 s. ISBN 978-0-262-12305-1.
- MACH, Jan. *Medicína a právo*. Praha: C. H. Beck 2006. 256 s. ISBN 80-7179-810-X.

- MARTINKOVÁ, Jana. *Náboženské výnimky*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004. 164 s. ISBN 80-89096-16-6.
- MATOCHOVÁ, Soňa. *Etika a právo*. Brno: Masarykova Univerzita Lékařská fakulta 2009. 206 s. ISBN 978-80-210-4757-0.
- MIKULE, Vladimír, SLÁDEČEK, Vladimír. *Ústavní soudnictví a lidská práva*. Předpisy, dokumenty, komentáře, poznámky. Praha: CODEX 1994. 337 s. ISBN 80-901185-6-9.
- MIKULE, Vladimír, SLÁDEČEK, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: C. H. Beck 2007. 949 s. ISBN 978-80-7179-869-9.
- PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody*. Praha: Linde 1999. 315 s. ISBN 80-7201-170-7.
- PAVLÍČEK, Václav a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl, část 2*. Praha: Linde 2004. 241 s.
- PIETRZAK, Michal. *Pravo wyznaniowe*. 3. vydání. Warszawa: LexisNexis 2005. 312 s.
- POŠVÁŘ, Jaroslav. *Správní právo: Výťah ze zvláštní části*. 2. vydání. Knihovna ČSAS Právník: Brno 1947. 144 s.
- *Slovník veřejného práva Československého*. Svazek III. Eurolex Bohemia: Praha 2000. ISBN 80-902752-7-3. 960 s.
- SVÁK, Ján. *Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok I*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB 2001. ISBN 80-8055-487-0. 1116 s.
- TAYLOR, Paul M. *Freedom of religion: UN and European Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press 2005. 405 s.
- WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Mellantrich 1937. 339 s.

Sborníky

- LENGYELOVA, Daniela (ed.) *Pluralizmus moci a práva*. Bratislava: ÚŠP SAV 2009. 463 s. ISBN 978-80970144-3-8.
- MALACKA, Michal (ed.) *Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouc 2008. s. 231.

- MILLER, David, COLEMAN, Janet, CONNOLLY, William, RYAN, Alan (eds) *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: CDK Proglas/Jota 1995. 581 s.
- MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. 719 s. ISBN 978-80-89096-28-2.
- *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2005*. Ústav pre vzťahy štátu a cirkví: Bratislava 2006. ISBN 80-89096-24-7.

Časopisecké články, príspevky ve sbornících, denní tisk, dizertační práce

- CIBULKA, Ľubor. Ústava Slovenskej republiky – princípy a ich interpretácia. In MALACKA, Michal (ed.) *Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2008. s. 277 – 282.
- ČEPLÍKOVÁ, Margita. Náboženské organizácie na Slovensku a pramene práva. *Právny obzor*, 2002, č. 3, s. 253 – 263.
- HACH, Petr. Metody asistované reprodukce a jejich etické problémy. *Bioetika*, 2004, č. 2. s. 12 – 15.
- HUGHES, Richard A. The Deaths of Children by Faith-based Medical Neglect. *Journal of law and religion*, 2004-2005, č. 1, s. 247 – 265.
- JIRÁSEK, Jiří. Úvodní slovo. In MALACKA, Michal (ed.) *Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2008. s. 229 – 231.
- JIRÁSKOVÁ, Věra. K čemu vlastně slouží návrhy ústavních změn? In MALACKA, Michal (ed.) *Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2008. s. 333 – 343.
- JONES, Peter. Lidská práva In MILLER, David, COLEMAN, Janet, CONNOLLY, William, RYAN, Alan (eds) *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: CDK Proglas/Jota 1995. s. 255 – 258.
- KLÍMA, Karel. Aplikace Listiny základních práv a svobod. *Právní rádce*, 1994, č. 8, s. 9 – 10.
- KOUDELKA, Zdeněk, ŠIMÍČEK, Vojtěch. K právní povaze Listiny základních práv a svobod. *Právník*, 1996, č. 2, s. 175 – 181.

- KRUTINA, Miroslav, LANGMEIER, Jan. Otázky související s odepřením lékařské pomoci. *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 1 – 2. s. 32 – 37.
- KRUTINA, Miroslav, LANGMEIER, Jan. Udělení, popř. odepření souhlasu s léčbou (revers). *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 5, s. 8 – 12.
- LAJKEP, Tomáš. Transfúze krve a svědkové Jehovovi. *Bioetika*, 2005, č. 1 – 2. s. 29 – 31.
- MALENOVSKÝ, Jiří. Postavení mezinárodních smluv o lidských právech v českém právu po 1. červnu 2002. *Právník*, 2002, č. 9, s. 917 – 932.
- MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, NAVARRO-VALLS, Rafael. Ochrana výhrady svedomia ako základného práva: Úvahy o návrhoch zmlúv medzi Slovenskou republikou a Katolíckou cirkvou, resp. inými registrovanými cirkvami. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 550 – 595.
- MATĚJKA, Jaromír. Svědomí v lékařské etice. Dizertační práce. Brno 2006.
- MLSNA, Petr. Mezery v právu a jejich překonávání v judikatuře Ústavního soudu. In MALACKA, Michal (ed.) *Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2008. s. 283 – 301.
- PEZL, Tomáš. In KLÍMA, Karel a kol. Komentář k Ústavě a Listině. Díl 2. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. s. 1081-1086. (Čl. 15 Listiny).
- POLÁČEK, Pavol. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 169 – 193.
- PROESCHEL, Claude. Výhrada vo svedomí a sociálna súdržnosť. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 144 – 155.
- PŘIBYL, Stanislav. Etické souvislosti oficiálního uznání náboženské společnosti Svědkové Jehovovi v ČR. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 646 – 696.
- RENTKOVÁ, Lucia, TOMOSZEK, Maxim. Náboženská svoboda jako zdroj právního pluralizmu. In LENGYELOVÁ, Daniela (ed.) *Pluralizmus moci a práva*. ÚŠP SAV: Bratislava 2009. ISBN 978-80970144-3-8. s. 122 – 127.

- SLABÝ, Adolf. Etické aspekty dříve učiněných projevů vůle pro terminální období nemoci. *Bioetika*, 2003, č. 1.
- SZYMANEK, Jaroslaw. Wolność sumienia i wyznania w konstytucji RP. *Przegląd Sejmowy*, 2006, č. 2, s. 39 – 60.
- ŠAMALÍK, František. Vztah Listiny základních práv a svobod k Ústavě České republiky. *Právník*, 2002, č. 1, s. 1 – 37.
- ŠMID, Marek. K podstate a zmyslu slobody svedomia a slobody náboženstva: K článku 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí a Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o práve uplatňovať výhrady vo svedomí. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 384 – 433.
- TAWIL, Emmanuel. Výhrada svedomia vo francúzskom práve. In Moravčíková, M. (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 271 – 276.
- TOKÁR, Adrián. Vzťah štátu a cirkvi v zrkadle stredoeurópskej štátovedy. *Právny obzor*, 2000, č. 2, s. 129 – 141.
- TOMOSZEK, Maxim. In KLÍMA, Karel a kol. Komentář k Ústavě a Listině. 1. díl. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. s. 120 – 141. (Čl. 10 Ústavy).
- TURCHI, Vincenzo. Všeobecný pojem „výhrada svedomia“: Talianska právna skúsenosť s odvolaním sa na porovnávacie právo. In MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.) *Výhrada vo svedomí – Constientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2007. s. 19 – 143.
- VLK, Miloslav. Ministr Jandák neplní sliby. *Lidové noviny* ze dne 17. 2. 2006.

České právní předpisy a interní normy

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), ve znění pozdějších předpisů.

- Čá 7/2004 Věst. MZd, METODICKÉ OPATŘENÍ č. 8 Etický kodex zdravotnického pracovníka nelékařských oborů.
- Zákon č. 220/1990 Sb., o České lékařské komoře, České stomatologické komoře a České lékárnické komoře, ve znění pozdějších předpisů.
- Stavovský předpis č. 10 České lékařské komory, Etický kodex České lékařské komory.
- Etický kodex České lékárnické komory.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 75/1986 Sb., kterou se provádí zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, ve znění pozdějších předpisů.

Mezinárodní dokumenty

- Všeobecná deklarace lidských práv.
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.
- Deklarace o eliminaci všech forem netolerance a diskriminace založené na vyznání nebo přesvědčení.
- Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod.

- Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicině.
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí.
- Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eight session, 1993). Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U. N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994).
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (87) 8.
- Otavská deklarace zdraví dítěte. (WMA Declaration of Ottawa on Child Health).
- Deklarace Mezinárodní lékařské asociace o terapeutickém abortu. (WMA Declaration on Therapeutic Abortion).
- Stanovisko Mezinárodní lékařské asociace ke genetickému poradenství a genetickému inženýrství. (World Medical Association Statement on Genetic Counseling and Genetic Engineering).

Judikatura českých soudů

- Nález ÚS ČR ze dne 12. 10. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94.
- Nález ÚS ČR č. 14/1994 Sb.
- Nález ÚS ČR ze dne 9. 10. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 15/96.
- Nález ÚS ČR ze dne 26. 3. 1997, sp. zn. I. ÚS 211/96.
- Nález ÚS ČR č. 151/1999 Sb.
- Nález ÚS ČR ze dne 2. 6. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 18/98.
- Usnesení ÚS ČR ze dne 24. 10. 2000, sp. zn. I. ÚS 305/2000.
- Nález ÚS ČR č. 403/2002 Sb.
- Nález ÚS ČR č. 106/2003 Sb.
- Nález ÚS ČR ze dne 11. 3. 2003, sp. zn. I. ÚS 671/01.
- Nález ÚS ČR ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 41/02.
- Usnesení ÚS ČR ze dne 21. 8. 2005, sp. zn. II.ÚS 567/06.
- Nález ÚS ČR ze dne 6. 3. 2007, sp. zn. Pl.ÚS 3/06.
- Usnesení ÚS ČR ze dne 17. 5. 2007, sp. zn. III.ÚS 640/07.
- Nález ÚS ČR ze dne 20. 08. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03.
- Nález ÚS ČR ze dne 23. 3. 2004, sp. zn. I. ÚS 4/04.

- Rozsudek NSS ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 5 As 17/2005 – 66.

Judikatura zahraničních soudů

- Usnesení ÚS SR ze dne 24. 5. 1995, sp. zn. PL. ÚS 18/95.

Judikatura ESLP

- Ahmed v. Spojené království, stížnost č. 8160/78.
- Angeleni v. Švédsko, stížnost č. 10491/83.
- Arrowsmith v. Spojené království, stížnost č. 7050/75.
- Boffa a 13 dalších v. San Marino, stížnost č. 26536/95.
- Buscarini a ostatní v. San Marino, stížnost č. 24645/94.
- C v. Spojené království, stížnost č. 10358/83.
- Campbell a Cossans v. Spojené království, (1982).
- D. v. Francie, stížnost č. 10180/82.
- Darby v. Švédsko, (1990).
- De Jong, Baljet a Van den Brink v. Nizozemsko, (1986).
- Esfratiou v. Řecko, (1996).
- Hazar, Hazar a Acik v. Turecko, stížnost č. 16311, 16312, 16313/90.
- Iglesia Bautista ‚El Salvador‘ a Ortega Moratilla v. Španělsko, stížnost č. 17522/90.
- Kaple A.R.M. v. Spojené království, stížnost č. 12587/86.
- Khan v. Spojené království, stížnost č. 11579/85.
- Knudsen v. Norsko, stížnost č. 11045/84.
- Kokkinakis v. Řecko, (1993).
- Köse a 93 dalších v. Turecko, stížnost č. 26625/02.
- Kurtulmus v. Turecko, stížnost č. 65500/01.
- Larissis a ostatní v. Řecko, (1998).
- Omkarananda a Centrum božského světla v. Švýcarsko, stížnost č. 8118/77.
- Pichon a Sajous v. Francouzsko, stížnost č. 49853/99.
- Reformovaná církev X v. Nizozemsko, stížnost č. 1497/62.
- Scientologická církev a 128 jejích členů v. Švédsko, stížnost č. 8282/78.

- Thlimmenos v. Řecko, stížnost č. 34369/97.
- Tsirlis a Kouloumpas v. Řecko, (1997).
- Valsamis v. Řecko, (1996).
- Van den Dungen v. Nizozemí, stížnost č. 22838/93.
- V v. Nizozemsko, stížnost č. 10678/83.
- X v. Německo, stížnost č. 4445/70.
- X v. Německo, stížnost č. 8741/79.
- X v. Nizozemsko, stížnost č. 1068/61.
- X v. Nizozemsko, stížnost č. 2065/63.
- X v. Nizozemsko, stížnost č. 2988/66.
- X v. Rakousko, stížnost č. 1747/62.
- X v. Rakousko, stížnost č. 8652/79.
- X v. Spojené království, stížnost č. 5442/72.
- X v. Spojené království, stížnost č. 7291/75.
- X v. Spojené království, stížnost č. 8160/78.

Internetové odkazy

<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852>

<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852>

http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_intole.htm

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CzechTchèque.pdf>

http://juristic.zcu.cz/dostal/docs/UB_cj.htm

<http://dictionary.cambridge.org>

<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020108>

http://www.euroskop.cz/gallery/6/2090-charta_zakladnich_prav_1.pdf

<http://www.coe.int>

<http://hn.ihned.cz/c1-38999400-strelec-chtel-z-armady-kvuli-islam>

<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1518.htm>

<http://www.government.gov.sk/17212/nrsr:-zakon-garantujuci-pravo-na-vyhradu-vo-svedomi-nebude-palkovci-neuspeli.php>

http://www.concourt.sk/Zbierka/1995/15_95s.htm

<http://www.lkcr.cz>

<http://www.lekarnici.cz>

<http://www.cls.cz/>

http://is.muni.cz/th/97853/lf_d/

<http://www.wma.net/en/10home/index.html>

<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/c4/index.html>

<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/a1/index.html>

<http://www.wma.net/en/30publications/10policies/c15/index.html>

<http://www.cak.cz>

http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/england/london/7499248.stm

Abstract

The phenomenon of conscientious objection is wide-spread throughout Europe and USA but not in that extent in the Czech Republic. However, it does not mean, that the conscientious objection does not exist there. This thesis deals with the phenomenon as part of the freedom of thought, conscience and religion.

The first question I deal with is: **Is the conscientious objection a human right?** Even though, objection to military service is separately enacted in the Czech Constitution, it is not a separate freedom. It is tightly linked to freedom of conscience. When we talk about conscientious objection we talk about freedom of conscience. Also international treaties respect this opinion. The General comment on article 18 of the Universal Declaration of Human Rights states that conscientious objection derives from freedom of conscience. We can conclude: if the conscientious objection is the part of freedom of thought, conscience and religion – as human rights – it is a human right.

The second question I deal with is: **Is the freedom of conscience religious or also secular issue?** It can be deduced from the systematic collocation into the article about “religious” freedom that speaks about freedom of *thought, conscience and religion*. Word conscience stands in between the words “thought” and “religion”. It could be concluded, that conscience may be both, religious and secular. This implies that also manifestation of conscience may be both, religious or secular. The manifestation of religious conscience is protected by freedom of religion; however, the manifestation of secular conscience is protected by freedom of speech. This implies unequal protection of manifestation of secular and religious conscience.

Another important part of my thesis is **the definition of conscientious objection**. We can – very simply – define the conscientious objection as not behaving according to legal obligation because of conscience. It should be distinguished from behaving according to conscience despite legal ban. Conscientious objection means only forbearance.

The fourth question arises when talking about international treaties: **Is the conscientious objection included in international treaties? And what is the opinion of institutions protecting the human rights?** As it was mentioned above, the General Comment on the article 18 of the Universal Declaration understands conscientious objection as a part

of the freedom of thought, conscience and religion. European Court and European Commission on Human Rights were not so prone to give the protection of the article 9 of European Convention on the Protection of Human Rights to the conscientious objection. It took quite a long time until the European institutions began to protect conscientious objection as a human right. However, the other part of Council of Europe – Parliamentary Assembly – tried to include the protection of conscientious objection into the European Convention long time ago. However, its endeavours were not answered.

The protector of constitutionality is the Czech Constitutional Court in the Czech Republic. **What is its view on the protection of conscientious objection?** Whereas conscientious objection against military service is incorporated into the Czech constitution, Czech Constitutional Court protects it as a human right. It concludes that this right has both, the inner part (forum internum) and outer part (forum externum). Forum externum may be limited by the state to the protection of health, public order and other reasons. Czech Constitutional Court did not give protection to another conscientious objection, than to objection against military service.

And **what is the content of medical objection?** Medical objection is focused on interruptions, euthanasia, prescriptions of specific medicals, cloning, vaccination, blood-transfusion and others. Medical objection may be applied by doctors, nurses, and other medical staff but also by the patients and pharmacists. Medical objection connected with medical staff is comparable with objection in labour relations. It stems from argument that employee is bound by labour contract and duty stated in it, or this duty is stated in other regulation (e. g. statutory regulation). Objection of patient may be seen in parental duties to their children, situations when patient is not able to make a consent or situations when conscience of patient differ from conscience of physician and his duty to heal patient.

Abstrakt

Institut výhrady ve svědomí je rozšířený po celé Evropě a USA, nicméně v České republice se o něm mnoho nehovoří. To však neznamená, že by jej Česká republika neznala. Tato práce chápe výhradu ve svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání.

První otázkou, kterou si v práci kladu, je otázka: **Je výhrada ve svědomí lidským právem?** I když je výhrada vůči vojenské službě samostatně zakotvena v Ústavě ČR, nelze o ní hovořit jako o samostatném právu. Je totiž velmi silně navázána na svobodu svědomí, ze které vychází. Mluvíme-li o výhradě ve svědomí, mluvíme o svobodě svědomí. Tuto tezi podporuje také Obecný komentář k článku 18 Všeobecné deklarace, který vyvozuje právo na výhradu ve svědomí právě z článku o svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Lze tak shrnout, že je-li výhrada ve svědomí součástí svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání – jako lidských práv – i ona je lidským právem.

Další zkoumanou otázkou bylo: **Je výhrada ve svědomí pouze náboženským pojmem, nebo lze výhradu akceptovat také jako sekulární?** Odpověď na tuto otázku lze dovodit ze systematického zařazení svobody svědomí v článku o svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Slovo „svědomí“ je zařazeno mezi „myšlení“ a „náboženské vyznání“. Váže se tak k oboum slovům, je tak náboženské, ale také sekulární. Stejně jako samotné svědomí, také jeho projev může být jak náboženský tak sekulární. Projev náboženského svědomí bude chráněn článkem o ochraně náboženství, projev nenáboženského svědomí však bude chráněn článkem o svobodě projevu. Z toho lze dovodit, že projev nenáboženského svědomí není na stejné úrovni ochrany, jako náboženského, jelikož svoboda projevu má větší možnosti omezení než svoboda náboženství.

Důležitou část mé práce tvoří **definice výhrady ve svědomí**. Jednoduše lze výhradu ve svědomí definovat jako nedodržení právní povinnosti z důvodu svědomí. Výhradu nelze zaměňovat se situací, kdy by se jednotlivec chtěl chovat v souladu se svým svědomím, chtěl by jednat, ale zákonný zákaz by mu to neumožňoval. Výhrada je chápána v této práci pouze jako nekonání.

Čtvrtá otázka vyvstává v souvislosti s mezinárodním právem: **Je výhrada ve svědomí zahrnuta do mezinárodních smluv? A jak se k ochraně výhrady ve svědomí staví mezinárodní instituce ochrany lidských práv?** Jak bylo výše zmíněno, Obecný komentář

k článku 18 Všeobecné deklarace chápe výhradu ve svědomí jako vycházející ze svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Soudu a Komisi trvalo relativně dlouhou dobu, než uznali výhradu ve svědomí jako lidské právo, součást článku 9 Úmluvy, a tedy jí poskytli i ochranu článku 9 Úmluvy. Jiná součást Rady Evropy – Parlamentní shromáždění – se však dávno před tím snažilo zařadit výhradu nejprve do Doporučení Výboru ministrů, následně pak do samotné Úmluvy. Tyto snahy Parlamentního shromáždění se však nenaplnily.

K ochraně ústavnosti je v ČR zřízen Ústavní soud. **Jaký je jeho pohled na výhradu ve svědomí?** Jelikož výhrada vůči vojenské službě je v ČR zahrnuta do Listiny, Ústavní soud ji považuje a ochraňuje jako lidské právo. Vykládá, že tato výhrada má jak forum internum, tak forum externum. Forum externum této výhrady pak může být omezeno, pokud je to v demokratické společnosti nezbytné k ochraně zdraví, veřejného pořádku, mravnosti atd. Co je však důležité, Ústavní soud zatím neposkytl ochranu jiné výhradě, než výhradě vůči vojenské službě.

Co obsahuje tzv. medicínská výhrada svědomí? Medicínská výhrada se týká úkonů jako interrupce, klonování, eutanazie, předepisování určitých léčiv, očkování, krevní transfuze a jiných. Medicínskou výhradu si mohou uplatňovat jak lékaři, tak sestry a jiný nelékařský zdravotnický personál, lékárníci, ale také pacienti. Medicínská výhrada, uplatňovaná jinými osobami než pacienty, je srovnatelná s výhradou v pracovněprávních vztazích. Vychází z premisy, že povinnost, kterou se pracovník rozhodne nedodržet, je stanovena v pracovní smlouvě, respektive je jí pracovník jinak vázán. Pacientská výhrada se týká povinností rodičů vůči dětem, případů, kdy pacient není schopen podat souhlas s léčbou nebo se pacientovo svědomí dostává do rozporu se svědomím lékaře a jeho povinností léčit pacienta.

Klíčová slova (česky, anglicky)

Přirozené právo. Radbruchova formule. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Přesvědčení. Evropský soud pro lidská práva. Ústavní soud České republiky. Výhrada svědomí. Medicína. Interrupce. Transfuze. Eutanazie. Pracovně právní vztahy.

Natural law. Formula of Radbruch. Freedom of thought, conscience and religion. Belief. European court of human rights. Czech constitutional court. Conscientious objection. Medicine. Interruptions. Transfusion. Euthanasia. Labour relation.

Přílohy

Přehled základních rozhodnutí Soudu a Komise a jejich stručné shrnutí.....	136
--	-----

Příloha č. 1: Přehled základních rozhodnutí Soudu a Komise a jejich stručné shrnutí

▪ Arrowsmith v. Spojené království

*Paní Arrowsmithová byla jako přesvědčená pacifistka obviněná za distribuci letáků vojákům, které hlásaly, aby nenastupovali službu v Severním Irsku. Akce s letáky se týkala konkrétní situace v Severním Irsku, nebyla všeobecnou pacifistickou agitací. V letáčích stěžovatelka uváděla konkrétní možnosti, jak se vyhnout službě legálně či nelegálně (dezerce, přičemž upozorňovala na možné následky). Komise akceptovala tvrzení stěžovatelky, že byla přesvědčenou pacifistkou a přijala pacifizmus za přesvědčení, tím si nárokuje ochranu podle čl. 9 Úmluvy. Pacifizmus definovala jako „přesvědčení teoreticky i prakticky o filozofii zabezpečení politických či jiných cílů jednotlivce bez pokusu ohrozit či použít sílu proti jinému člověku za žádných okolností, dokonce ani jako odpověď na ohrožení či použití síly.“ I když Komise akceptovala pacifizmus jako přesvědčení, bylo na stěžovatelce, aby prokázala, že šíření letáků bylo „praktikování jejího přesvědčení“ („practice“). Komise zaujala stanovisko, že „praktikovat“ přesvědčení, jako jedna z variant projevů přesvědčení nesmí být **jen motivováno nebo ovlivněno** náboženstvím či přesvědčením. Distribuce letáků tak nebyl **projev** přesvědčení, ale jen aktivita, která byla přesvědčením **motivována či ovlivněna**.*

▪ Buscarini

Od členů Parlamentu San Marina bylo požadováno složení přísahy přísahající na svatou Bibli. Někteří členové složili přísahu ale s výhradou, kdy odmítli přísahat na svatou Bibli. Tím by ale ztratili svá poslanecká křesla. Soud vyvodil, že skládání přísahy vázané na určité náboženství není v souladu s čl. 9 Úmluvy. Soud ale předtím, než došel k tomuto závěru zkoumal, jestli skládání přísahy bylo nezbytné v demokratické společnosti, zkoumal tak, jestli omezení projevu náboženství bylo v tomto případě nezbytné v demokratické společnosti.

▪ C v. Spojené království

Stěžovatel v tomto případě byl tzv. Kvaker, a tím přesvědčený pacifista. Odmítal platit daně z příjmu, jejichž část byla určena na vojenské účely dotud, dokud mu vláda nedá záruku, že jeho daně budou použity striktně na nevojenské účely. Vláda mu, samozřejmě, odmítla

takovou záruku dát a dokonce ho potrestala za krácení daně. Stěžovatel podal stížnost ke Komisi odůvodňujíc to rozhodnutím ve věci *Arrowsmith*, kdy Soud uznal pacifizmus za „přesvědčení“ a tvrdil, že neplacení daní v jeho případě není pouze motivováno jeho vírou, ale je jí vyžadováno. Komise konstatovala, že čl. 9 nechrání všechny projevy ve veřejné sféře, které jsou diktovány přesvědčením a ne každé chování je možné podřadit pod pojem „practice“ (praktikování), které je chráněno čl. 9. Placení daní je všeobecná a neutrální povinnost, nemůže být tedy předmětem hodnocení ve svědomí. Stížnost byla Komisí zamítnuta.

- **Campbell a Cossans v. Spojené království**

Jednalo se o případ rodičů namítajících, že udělování tělesných trestů dětem je v rozporu s jejich přesvědčením. Soud takovéto přesvědčení pokládal za dostatečně přesvědčivé, závažné, jednotné a důležité a tedy přesvědčení odpovídající dikci čl. 9 Úmluvy.

- **Darby v. Švédsko**

Stěžovatel byl povinen platit daně státní švédské církvi. Rezidenti ve Švédsku, kteří nepatřili ke státní církvi měli možnost požádat o udělení výjimky z placení této daně. Stěžovatel však, tak jako jiní další, byl ve Švédsku zaměstnán, ale nebydlel tam, nebyl tedy rezident a neměl možnost požádat ani o výjimku z placení daně. Komise konstatovala, že nucení k platbě daní církvi, ke které subjekt nepatří, je zásahem do *forum internum*.

- **De Jong, Baljet a Van den Brink v. Nizozemsko**

Případ se týkal odepření účasti vojáků na mírové misi v Libanonu. Dva z nich projevíli výhradu ve svědomí s touto akcí a jejich žádosti s tímto odůvodněním byly odloženy. Třetí z nich svou žádost neodůvodnil výhradou ve svědomí a byl na mírovou misi násilně odveden. Po vykonání mise s ním byl veden proces o neuposlechnutí rozkazu. Soud rozhodl, že v posledním případě bylo porušeno právo dle čl. 5 Úmluvy. V případě dvou vojáků s výhradou Soud nepřijal jejich stížnost, jelikož jako členové armády (speciální jednotky) mohli předpokládat, že budou postaveni do boje. Soud tak výhradu v průběhu výkonu služby neuznal.

- **Khan v. Spojené království**

V něm Komise podpořila obvinění dvacetiletého mladíka, který podstoupil muslimský manželský obřad se čtrnáctiletou dívkou navzdory přání jejich rodičů. Podle islámského práva se dívka může bez svolení rodičů provdat ve dvanácti letech, podle práva Spojeného království však až v osmnácti. Námitka svobody vyznání byla Komisí odmítnuta na základě zdůvodnění, že takové manželství není islámem předepsáno, ale pouze dovoleno.

- **Kokkinakis v. Řecko**

Postarší Svědek Jehovův byl obviněn, že porušil řecký zákon na ochranu proti prozelytizmu, protože přišel k manželce kněze stání církve a vyprávěl jí o svědcích Jehovových. Paní manželka řekla, že si pamatuje velmi málo z tohoto rozhovoru a že tento rozhovor nijak neovlivnil její náboženské přesvědčení. Když se však manžel vrátil, zavolal na pana Kokkinakise policii. Soud v tomto případě stanovil základní principy svobody myšlení, svědomí a náboženství. Mimo jiné uvedl, že tato svoboda zahrnuje věřící, ateisty, agnostiky, skeptiky a „lhostejné“. Soud také zdůraznil největší důležitost individuálního svědomí, které v sobě zahrnuje právo projevat něčí náboženství či přesvědčení.

- **Kurtulmus v. Turecko**

Případ vysokoškolské učitelky, která odmítala uposlechnout zákaz nošení muslimského šátku. Soud zde sice jako důvod porušení čl. 9 uvedl, že předpisy týkající se oblečení pedagogů zasahují do práva na projev náboženského přesvědčení.

- **Larissis a ostatní v. Řecko**

Jednak zde šlo o prozelytizmus nadřízených vůči podřízeným a dále vojáků vůči civilistům. Soud rozhodl, že vztah nadřízenosti a podřízenosti v armádě je jedním z kritérií (špatného) prozelytizmu, zatímco ve vztahu vojáků a civilistů šlo o prozelytizmus ospravedlnitelný (řekněme tedy dobrý). Soud se však nezabýval opět definicí, co je tedy ten „dobrý“ prozelytizmus a co ten „špatný“.

- **Reformovaná církev X v. Nizozemsko**

Jedná se o případ pastora církve stěžovatelky, který si stěžoval na to, že se musel účastnit penzijního systému, i když holandský parlament umožňoval výjimku pro mající výhradu v tom smyslu, že jimi odvedené peníze se použijí jako příspěvky do všeobecného důchodového fondu

a ne do penzijního fondu. Stěžovatel namítal, že Bůh stanovil všem křesťanům povinnost starat se o lidi v nouzi, hlavně lidi staré a vytvořením penzijního fondu tak nizozemská vláda porušila tyto božská pravidla a jeho nutila žít v hříchu z nedodržování božích příkazů.

▪ **Thlimmenos v. Řecko**

Stěžovatel byl Svědek Jehovův, který byl na dva roky uvězněn za to, že se odmítl podrobit vojenské službě. Po odpykání trestu se hlásil na místo daňového poradce a v konkurzu uspěl jako druhý nejlepší. Na tuto pozici však nakonec nebyl přijat, jelikož mu v tom bránila okolnost, že byl usvědčen ze závažného trestného činu (odmítnutí podrobení se vojenské službě). Stěžovatel namítal, že tímto byl porušen čl. 9 ve spojení s čl. 14 Úmluvy. Komise přijala tuto stížnost a konstatovala porušení čl. 9 Úmluvy, jelikož v době uvěznění stěžovatele neexistovala alternativní možnost civilní služby, tím bylo porušeno právo projevit své náboženství. Většinový názor Komise se však zabýval pouze původním rozhodnutím o uvěznění stěžovatele, ne jeho diskriminací v souvislosti s pozicí daňového poradce. Stěžovatel však svůj případ předložil také Soudu, a ten se diskriminací zabýval. Soud, na rozdíl od Komise, konstatoval, že obvinění a uvěznění stěžovatele není porušením čl. 9 Úmluvy, Soud se tak nezabýval otázkou, zda sankce za výhradu ve svědomí může být porušením čl. 9 Úmluvy. Soud se zabýval pouze otázkou porušení čl. 14 a v jeho rozhodnutí se tak neobjevilo přehodnocení postoje vůči výhradě. Soud nakonec rozhodl tak, že se jedná o porušení čl. 14 Úmluvy bez toho, aby se zabýval odpovědí na otázku, jestli je případné věznit mající výhradu.

▪ **Tsirlis a Kouloumpas v. Řecko**

Dva funkcionáři Svědků Jehovových byli uvězněni za to, že se odmítli podrobit vojenské službě. Oba namítali, že jako funkcionáři „známé církve“ mají dle řeckého práva nárok být osvobozeni od vojenské služby. Nejvyšší správní soud jejich námitku uznal a oba z vězení je propustil, ale nepřiznal jim žádnou náhradu. Komise rozhodla, že se jedná o porušení čl. 9 v souvislosti s čl. 14, jelikož i když Svědkové Jehovovi byli po dlouhou dobu vězněni pro své pacifistické názory, aby si nakonec vydobyli možnost výhrady, na druhou stranu funkcionáři Ortodoxní církve, která je řeckou státní církví, nemají žádné obtíže při získávání výjimky z vojenské služby. Toto Komise považovala za diskriminační.

- **Van den Dungen v. Nizozemí**

Jedná se o případ katolíka, který rozšiřoval letáky o špatných vlivech interrupce mezi pacientky konkrétní interrupční kliniky. Jde o totožný případ, kdy jednotlivec projevuje své náboženství (nesouhlas s interrupcemi) letáky v konkrétním případě. Stěžovateli bylo soudně zakázáno takové letáky tisknout a rozdávat. Osudným tomuto stěžovateli bylo, že nenamítal diskriminaci. S ním, jako s projevujícím svůj náboženský postoj bylo zacházeno jinak (hůře) než s lidmi, kteří taktéž v Nizozemsku rozdávali letáky se svými názory, tyto názory však nebyly náboženského charakteru.

- **X v. Nizozemsko**

Stěžovatel, jako člen Reformované holandské církve odmítal očkovat své krávy na tuberkulózu, i když to bylo vyžadováno zákonem. Tvrdil, že takové očkování je v rozporu s jeho svědomím a náboženských přesvědčením, porušuje tím čl. 9 Úmluvy. Komise, tak jako v mnoha jiných případech, se spokojila pouze s konstatováním, že povinné očkování krav není v rozporu s čl. 9, jelikož dle jeho odstavce 2 může být projev náboženství limitován zákonem, pokud je to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu zdraví a morálky.

- **X v. Nizozemsko**

Stěžovatel v případě byl obviněn, že jezdí vozidlem bez povinného pojištění. Namítal ale, že dle jeho náboženského přesvědčení všechno je řízeno osudem, jemuž je neradno se vyhýbat, ani se ho snažit vyloučit a že všechno, co se stane se má stát.

- **X v. Nizozemsko**

Jedná se o případ, ve kterém byly stejné faktické okolnosti, stěžovatel ale namítal, že se Komise nezabývala tím, že možnost výhrady ve svědomí měli pouze ti, kteří odmítali jakoukoliv účast na jakémkoliv sociálním pojištění. Komise však opět zkonstatovala, že nebylo porušeno žádné právo dle čl. 9 Úmluvy a stížnost odmítla jako nepřijatelnou.

- **X v. Rakousko**

Soud tvrdil, že rozhodnutí Rakouské vlády o zákazu vytvoření si právnické osoby Moonovou sektou není zásahem do svobody myšlení, svědomí a náboženství, konkrétně do projevu svého vyznání společně s jinými a vytváření si za tím účelem vlastních organizací. Důvodem

tohoto rozhodnutí bylo tvrzení soudu, že vytvoření takové právnické osoby není nevyhnutelné pro vykonávání obřadů této sekty.

▪ **X v. Spojené království (stížnost č. 5442/72)**

Jedná se o případ uvězněného buddhistického mnicha, jemuž bylo zakázáno zasílání dopisů do buddhistického časopisu. Soud uznal, že tento zákaz není porušením článku 9 Úmluvy, jelikož zasílání dopisů není součástí věžňova náboženství.

▪ **X v. Spojené království (stížnost č. 8160/78)**

Muslimskému učiteli bylo školou odepřeno prodloužení čtyřiceti pěti minutové přestávky na oběd v pátek k pátečním modlitbám v mešitě. Stížnost byla nakonec zamítnuta z jiného důvodu, Komise ale v odůvodnění uvedla, že nebylo požadavkem islámu navštěvovat páteční modlitby.